ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 6—7
1937
ЛЬВІВ

В. ЛЯДИНЮК

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

7-ий рік видання

ЗМІСТ

6—7 (75—76)-го числа за червень - липень 1937 р.:

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВИНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зол. в післяплаті.
ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.
ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1·80 зол., подвійне 2·50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“. Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНУК 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7 ТЕЛ 214 78

МАРКІЯНОВІ ШАШКЕВИЧЕВІ

В СОТІ РОКОВИНИ ПОЯВИ
„РУСАЛКИ ДНІСТРОВОЇ“
ОЦЕ ЧИСЛО ПРИСВЯЧУЄ

РЕДАКЦІЯ

Райнер Марія Рільке

З КНИГИ „STUNDENBUCH"*

(переклав *Юр. Клен)*

1

Ти очі погаси мені: незрячий
тебе усе ж таки я бачу.
Ти вуха замуруй: тебе я чую.
Без ніг до тебе помандрую,
без язика зумію закликати.
А руки перебєш — тебе завзято,
немов долонню, серцем охоплю я.
Затиснеш серце — мозок запульсує,
а схочеш мозок мій вогнем пойняти —
про тебе буде кров моя співати.

2

Ти манастир Господніх Ран: з коралу
там тридцять два собори збудували й
високих пятдесят церков з опалу,
і світиться бурштином кожен храм.
У дворі речі всі помалу
Вкриває сріблом дзвін хоралу,
і бовваніє мідне чоло брам.

В будинках довгих, тут і там,
живуть по келіях черниці.

* Всі вірші цієї збірки творять одну неподільну й нерозривну цілість. Центральна тема її — Бог. До Нього й звертається поет у трьох поданих поезіях.

Sygn. VI. I. Pr. 124/37. Wyciąg z protokołu wspólnego. Sąd Okręgowy, Wydział VI. karny we Lwowie w składzie Przewodniczący Wicepr. S. O. Ł. Malicki, Sędziowie SSO. Dr. J. Locker i SSO. W. Frankel, w sprawie konfiskaty Nr. 5 czasopisma pt. „Dzwony" z daty Lwów, maj 1937 do sygn. VI. l. Pr. 124/37 na posiedzeniu niejawnym w dniu 14 czerwca 1937 r. po wysłuchaniu zdania Prokuratora Sądu Okręgowego we Lwowie postanawia: uznać za usprawiedliwioną dokonaną dnia 9 czerwca 1937 r. przez Starostwo grodzkie we Lwowie konfiskatę czasopisma pt. „Dzwony" Nr. 5 z maja 1937 zawierającego w artykyle pt. „Iz meczem w rukach" w całości zawiera przestępstwa z art. 154 § 2 k. k. — zarządzić zniszczenie całego nakładu i wydać w myśl § 493 pk. zakaz dalsezgo rozpowszechniania tego pisma drukowego. Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma nakaz, by orzeczenie niniejsze umieścił bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie. Niewykonanie tego nakazu pociąga za sobą następstwa przewidziane w § 21 ust. druk. z 17. 12. 1862 Dzpp. Nr. 6 ex. 1863 tj. zasądzenie za przekroczenie na grzywnę do 400 złotych. — Uzasadnienie. Ogłoszenie drukiem wymienionego wyżej artykułu ma na celu propagandę ukraińskich nacjonalistycznych haseł separatystycznych. Według §§ 487, 489, 493 pk. oraz §§ 36 i 37 ust. pras. jest zatem powyższe postanowienie uzasadnione. Przewodniczący: Malicki w. r. Protokólant: Roczniak w. r. Za zgodność: підпис не читкий Kierownik sekretariatu.

Буває, іноді якась
біля колодця зупиниться;
а та стоїть, мов щось їй сниться,
в вечірнім сонці заіскриться
і в тінь алей сковзне струнка.

Та більшість скриється в домах
мовчазних, мов у скрипці хорій
тужна мельодія простору,
якої ще не грав ніхто...

Ясмини млосні оточили
квітчастим колом забуття
ті камені, що на могилі
говорять тихо про життя.
Про те життя, що не існує,
хоч досі ще його прибій
об мури бється і шумує
і креше мрій ненатлий рій.
Та непорушен твій покій.

По днях і літах світла плями
перебігають і снують.
Лиш ти, поет і вечір тямлять
за змінними, хуткими снами
речей недовідому суть.

3

Обличчя, схилені в покорі,
задума лагідна в очах:
отак поети світлозорі
блукають поночі в лісах;
отак селяни оточають
дитину мертву у труні.
— нас таємниці зустрічають,
великі, темні і смутні.

Коли хто збагне твою силу,
йому спочатку все немиле:
і бій годинника й сусід
його тривожать, бо твій слід
він скрізь шукає, йде похилий,
немов би під вагою літ.
Вже згодом він побачить гори,
вітри відчує і простори,
йому про тебе шепче цвіт,
тебе з небес віщують зорі,
ти скрізь і скрізь, і цілий світ —
це тільки плащ твій неозорий.

Ти наче подорож у млі,
яку широкою рікою
він відбуває у спокої
на білім тихім кораблі.
Рівнина звіяна вітрами,
грізна прадавніми лісами,
підвладна голим небесам.

Маленькі села там і там
біжать і тануть дальнім дзвоном,
як ночі й дні, як все над лоном,
що навертається очам.
Але летять над берегами
і плещуть білими крилами
міста нові услід містам
і мчать назустріч мандрівцям.

Та часом корабель причалить
на місці мертвім і глухім,
що дожидає у печалі
того, хто кинув вітчий дім...
І звідти трійка чорних коней
його крізь бездоріж степів
несе в засапаному гоні
у темну сутінь вечорів.

Осип Мошура

ІЗ „СЛОВА О ПОЛКУ“ *

Другого дня вранці кривавії зорі світанок віщують,
Йдуть чорнії тучі із моря, — вкрить хочуть чотири сонця́, —
а в них блискави́ці блакитнії-сині тріпочуть-бушують...
Ой, бути великому громові; стрілами падать дощам
із Дону великого; копям зламатися тут, і шаблюкам
тут об половецькі шоломи вдарять, — у Каяли ріки,
у Дону́!

О руськая земле! Єси вже ти за виднокругом! —
Це внуки Стрибожі, вітрове, на Ігоря смілі полки
вже стрілами віють од моря... Земля дудонить уже... води
течуть каламутно у ріках... вкривають поля порохи...
шумлять хоругви... Половчани од Дону й од моря надходять
й з усіх вже боків обступили хоробрії руські полки... —
Покрили поля діти бісові криком; а ру́сичі смілі
перегородили щитами черленими поле ушир...

* З надісланого нам перекладу цілого „Слова“ з приводу 750. роковин подаємо кілька вийнятків. — *Редакція.*

Яр-Тур Всеволоде! Стоїш в обороні ти; прискаєш стріли
на воїв чужих; об шоломи мечами стальними бряжчиш!
Куди тільки, Туре, поскочиш, своїм золоче́ним шоломом
блисну́вши, — лежать там погані лоби́ половців-ворогів...
Потяті шаблями каленими обро-аварські шоломи
тобою, яр-тур Всеволоде!

Що́ рани, брати дорогі?! —
Забув він: і почесті княжі, й життя у достатках, вигоді,
і город Чернигів, і княжий батьківський злотистий престіл,
і милої любки своєї, Глібівни прекрасної, вроду,
кохання і пестощі-ласку — подружі звичаї святі!

*

Ой, що ж то шумить так завчасу, ой, що ж то дзвенить так
далеко іще перед зорями вранці? — Оце Ігор князь [сьогодні,
полки́ завертає, бо жаль йому брата свого́ Всеволода.
І бились день, билися другий; вполудне аж третього дня
упали вниз Ігоря стяги...

Отут то брати розлучились,
на березі бистрої річки Каяли; отут то тоді
вина вже не стало кривавого; тут то тоді докінчили
бенкет свій хоробрії ру́сичі: щедро впоїли сватів,
самі ж полягали навіки за землю родинную руську...
Принишкла вже, никне вдолину зелена шовкова трава
із жалощів-горя великого; з туги важкої і смутку
уділ до землі похилилися низько сумні дерева...

*

Буй Рюрику ти і Давиде! Не ваші ж оце золоче́ні
шоломи сталевії плавали в крові червоній нераз?
Не ваша хоробра дружина рикає, як тури, ранені
шаблями каленими в диких, далеких, незнаних полях? —
Вступіть в золоті стремена́ за обиду оцеї години,
вступіте ви, господинове, за стільки наруг всяких, бід;
вступіть в золотії стремена за руськую землю родинну
і за Святославича Ігоря бу́йного рани вступіть!

О, ти Осьмомисле гали́цький, о ти Ярославе! — Могутньо,
високо сидиш на свойо́му столі злотокутім:

Підпер
ти гори угорські своїми полками залізними; путь ти
у світ заступив королеві; Дунаю ворота запер;
кида́єш верх хмар тягарами; рядиш до Дунаю судами;
по землях пливуть твої грози; отворюєш Києву ти
ворота; стріляєш з батьківського зло́того столу султанів
за землями гень, за краями стріляєш султанів отих. —
Стріляй же тепер, володарю, стріляй отепер, господине,
того́ Кончака, препоганого бранця, раба-кощія́; —
стріляй ти його, господине, за руськую землю родинну
і за Святославича Ігоря бу́йного рани стріляй!

Осип Мошура

СУБОТНІЙ ДЗВІН

На горбі став я на хвилину. —
Звідсіль так видно гень усе,
мов на долоні: У долині
село у повені вишень,
а ближче — плахта піль зелена,
проткана охрою грядок.
Зненацька загудів шалено
копальні близької гудок
і втих. Довжезні тіні темні
з піль простягнулися в село.
Пройшовши сонце шлях щоденний,
за ліса гребенем зайшло,
ще раз блиснувши на дзвіницю,
аж дзенькнули на ній дзвінки
і дзвін великий роздзвонився...
Вмить — дзвонів знявсь акорд лункий
в росою сповнені простори
з одного, з другого села...
мов перед Господа престолом
хвалебний гимн співа земля:
Немов цимбали многострунні
дзвіниці тонами дзвенять,
аж гомін тоне многолунний
в бездонних синіх вишинах;
Христяться тричі люди в полі
і йдуть з молитвою в село:
Скінчився тиждень труду й болів;
на землю свято вже зійшло! —
О, ви не знаєте там, в місті,
чим для села суботній дзвін!
Життя не мало би тут змісту,
коли б по втомі тижня він
нам не пригадував неділю,
надію в душу не росив
і мислі од земного діла
в надземний світ не підносив. —
Вам там пяніно так не грає,
Як дзвін суботній нам в селі; —
тут дзвін суботній — голос раю,
задаток неба на землі!

І. Атаманюк

* * *

В малі хатки відчаю, сонної утоми
Жбурну пробудні іскри гнівного вогню,
Щоб болю дикий крик озвався лютим громом,
Німий одчай сердець грімким —: „Іду, іду!“

Поморщене чоло у ясність сонця вберу,
А тьмяність журних віч в похмілля човенце —
О, дні мої кохані! Ночі злотопері!
Я чую, добре чую: жданий час іде!

Падуть іржаві стіни, йдуть завзяті лави,
Ні ночі подих злобний не придержить їх —
Задумний обрій в дивній заграві кривавій,
А бистрий вітер нерозгадний, дзвоном сміх...

Кр. 1932.

---

* * *

Як шепотом вечір віконце моє —
Я сню так чарівно, так дивно:
Мені ж іздається, що ти ще прийдеш,
Як легіт шовковий, розливний.

В пестливі долоні мій біль ти візьме́ш,
Шептатимеш казку вечірню...
Десь небом прокотиться зірка, пройде,
А я твої пальчики вірні...

Я. Сірецький

ГРОМОВИЦЯ

Над горами громи,
Над горами гроза...
Гаряче сонце
В білім морозі!
Над горами хмари,
Над горами чорні...
Чарує чари
Щезник моторний...
Смерічки знялись,
В танок пірвались —

Гей, — ураґаном!!
Арідник плеще,
Блискавки креше!..
Дише туманом...

Карпати, 30. VII. 1936.

З ЗЕЛЕНИХ СВЯТ

I

Поржавіла кров на мечах,
Незгоєні рани в серцях, —
Не змив їх ні дощ ані сніг..
Перлиться роса на листках,
Сміється туга на хрестах, —
Розпукою виє той сміх!..

II

А ось, мамусенько, диви:
Який предовгий ряд хрестів!
А на всіх чорні таблички...
Я зрахувати б всі хотів!..

Послухай, мамо: раз, два, три,
Чотири... десять... пятдесят...
На всіх тернові вінки,
Всіх разом триста сімдесят!..

Краків, 14. V. 1936.

Іван Марків

ПЕРЕД СВІТАНКОМ

Глибока осінь. Ніч затягнулася густою мрякою, такою густою і тяжкою, здавалося, що можна її краяти. Всюди тиша. І земля, і люди відпочивали. Та, — як то кажуть, — дорога не спить. На битім шляху затуркотіла фіра. Це Андрій Городний їхав до далекого міста по дахівку. Для коней віз — неначе іграшка; накормлені добре вівсом, пирхають бадьоро, вибиваючи такт підковами. Андрій потонув думкою у потреби свойого господарства. Зненацька запримітив він напереді слабе світло, що продиралося крізь густу мряку. Що це може бути? Андрій добре знає дорогу, — значить, світло це з якоїсь хати не могло бути, село ще далеко. Може де був пожар. Ану коні: вйо! А коні насторожилися й почали вухами стригти. Як зменшалася віддаль, світло росло. Андрій

впевняється, що це світло не з хати, а полумя горіючого вогню. Коні, наближаючись, звертають на край дороги, та їхній господар приневолює їх віжками йти серединою дороги. Андрій бачить: край шляху горить вогонь, а біля нього хтось сидить. Може хто коні пасе й кладе вогонь? Та на дорозі? Чому не на полі? Доїжджаючи, Андрій здержує коні, віз зупиняється. Постать, що біля багаття сиділа, — звертається до фіри:

— Добрий вечір!

— Ой, не вечір, а вже мабуть ранок, відзивається сидячий. Андрій бачить: якийсь старець у кучмі і кожусі; на плечах висить торба.

— А що ви тут робите?

— Вогонь кладу. Треба файку запекти! Злізайте й ви з воза, та закуріть. Я й файку запікаю, і руки грію, бо вже добре були закостеніли. — Андрій зліз із воза й наблизився до вогню. Полумя освічувало голову старця, що все трясластя, неначе комусь слушність признавала.

— А звідкіля ви?

— Я? Здалека.

— А де ж ви тут взялися?

— До міста йду. Ще вчора з полудня вибрався, та взяв скіпок під паху, щоб в дорозі запалити та файку запекти. Мені найліпше смакує запікана файка.

— Як до міста йдете, то сідайте зо мною, бо і я туди їду.

— Ей, коби ви були такі добрі! Бог би вам надоложив. Вже з десять разів сідав відпочивати, бо старість не радість, ноги чогось у колінах делькотять.

— Вставайте, та сідайте на віз. Старець піднісся. Звільна виліз на віз.

— Сідайте біля мене, та поговоримо. — Сіли поруч себе. Коні рванули возом і він скоро покотився. Старець завзято тягнув файку, аж лиця йому западалися. Хвильку до себе не говорили.

— А звідки ви, дідусю?

— З Черепанівки. А ви звідки?

— Я з Городища.

— Знаю, знаю. Колись я там дах ґонтами побивав. Але це вже давно було.

— А чого ж ви, дідусю, в таку далеку дорогу вибралися?

— Йду, бо мушу. А мус, то великий пан. Бодай такого нікому не зазнавати.

— Гм. Що ж це таке?

— Скільки літ ви, добрий чоловіче, маєте?

— Перевалив пятдесятку.

— Ну, то я на тридцять старший від вас. А чи гризла вас коли совість за тих пів сотки літ?

— Як вам сказати: ріжно бувало.

— Ну, але так, щоб вам ніколи спокійної хвилини не дало, щоб точило серце, мов червак дерево і вдень і вночі?

— Такого в мене ще не було.

— Ну, й кажіть слава Богу. А бачите, в мене таке є. Ось і те до міста мене жене. Чого? — запитаєте. Ой, важко на душі, важко. — Старець на хвилину замовк. До полудрабка витовк із файки рештки вогню і сховав її до торби. .....Сам я одинокий на світі. Нема ані дітей, ані ближчої рідні. Живу у братанка, та смерти дожидаю. Та не дай її, Боже, зараз, поки діла не скінчу. — Знову замовк. По хвилині: Найбільше щастя на світі — чиста совість. А мав я її довго. Жив із першою жінкою тридцять років, добре мені було, та аж тепер умію я це оцінити. Дітей Бог не дав, прикро без них жити, але що робити. Якось жилося. Ходив я на роботу до міста, робив ґонти, побивав по селах дахи і все якийсь гріш додому приніс. Ну, а жінка, що могла, те коло хати робила. На важнішу і тяжчу роботу приходив я додому та помагав жінці. Деколи й гріш приніс і жилося, — як то кажуть — мов у Бога за дверми. Були часи, що випилося і добре зїлося, бо для кого маєток збивати? Так думав я, а воно хибним рахунком показалося, бо на добру їду, а ще більше на пiятику кілька шматків поля запропастилося. Та життя милосердя не знає, котиться і все торощить, що під нього попаде: якось захорувала жінка, похнипала кілька тижнів й очі затулила. Що було робити? Всіх нас те чекає, тільки в неоднаковий час. Вернувся з похорону, а в хаті така пустка, як покійниці у могилі. Здавалося, що кожна річ мене питає: „— А що далі? — Куди ж мені тепер дітися і що почати? Брати приймаків? Вони чигали б тільки на мою смерть, щоб завада з хати вступилася. Тепер рідні діти старих батьків не дуже то люблять. Не дурний то вигадав: — Пішла до сина, гірка година; пішла до доньки, — набралася бідоньки. Прожив я самітно кілька тижнів, та далі не можна; гидь поза обшивку лазить, зварити нема кому, одним словом: біда! А люди з радами й порадами. „Говоріть собі, а я свій розум маю“. Нарешті сказав я собі рішуче: треба женитися! Нехай буде, хто хоче, аби тільки при кімось віку дожити. Але ж як же тут женитися, коли шостий хрестик над карком. Відраджують люди, мовляв, жінка не чобіт, що на якийсь час, а потім другий буде. Почав я розглядатися, чи знайшлась би така відважна. І траплялися, але хіба на маєток ласі. Нарешті знайшлася. Але яка? Ви знаєте, що наше село викидає до міста зайві руки, що там жидам воду носять та діти бавлять. Та не в тім важність, що така дівчина йде заробити, але в тім, що в місті попадає на злу дорогу і скочується у багно. Із мого села пішла така дівчина, не могла при мачусі жити, і по шістьох роках покриткою у місті стала. Ось на ній зупинилася моя думка. Маєш дитину, — й май собі, воно мені не завадить, підросте, — то й корову вижене попасти. Зачуваю далі, що працьовита дівка, — ба й уже не дівка, — ощадна, а головне, — не сварлива, лагідна. Не кажучи нікому нічого, — вибрався я до неї і розповів просто з моста. Так і так, будеш мене шанувати, — все твоє буде. І на диво, — вона згодилася, навіть радо пішла. У селі сміх і кпини з мене. Всяке дрантя до очей лізе та на сміх мене і її піднімає. Смійтеся здо-

рові, кому охота зуби посушити. Вінчаючись із нею, записав я їй два загони поля і хату, решту собі залишив. І як то дивно на світі буває! Здавалося, що попавши раз на злу дорогу, піде вона нею далі, та показалося, що вона мала золоте серце. Як раз людина поблудить, то не конче мусить у своїм блуді тривати. Принесла вона до моєї хати дитину, купу якихось фаталашків, завязаних у хустку і знаєте що? Шість соток грішми! „Ось, — каже — моя заслуженина, сховайте — викала мені — де до скрині, бо вони — гроші — тепер наші. Колись придадуться". — Сама кинулася до роботи. Почула під собою шмат своєї землі. Зажив я гарним життям. Привязався до дитини, — дівчина була, — бавив її, пестив, а її мати мені щирістю віддячувалася. Дивні діла Твої, Господи! Є й добрі люди на світі. Моя жінка Анна поставила господарство на ноги.

Коли треба було грошей на який видаток, — зароблених не рушила, лежали собі в скрині, а на потріб з господарства пошукала.

Прожили ми так вісімнадцять років. Дівчина підросла й обі з матірю господарювали, а я вже на ласкавім хлібі лишився. Ніколи я від неї прикрого слова не почув, шанувала мене якось так, що годі вам сказати. Та сталося нещастя: пішла моя Анна у поле снопи вязати, надійшла хмара, вдарив грім у дерево, де жінка сховалася і там смерть її постигла. Скорчилося моє серце, та що було робити? Лишився я сам. Дівчина не захотіла при мені бути, пішла на службу. І ось початок найбільшого мого нещастя: гроші, запрацьовані покійницею важким трудом я дівчині не дав, а затримав собі. Взяв братанка з жінкою за приймака і потрошки почав грошенята переводити. А чому донька за материн гріш не впімнулася, я й досі не знаю. Чи небіжка доньці про них не сказала, чи як, — полишилося тайною. Та гріш круглий; кожного дня пішов я собі до коршми, випив горілки, колачиком закусив, покурив файчину і добре є! Ні, не добре, брате, не добре. — Старий замовк. Мряка почала сіріти, десь закрякала ворона, забрехали собаки. Фіра вїжджала в село. З коминів ліниво виходив дим і губився у мряці.

...За три роки виніс я останній гріш із скрині. Дивувалися люди, звідки в мене на горілку грошенята набралися, дещо пробовкували, але ніхто правдивої причини не знав. Не стало на заморочення старої голови і в ній блиснула думка: що я зробив? Кого я скривдив? Чиїм трудом втішав грішне тіло? І почалося для мене пекло. Сон злітав з очей, голова ходором ходила. Затруєна душа билася мов птах у клітці. Які примари ставали перед очі; як вдалося на хвилину заснути, то зявлялася покійниця і сумно дивилася на мене. Я вставав, ходив по хаті, по обійстю, та спокою не знаходив. Пробував молитися, та бездушно вимовляв слова, а душка літала іншою дорогою. Піду між люди, та тільки муки собі завдам, бо вони веселі, жартують, сміються, а в моє серце осиковий кіл встромлений. Здавалось, що якби мене що в тілі боліло, стало б на душі легше, та ба! Нема тілесного

болю, щоб прикував до постелі, а той другий хвилинки супокою не давав, гонив з місця на місце. Аж тепер пізнав я, що маю душу і що недуга душі стократь тяжча, ніж неміч тіла. Душевний біль страшний, жорстокий. Мулило у грудях: чому я передтим не сконав? Чому на старі літа дав себе чортові підкусити? Здається, що людина досконаліє в міру, як до кінця життя приближається, як слабне, бо тоді, як я перший раз посяг на не моє добро, — про наслідки де думав. А повинен був! Бо в посліднім часі я вже майже з розуму сходив. Приходилося кінець собі зробити. Де ж рятунку шукати?! А він був такий близький. Нинішня моя подорож веде мене до нього. Іду до міста шукати доньки покійниці, Фрузі, що десь поміж жидами бідує, іду їй сказати, що скривдив її; забрав те, що її було. А тому, що грошей не маю віддати, — запишу їй решту свого майна. Нехай іде до моєї хати, нехай віддається, та господарить, нехай користується працею своєї нещасної матері. Моє майно може й більше варте, як переведені гроші, але їй все дам. Тільки братанкові один шматок поля, бо йому належиться. Одно щастя, що приймаючи його, не записав я йому всього, бо що ж я був би тепер зробив? Чи дівчина схоче мене до смерти додержати, — тим я не турбуюся, — мені вже не довге життя, — та нехай і під чужим плотом сконаю, аби тільки не зо страшною плямою на душі. Але чую, що ясні дні останків мойого життя чекають.

Замовк старець. Мовчав і Городний. Недалеко замайоріло місто. Віхали в нього. На одній вулиці старець зліз із воза. — „Боже вам нагороди, що ви моїм ногам полекшу зробили. Бувайте здорові! — Сказав і майже рішучим кроком попрямував на закрут вулиці.

Н. Королева

„ЧИСТІ“*

Другого дня ввечері патер Антоніо надовго затримався в свого приятеля, петера Інніго. Щоб не виходити зо свого звичаю, очевидячки, ні в чому не погоджувався з домініканином.

— І чого ж тут міркувати?! — гарячився францішканин. — Хіба в Толедо мало дерева? Чи шкодить це: малим вогником підогріти віру? Хто ж бо вяже двох диків до одної сітки?... Ні, мені найдивніше те, що я — скромний францішканин мушу говорити це тобі — домініканинові!

Патер Інніго спокійно хитав головою:

— Ну, цього мені нагадувати не мусиш. Я й у сні не забуваю, хто я. Таж саме тому й не пошлю на костир, як тобі так хочеться, цих альбігойців.

Антоніо аж підскочив:

— „Аль-бі-гой-ців!“... Таж і слово це прокляте вже забуто!... А тут двоє з їхніх старших живцем ідуть у руки, і ти...

* Докінчення II-го розд. повісти „Предок“

— І я відпущу їх з миром. Саме тому, що, як ти кажеш, вже забуто й те слово нещасливе. Бо ж не спокушуюсь я те слово нагадувати й не дозволю собі підогрівати жовч громадянства та не „роздмухуватиму“ милих тобі вогнів, щоб не робити в очах темної юрби ще нових „мучеників“ за віру. Досить уже й Гуса Богемського, досить Савонаролі.

— Ні, не досить. Нива Божа мусить бути чиста!

— Покинь, брате! Ти ж — фрай Антоніо — добрий чоловік!...

— А хіба святий апостол Петро не був добрий чоловік, коли витягав меча на оборону Христа — бунтував францішканин. Може й ми, чи то своєю непоміркованою гарячістю, чи може надмірною холодністю завинили в тому, що пів світу вже горить від цих вогнів — заспокоював Антонія домініканин. — Як гадаєш: легко буде нести наслідки цієї пожежі?... О, довго ще чутиме Церква права цей чад паленини. А отруя з Альбі вже постарілась, втратила силу, видихалась там, на місці. Тож хай вертаються до своєї Романії, щоб скінчити безславно сіре життя в сірих камяних своїх печерах...

— А тут, у нас? — ще не заспокоювався патер Антоніо.

— Брате! — ласкавим голосом, трохи втомлено притримав його домініканин. — Покинь! Справа аж надто важна, не збивай мене своєю гарячковістю. От, ліпше скажи: як же твої вирахування?... Цим даси мені трохи спокою, якого я так потребую.

— Ні, ти, отче, справді вибач, неначе якийсь дивак!... Спокій!... Таж хіба можна про ті речі говорити спокійно? Та це ж просто трагедія, що приведе не знать до яких наслідків! Ти ж сам поглянь: антихристовий рік 1666-й, якщо буде до того часу належно справлений календар, матиме Великдень у найпізніший день — аж 25-го квітня! Чуєш: аж 25-го квітня! Ти уяви собі: спочатку в мене вийшло аж двічі 26-го!... П о з а м е ж а м и!... Я боявся, що мені трісне серце!..

— Це справді дивно, — згодився патер Інніго.

— Хм... „дивно“!... Хіба це слово — „дивно“ для такого випадку?! Це — ди-во-виж-но!... А найдивовижніше те, що я ж передбачав! От, що означає добрий календар! І тоді, — патер Антоніо заговорив спокійніш, аж урочисто, — треба знову чекати нападів антихристових у роках 1734-му, 1886-му й 1943-му... Це критичні роки для віри й Церкви. В них дійсно буде Св. Марко „алилуя“ співати, Св. Антоніо „Духа Святого взивати“, а Іван Христитель з „Христом столувати“. А цілий світ...

—Кричатиме: — „Ой, лишечко!“ — додав патер Інніго.

— Вірно! Справно! Всі кричатимуть — „Біда“!... Таж щоб не було пізно, бо ж хіба „Їм“ забєш у голову заплішку, що календар...

— Ну, а як же рік 2000-й? Ти вчора був за нього певний.

— Та я, слава Богу, сьогодні за нього ще певніший. В 2000-му році Великдень припадає на 23. квітня. Таж головне, розумієш, поправити хибу, й тоді...

Але домініканин махнув францішканинові рукою й затримав його мову. Прислухались: в нічній тиші виразно було чути під домом людські й кінські кроки. Фрай Антоніо вступив за котару, що ділила вітальню патера Інніго від дальших кімнат. За хвилину до покою впровадили Монфора й „за-піренейського" де Кастро.

Всі три чекали, поки віддаляючись замовкли остаточно кроки дворян і вартових, що привели „чистих". Де Кастро був явно схвильований і перший порушив мовчання.

— Якщо нас чекають муки і смерть...

Патер Інніго посміхнувся:

— Дуже гарний початок для поеми: драматично й сильно. Але хай вибачать мені пани поети: я дозволив собі потурбувати вас так пізно не для диспутів чи ліричних вправ. До речі: сподіваюсь, нічого прикрого не трапилось у дорозі вашим милостям?

— З нами поводились чемно, — відповів Монфор. — Але ми здивовані такою несподіванкою...

Домініканин вказав на стільці:

— Спочиньте ласкаво. А щодо несподіванки... Таж ваші милости знають, що все наше життя, аж до самої смерти, сама несподіванка. І часами — найбільша несподіванка — це власне сама смерть.

Останні слова різнули Монфора неприємним холодом. А в думці майнуло: — „Що ж ми можемо проти нього"?

Патер Інніго глянув на обох суворо:

— Така моя функція — радити. Як знаєте, я — дорадник її величности. Так, дадуть вам охорону, коней, трохи золота, а до всього й мою не найгіршу раду: не зволікаючи, знову перенестись за Піренеї. Ви — поети талановиті, але тут ваших поезій не доцінюють. Як ваші милості помітили, ми свідомо співаємо інших пісень.

— Але ж королева обіцяла нам...

— Й не рушить своєї обітниці: охорона її величности — над вами аж до меж її володінь. А зрештою і я маю деякий голос, але особисто я вам не обіцяв нічого. Щоправда, не багато може вбогий чернець з мого ордену? Хіба що.... показати дорогу в рай чи попередити проти вогнів.... пекельних.

На хвилю спустив додолу очі. Катари мовчали.

— Так не затримую вас, панове мої, — підвівся патер Інніго, — перед вами подорож спішна й довга. Можете йти цілком самі, я вірю вам. А зрештою в наших коридорах нема відчинених дверей, а ваша варта чекає при кінці. Con Dios, caballeros!* Ага! Ще слово: графа де Лячерду я перепрошу за вас сам... Тож прошу вас не турбуватись, щоб із ним здибатись....

*

* „З Богом, панове".

Зупинка в Толедо тривала аж задовго.

Давно вже до двору повернувся Карльос Лячерда з молодою дружиною. Були трохи дивні й будили цікавість, але мало хто чув їхні голоси. Особливо ж важко було б знайти когось, хто так досконало, як молода Каталіна Лячерда, міг би заступити при королеві німу Беату: була бо це друга лілея з того самого стебла. Навіть при сумному дворі доньї Хуани, що її тепер все частіше називали „La Loca", не легко було знайти журливіші очі й ходу, як у привида, що блукає серед могил. А тьмяний, згаслий голос Каталіни можна було почути тільки тоді, як до неї звертались із запитом.

І з дня-на-день виразно вянула молода графиня, танула, як офірна восковиця перед образом Святої Діви.

— Мов уже за життя переходить очистець, — хитав під аркадами головою патер Інніго. Бачив, що лишається одне: розпитати саму Каталіну. Не на сповіди, не „по праву" сповідника, але хотів увійти в її душу, як друг, добровільно відчиненими дверима приязні. На хвилину не припускав, щоб гріх був джерелом її суму. — Але, поможи мені, Боже! — Скільки ще, крім гріха, є гірких трав у таємному садку людського серця!...

Чекав уже чималу хвилину, поки Каталіна закінчить у церкві свої молитви. Прислухавсь, як молитовний „PAX" причаївся під склепіннями манастирських аркад і ласкавим сутінком згорнувся в кутках довкола готицько-мавританських колюмн, що поміж них тихий вітрець приносив свіжий віддих Тахо. Де ж ліпше, як не тут, відкрити серце й випустити з нього того неспівучого птаха — журбу?...

Патер тільки що витяг з-за пояса — мотуза чотки, як легке шелестіння шовку повідомило його, що донья Каталіна виходила з храму...

Ще того ж таки вечора, маючи всі потрібні інформації, патер замкнувся з дон Карльосом для довгої розмови. Вже перші речення домініканина схвилювали Лячерду.

— Таж, отче, — спробував сховати свою стурбованість лицар, — катарів уже давно нема. Ніхто бо, — спробував легенько всміхнутись, — ніхто бо ж більше за ваш святий орден не допоміг тому, щоб зникла про них і сама згадка в нашій країні...

— Маєте правду. Ось — підсунув чернець зшиток, — саме читаю звідомлення папи Інокентія III-го від архиабата Арно де Сите. І тут зазначено, що одного тільки дня, 21-го липня, року 1209-го в місті Безіє забили двадцять тисяч альбігойців: чоловіків, жінок і навіть дітей. Місто ж, підпалене зо всіх боків, мало тоді таку спеку, що дзвони танули на дзвіницях. А ось — знову... Але ви самі почитаєте ці поважні числа й переконаєтесь, що насіння лихих трав росте й там, де його не сіють. Лихі ж думки не горять і в огні, де тануть дзвони.

— Але ж, з чого ви бачите мій нахил до катаризму?

— Почнем з перебільшеної аскези, саме з такої, яку про-

пагували оті „поети з Романії", що для них „хрест святий є образою Сотворителя".

Лячерда схвилювався дужче, на мить затримався й спитав:

— А хіба ж Свята Церква не навчає аскези?

— Навчає. Однак не вимагає погорди до всього сотвореного нібито „лихим на спокусу душам".

— Тобто регулює її, скажім, — „кесаревим, що кесареві", зауважив Карльос з ледве помітною іронією.

Домініканин притакнув поважно:

— Власне! Церква наказує пости в деякі дні. І Господь споживав риби і ягнята. І не забороняв „плодитись і множитись".

Карльос закусив губу й ворушив шпадою, то підносячи, то спускаючи полу свого оксамитного плаща.

— А взагалі ж презирство до даного нам Богом життя неминуче приводить до шукання смерти, — немов думав у голос домініканин і, поглянувши понад голову лицаря, — холодно додав: — А занадто велика чеснота чистоти інколи приведе й до гріха перелюбства.

Карльос зірвався з крісла:

— Падре!..

Домініканин не поворухнувся:

— Дон Карльосе, я говорю з вами не як духовник королеви, що бажав би керувати й сумлінням усього двору. Говорю з вами, як домініканин. „Domini canes" („пси Господні") називають нас ті, хто хоче зганьбити нас цією назвою, таж я приймаю її, як почесну. Для мене це честь залишитись вірним Божим псом, коли люди, що хочуть стати „вище людської моралі", Бога зраджують. І навіть такі, як ви, — сідайте спокійно, — такі, як ви, дон Карльосе, втрачають інстинкт порядку і рації.

— Хіба і в це зло вірити, — зблідлим голосом спитав Лячерда, — що, коли людина спіритуалізується настільки, аж стане вище за звичайний людський рівень, то не вона Люцибелеві, а Люцибель * мусить коритись їй?

— Кличе до того не прямування до Ідеалу, до ІДЕАЛУ з великих букв, а кличе гріх того, кого ви назвали Люцибелем, — гордощі й зарозумілість. „Я — мовляв — не такий, як інші"! Так от, дон Карльосе; ви стоїте над самим краєм безодні. Коли б ви пручались, я спробую вас відтягти від неї. Не „чистої" чи „вищої", а „легшої віри" шукаєте ви, дон Карльосе. Віри, що потурала б вашим нахилам і... примхам"... Я знаю, що говорю — і примхам.

— „Легшої", падре? А як же — аскетизм? — боронивсь, як вояк, що до останнього мусить встояти на своїм становищі.

— Говорю тільки про вас: ваш аскетизм перетяжує тільки в тому, що для вас не є осередком вашої туги й ваших бажань. Не про „чистоту" віри йде вам і „поборникам чистого". Бо ж вам особисто йде про те, щоб розбити прості, страшенно

* Так звали альбігойці Люципера.

прості, але невмолимі закони Церкви. А тому ви простягли руку до „чистих". Хоч добре знаєте, що, як вони простягають руку, тим самим вже підставляють ногу. Ви не могли відмовитись від подружжя з доньєю Каталіною, тоді, як їздили до Бургосу після події зо „скаженим вовком". Знаєте, що консоляменто — також, як шлюб, непорушна річ. Тепер же ви шукаєте дверей, що ними можна було б „чесно" відійти від дружини, що дружиною вам не є. І от вам підсувають „віру", яка рве пута, як „темні й безпідставні та євангелією необгрунтовані" пересуди, чи навіть „забобони". Пута „ваші", і пута „її", а не Каталіни.

— Її? — ледве чутно спитав Карльос і відчув, що цим словом відкрив найслабіше своє місце, що в нього може зараз прийняти смертельний удар.

— Так: її, Беати!... Тому й шукаєте ви міцної й певної підойми, щоб звалити Церкву. Бо ж, мовляв, коли її звалите, — разом із нею впадуть і її законні пута. Розумієте, що мені — ченцеві й домініканинові це не може бути — „все одно".

І спокійно розмотував далі клубок думок, ніби читав якісь старі акти. Не міг не спостерегти драми Беати й Карльоса. Втративши надію на особисте щастя, Карльос шукав спочатку тільки забуття в „гарних прямуваннях" поетів-лицарів до Святого Граля. „Того Граля, що нібито переховують його в печерах Монсегюру „чисті" й „досконалі" катари.

— Отче, таж хіба лицареві ганьба йти по шляхах найшляхетніших? Хіба не шукали того ж Ришард Левине Серце, або Альфонс II. Арагонський? І чи Св. Граль — не досить висока мета до життя? — Не певністю, але глибоким сумом звучав голос для Карльоса.

— Так, мій лицарю! Все, що ви говорите — „так!" І все — має своє страшне „ні!" Затямте собі одну істину: кожен наливає Келих Святого Граля замість Крови Христової в л а с н и м, о п о ю ю ч и м н а п о є м с в о ї х б а ж а н ь!... А тоді боює за них, а не за Граль! Боює тільки під прапором „Келиха Святого Граля", лише під гаслом Крови Святої. Це — є одна з найбільших пасток злого духа на піднеслі душі... Перед хвилиною я вам цитував про спалення тільки 20.000 „християн". Тільки — двадцятьох! А ви ж знаєте, що це — мала часточка... Так, що ж? Гадаєте, — патер Інніго перестав стримуватись і в його голосі зазвучали ноти великої тривоги, — гадаєте, що я — „пес Божий" можу дозволити, щоб лицар вашого роду й вашої вдачі причинився до конечности дальшого палення таких же „християн" і в не меншій кількості?! Чи розумієте, дон Карльосе, куди ви йдете й куди хочете повести християн, так... принаймні нашого краю?! Я сказав, що я хочу вас врятувати від безодні, бодай і проти вашої волі. А коли б же ви таки не схотіли свого порятунку, я буду приневолений рятувати тих, кого ви хочете повести за собою. Тож уже навіть не йде про вас.

Зблідле Карльосове обличчя враз ніби постаріло.

— Потребуєте часу на розміркування, щоб дати мені відповідь? — спитав хвилюючи патер Інніґо.

Лячерда підвівся:

— Ні, отче. Я приймаю відразу ваші рації. Про дальше, очевидячки, будемо говорити потім.

Добровільно дане „слово" заковувало його ланцюгами. Безпросвітно сірий присмерк впав на його душу й на все дальше життя, затирав усі обриси й барви. Несамохіть він зідхнув важко й на повні груди:

— Святий Грааль!... Шукають його в Монсеґюрі й Монсераті... *.

— А він, — в нас самих, дон Карльосе! Зрозумійте: це ж — наше власне серце, налите світлом Божої любови. І треба нести його світом, йти з ним шляхами життя так, щоб не розлити й не розплескати ані краплини. А обовязок лицарськости — обовязок загалом кожної людини, — завжди вщерть наповнений той Келих Любови подавати спрагненим в імя Боже!

— Ах! — махнув рукою дон Карльос. — Шляхи життя!... Та хто ж їх укаже? — і він повернувся до вікна й пірнув поглядом у нічну пітьму.

Чернець витяг з фалд своєї білої ряси купу звязаних пергаментів:

— Ось я приговив для вас, приятелю. Розшукав по ріжних хроніках. Може тут знайдете вказівки... Читаючи знайдете й згадаєте, що ви присягали на свого меча: „Товариства людей віроломних уникати буду"!...

Карльос до ранку просидів над невідомими йому документами роду де Кастро. Вичитав у них, що один з його членів Енрико ізза-піренейської галузи помандрував, не тільки рятуючи життя, до „далекої Скитії", де „тече велика ріка Бористен"**. Він подався туди, щоб прищепити там і зберегти „віру", яку в Романії нищили вогнем і мечем.

З тієї ночі Лячерда зломився. Схвильоване до дна його серце, не шукати заспокоєння. Жив, мов у страшній зморі, свідомий того, що його найглибші таємниці відомі, й чужі очі читають у його душі ясніше, ніж власні. Все здавалось: десь тут чує кроки великого, стихійного, що наближається з невідомого, але прийде неминуче. Коли ж воно прийде, — тоді зникне все, що до сьогодні було мріями, плянами, життям. Почнеться нове, несподіване, неймовірне. Казка?! Може, але не та, де сам собою горішок перетворюється на золотий повіз, що везе в чарівні країни, де все приходить задармо, на мах палички доброго чарівника. Але — що ж? Що має бути й де відтулиться та брама, що про неї раз-у-раз маячить бідна королева?...

І безкраї простори поплутаних думок, поплутаних майже

---

* Овіяні леґендами „Пиляні гори" або „Гори Пилка" — гострі верхи по еспанському боці Піренеїв.

** Бористен(-ос) — старовинна грецька назва Дніпра.

так, як у коронованої „La luca“, це тепер був одинокий терен Карльосових блукань.

І от несподівано, зовсім не там, де він міг чогось чекати, його збудили зо сну-життя слова, що їх вчув, входячи до володарки. Одна з дам читала новелю про фльорентійського лицаря.

... — „Набравши з собою в запас свічок, лицар сам, без джури й помічників, помандрував до Гробу Господнього, щоб там запалити для нового життя свічку свою від того небесного вогню, що у Великодню Ніч сходить із неба й розсвічує лямпаду перед Гробом Христовим. І простились йому“...

Більше нічого не чув Лячерда...

По кількох днях домініканин мовчки слухав твердих слів лицаря. Потім зіпяв руки, ніби молився. А дон Карльос продовжував:

— При гробі Того, хто смертельною людиною не був, знайду я більш, як силу людську, щоб воскреснути з гробу душевного, куди поклала мене пристрасть людська...

Був це інший Карльос: заглиблений в гіркі думи, був він за влучним виразом маркізи де Алькораз „як постать Йосифа Ариматейського в останні дні Великого Тижня“. А від кількох днів у його очей випромінював лагідний та рівний вогничок, неначе вже розсвітилась лямпада серця його тим небесним полумям, що падає з неба у Великодню Ніч“.

— Ні, отче, — говорив Лячерда, — не я хрестоносець, не із зброєю, тільки з розсвіченою свічкою. . А коли поможе Господь, подамся від Гробу Святого до того невідомого Бористену... На нещастя собі та їм увійшов я до роду де Кастро. Розбив я його. Тож хочу спокутувати й свою провину, й провини того далекого де Кастро, що вчинив їх він у тім краю...

Благословляючим рухом лягли сухі руки ченцеві на Карльосову голову. Був це рух, що ним благословляє священик після своєї першої Служби Божої:

— Сину! Досить, коли своє живе серце принесеш ти туди. Іди — во імя Господнє!

*

Все було добре для доньї Хуани, що могло б віддалити бодай один день, коли жалібний похід мав переступити еспанські кордони. Тому, після довгої затримки в Толєді, зволено повернутися до Мадриду. Королева хотіла бути на облечинах Беати:

— Мусимо обоє з королем бути при Беаті в той день, бо ж сирітка не має батьків!

Беаті ж уділено особливої диспензи для вступу до манастиря: вона бо не народилась німа, тільки з дозволу Божого захворіла на німоту хвилеву. Тому й дозволено їй, як вийняток, скласти перші чернечі шлюби, але в Кармеліток „Las descalzas

Reales" * в Мадриді, бо той манастир вже бачив „чудо сліпої", — тож покаже він нам ще інші чудеса, — вирішила донья Хуана.

Справді, хто ж не знав про доньку імператора Максиміліяна, „сліпу сестру" Маргариту, що ніколи раніш тут не бувши, не тільки сама знайшла головні „північні" сходи, але ж, ніде не спіткнувшись, дійшла аж до дверей клявзури. Люди ж з ріжних місць бачили й одноголосно потвердили: сестру Маргариту провадив Архангел Рафаїл, а потім, як колись біблійному Товії, повернув їй зір.

Напередодні облечин, як було звичаєм, абатиса запитала Беату, чи бажає вона востаннє попрощатись з дорогими їй могилами, раніше, як замкнуться назавжди за нею двері манастирської клявзури?

— Так. Має це бажання. Бо ж у Св. Домініка, при гробниці доньї Констанци, дружини Португальського Педро, хотіла б ще Беата попрохати вибачення та молитов, щоб витримати їй до кінця. Чи ж не давнє прокляття роду, накликане „зеленоокою" Інесою де Кастро несе на собі також і Беата? Життя своє й двох синів віддала Інес за те, що спричинила смерть чистої і смирної, всевибачливої Констанци **. А платити мусить і Беата, що розбила життя рідної сестри, бо ж в світі є рівновага, яка часто збігається з Божою справедливістю...

А потім востаннє майнула перед вівтарем Беатина постать — вже в гнідій рясі й білому завої постулянтки. І вічна заслона та ґрати клявзури замкнулись за нею, що стала вже Марією дель Ангустіяс — Марією Страждань назавжди...

В тій хвилі ще ціла церква була залита вогнями. Вся тремтіла переливчастими хвилями світла. Довкола відтуленої труни дон Феліпе палав світляний вінець свічок. Але ж Карльосові здавалось, що скрізь — пітьма, згасло денне й штучне світло, а він — в темній крипті, в підземеллях, де нема ні повітря, ні життя. Дивився сліпим поглядом мертвих очей і не розумів: хто схиляється до нього, хто й що шепоче йому так швидко й так тихо? А бліда, мов білий віск свічок, Каталіна повторяла й повторяла знову:

— Ходім же... Ходім же... Ходім... Володарка хоче... Востаннє розлучимось з Беатою... в розмовниці...

Тільки троє: королева, Каталіна та Карльос пройшли храмом і зникли в сакристії, щоб не йти садком черниць, а діставатись до розмовниці церковним подвірям. Всі дворяни чекають біля короля. Маркіза де Алькораз проводить поглядом тих трьох і переводить очі на тіло убогого мерця. Високо піднесене тіло короля в парадній одежі майже стоїть у своїй пишній домовині.

— „Як вартовий у вузькій будці, — думає камерера. Й пе-

---

* „Босих Королівських", заложений Хуаною Безумною, куди переважно вступали жінки королівського роду, й наприкінці життя вступила й сама Хуана.

** Драма Констанци та Інес де Кастро—вічна тема португальської поезії від Камоенса до сучасного найліпшого поета Евгеніо де Кастро.

реломлює ту думку. — Хто вартовий: він, чи ми?... Всі ми тут втратили, або втратимо розум!...

І перед її поглядом пливуть візії — змори: мертвий, висохлий король, що неприкаяний блукає по своїй землі між живими, й безумна володарка — вони заступають батьків німій постулянтці. А при них, мов з гробу вийнята Каталіна та Карльос, що, здається, вже перейняв на себе безумство королеви й німоту Беати...

— „Що побачимо ще?"... — й холод пробігає думками і тілом маркізи, що її називають при дворі „втілений обовязок". — Боже! Помилуй нас, бідних, безумних, німих, засліплених і справді сліпих!...

Коли в манастирі замкнулись двері розмовниці, — Карльос помалу й з тривогою підвів очі: страшно зустрінути поглядом погляд зелених очей Беати! А що, як знову налетять вихорем оплакані, віджаловані жалі?

Таж голі й мертві холодні стіни розмовниці. Тільки знак хреста креслять на них чорні лінії — знак безконечности..., бо ж ті кінці міле й ніколи не зійдуться. Кілька грубих деревяних стільців біля гратчастої, залізної перегородки, високої від підлоги до стелі. За тими густими гратами спадає груба сукняна заслона. Вона відділяє Беату від світу. Відділяє й від них, трьох — найближчих, що навіть не можуть ані побачити її, як це наказує устав, ані не мають надії востаннє почути її голос.

— Беато! — тихо співають струни арф доньї Хуани, переповнені ніжним сумом. — Беато!...

У відповідь з-поза заслони долітає тінь чужого голосу, без барви, без інтонації, без тембру. Ніби прозорий і затертий звучить він. То говорить присутня при постулянтці сестра:

— Пробачте ради Господа, якщо засмучую вас: Тут немає Беати де Кастро. Тут є люба наша наймолодша сестричка: Марія дель Ангустіяс, що прийшла до нас сьогодні. Вона слухає вас.

Всі вже чули це наймення, що від сьогодні прийняла його Беата в церкві. Але Каталіні враз придушують горло ридання й вона квапливо затуляє хусточкою уста. Карльосові ж видається, що не король дон Феліпе, а він сам стоїть у відчиненому гробі і в ньому від нині мандруватиме світом. А донья Хуана схилилась на грати й тремтить цілим тілом.

— Сестро Маріє дель Ангустіяс, — сестро Маріє... Беато! — переривається стаккатними акордами володарчин голос, — Молись за чудо... Проси, щоб сталось воно, поки перейдемо кордони еспанські.. Молись, Beata,de mi corazon*,—не може прийняти нового чужого наймення донья Хуана. — Тут — лицар твій... Благослови його в далеку путь. Без зброї, босий, сам один піде він до Господнього Гробу...

Помолись і за мене, сестро... сестро... — зривається Карльосів голос, розбитий об те слово.

---

* „Блаженна мого серця".

Каталіна плаче німа, як і її невидна сестра, по тім боці грат. Обидві вони не мають слів, бо ж мусіли б сказати одна одній так багато...

Та зненацька по тім боці грат важка тканина заслони хвилюється, як від подиху бурі. Видко, чиїсь рухи хапаються за неї, але вона не підноситься. Зате не кляшторний стертий, прозорий, а живий давній Беатин голос вогненним язиком злітає в гору й тріпотить, розливаючи світло на цілу розмовницю:

— Чудо!.. Чудо!... Вже сталось... Я говорю... Карльосе!...

— Осанна! Осанна! — лунають „там", як супровід, „прозорі" голоси. Тихо дзвенять тінню звуків зеренця вервиць. В земному поклоні зімнялись шорсткі ряси. Чути, як черниці „з почоту" впали навколішки.

Хуана в екстазі підносить догори руки. Уста всміхаються, хоч їхній усміх — вираз страждання. А за заслоною Беата поривчасто, квапливо кидає слова:

— Не „воскресення", володарко, не воскресення... Помилка це! Відродження!... Дитина твоя, твій новий син... В нім житиме по смерті дон Феліпе. В нім відродиться... на радість твою...

Каталіна мовчки впала навколішки. Благаючи простягає до грат руки. А Беата немов бачить її крізь заслону:

— Каталіно!... До мене прийдеш... сестро! Господь зєднає все, що розєднав світ... Зєднає й нас з тобою, люба Каталіно... Пробач!...

Осяяна внутрішнім світлом донья Хуана обома руками вхопилась за грати:

— Говори!... Говори... Ще говори, дорога, найміліша... — Тулиться обличчям до заліза, голос вмирає на її устах, по щоках швидко біжать, як намистинки з розірваної нитки, дрібні сльози.

І Беата говорить, поки ще не лягла на уста печать відтепер вже добровільної мовчанки:

— Карльосе!... Єдине світло мого життя!... Знайдеш втрачене... То — була правда... Відродження й для тебе... в далекій... в далекій... далекій землі...

Голос вривається.

Донья Хуана все щільніше тулить обличчя до грат:

— Дай хоч руку... Хоч через сукно... Благословенна!... Най поцілую на ній ласку Божу...

І, мов останній злет полумя, — дзвінко озивається Беата:

— Вір, володарко, й дякуй Всевишньому...

Голос Беати згас. Зашелестіли ряси сестер, що підносяться з підлоги. Десь далеко дзвенить в амбітах дзвінок. Дзвенить, мов розбиває крихке шкельце скороминулої, останньої хвилини... Але ще раз вибухає голос:

— Молитимусь за вас, всіх... За тебе, Карльосе!...

І стало тихо.

ДЖУРА*

Невеличкий, старинний „паляцето Лячерда“, загорнувшись зеленню садків, зручно вмостився в глибокій долині за Бургосом. Не була це літня резиденція — „фльорида“: занадто бо гостре для літниська Бургоське підсоння, де взимку замало сонця, а влітку забагато спеки й вітрів. Інший магнет притягав сюди здавен-давна рід Лячердів. З вежі „Casa Lacerda“, як звали в околиці паляцето, було видко стародавню оселю преславного лицаря Сида Кампеадора. Стояла та садиба ще й досі в тому ж самому стані, як тоді, коли тримала рука „Непереможного“ свою грізну шпаду — „коля́ду“. Недалеко, в манастирі Сан Педро де Карденья, виставленому тією ж рукою, відпочивало тепер тіло Сидове, а володіння Лячерд межували безпосередньо з манастирськими урочищами. Тож видавалось, що несмертельний дух світлого героя тут ближче до живих, ніж на якомусь іншому місці.

Родинна ж легенда переказувала, що не за самий престіл еспанський боровся перший Лячерда з доном Санчо. Інше, може міцніше полумя розпалювало ворожнечу й гнало обох суперників до бою: вогники, що палали в очах доньї Соль, Сидової доньки. Таж і вона, так само, як і доля, вибрала дон Санча. А переможений Лячерда постановив хоч по смерті лежати в тій землі, що її торкався вогненний погляд доньї Соль. „Тому то й виросла під Бургосом ця „Casa Lacerda“.

І Карльос любив мале паляцето. А коли постановив іти до Гробу Господнього, вирішив, що вирушить у мандрівку відсіля, де віяло легендами Сидової слави та його незломного духа. З них Карльос набирався сили, щоб осягнути тяжку мету, за яку може доведеться заплатити й життям. Таж хіба гідний зватись еспанцем той, хто відступить від наміченого пляну? Треба тільки при собі мати провідну думку. А що ж може бути вище за згадку про Сида, що є взірцем, дорадником і — може — помічною рукою, коли ослабне втомлений дух?

Дім не вдягся в жалобу, як по смерті голови роду, коли дон „Карліто“ вирушив у далеку подорож, дарма, що сум притис могильною плитою ввесь паляцето. Всі розуміли: коли б і лишився живий їхній пан, то вже напевно ніколи не діткнеться цих земель його нога. Й не дивувались, що Дієго Мартине́ц, мажордо́м-домосправець ходив, — „немов ішов за труною“, — забуваючи й надворі покрити свою сиву голову, хоч холодний вітер сповивав сріблястим німбом його кощаве, таємне обличчя.

Весна ще не почалася. З гір тягло пронизливим холодом, хмари розпускали на шпилях свої мокрі коси й, хоча інколи проривалась крізь сиву запону блакить неба, — ребристі зломи скель ставали від того ще безнадійніші.

Не могли отямитись слуги:

---

* Третій розділ повісти „Предок“.

| Як же це сталось, що домосправець і Херонімо „відпустили“ від себе пана, та ще „в такий час“, самітнього без супроводу?

І чого ж аж тепер приготовляється Херонімо вже й сам до якоїсь дальшої подорожі? Два мули, троє коней. Ладяться в супровід і двоє людей, бо ж так наказав Мартинéц, але — куди й пощо?..

В неділю перед Св. Марком до „Casa Lacerda“ пригнався гонець з Толєда. Ті, що були з дон Карльосом у похоронній мандрівці володарки, впізнали вояка Паломіта. Це він відпроваджував з весілля дон Карльоса тих володарчиних „труверів з Романії“, що про них тоді так нагло згадувала королева. Тепер Херонімів відїзд затримався, бо ж старий джура мав на цілий день поїхати до Бургосу. Другого ранку вислухав Службу Божу в Сан Педро, сповідався й запричащався, ввечері ж з Паломітом та двома людьми з паляцета вирушив старий до Сарагоси.

Так он куди збирався улюблений панів джура! Хто ж бо не знав про особливу Херонімову побожність до Nostra Senora del Pilar, що на непорушному стовпі, „columna imobilis“, зявилась у Бургосі Апостолу Якову?! Тільки ж знову було дивно, що перед відїздом на ту прощу з Дієгом Мартинцем прощався Херонімо так, немов би відїздив на бій з невірними. Тричі поцілувались обидва. Сльози були на очах в обох.

— І за мене ж грішного молись там, брате, як буде на те воля Божа, — аж надто поважно просив наостанку домосправець.

В дорозі їхав Херонімо одалік усе з Паломітом. І що робив у Сарагосі, — також не довідались люди з паляцета. А тим часом старий довго шукав гітану — Белен, що звичайно смажила в олії оладки під колишнім палацом маврських шейхів — Castillo de la Aljaferio. Покликала його баба в своє житло, в печерах Monte Forrero й аж там вислухала, чого бажає від неї слуга такого великого пана. А почула, й затрусила штучними квітками в своєму сивому волоссі:

— Аї! Отче!... Нема в світі такого питва, щоб людині відняла слово навіки! Ніде в світі!... Якби ж то було! — додала мрійно. — Відрами продавала б, он які б палаци мала, на золоті б спала!... Бо ж багатьом людям мова — а особливо чужа — дуже зайва річ!...

Херонімо вже давно тримав два золоті на долоні:

— Твої будуть! — тюкав пальцем правої руки по дукатах, що лежали на долоні лівої. — Будуть твої, — повторив, ніби не чуючи бабиних запевнень. — Марилена бо казала: ти єдина з роду Марії Паділлі знаєш таємниці її чарівних напоїв. І подивився гостро просто в циганчині очі, — ще ручилася за тебе, що отруї не даси!...

Бабині очі блищали й усе вертались до золота, однак руки не простягла.

— Марилена, то — Божа душа: що скаже — все буде правда. Таємниці Марії Паділлі я знаю, це — теж правда, як істина й те,

що сама Марилена ні чарів, ні напоїв не знає й не вживає. Коли ж майбутнє чиєсь бачить, то через дар від Господа. Бо чесна вона, а чеснота й небо відчиняє!... Отче! Не бійся Белен: скажи мені щиро: чи тобі таємницю зберегти треба, чи ти помсти шукаєш?

Херонімо закрутив головою:

Хай Господь захистить: не помсти, ні! Але... — плутався в словах, висвітлюючи свій замір.

Гітана притакнула головою й простягла руку.

— Добре, отче! Бачу, що не хочеш чи не смієш провітрювати своїх таємниць. Хай! Не я, а Господь тебе судитиме, як буде за що. Мені ж ще одну монету додай: і Белен тобі дасть, чого потребуєш.

Діставши третього золотого, шугнула ящіркою в розколини скель: немов провалилась у безодню. Бо ж знала стежки, як скельний звір, і поночі не спіткнулася б на каміння. Але ж поставила вартового: з легеньким шарудінням зо щілини виповз великий гад. Глянув на тьмяний вогник зачадженого лойового каганчика й уперся в Хероніма зацікавленим поглядом золотих, як намистини, круглих очей, немов питався:

— А ти ж — хто й по що до нас завітав?

Прислухався хвилинку й, не отримавши відповіді, втяг своє пружне тіло в чорну щілину, зарослу мохом. Досить показатись: з невидним прихожий ще менше буде бажати зачіпки!

На старому, посіченому сокирою чи ножами столі лежав прикритий ганчіркою труп великого крука. Біля нього сидів кіт. Обмотався хвостом, немов йому мерзли лапки, й байдужно обнюхував мертвого птаха, на гостя ж не зважав.

Незабаром знову зявилась гітана й піднесла вгору скляну, блакитнаво-зелену пляшечку з прозорою теччю.

— Отсе!.. Дай випити в воді, ліпше в воді, як у вині. Це — наше, циганське питво; мало коли даємо його не циганам. Своїм же даємо, коли хтось починає зраджувати чужинцям відвічні наші таємниці. Хто випє, забуде все попереднє: і ким є, і як зветься, й де живе. Наллєш все нараз — впаде як та мертва людина. Але, не бійся: не вмре, ні сил, ні здоровя не втратить: тільки саму память. Очуняє, буде, як немовлятко: новою людиною в новому житті. А хочеш, щоб сталась та зміна непомітно, — давай щоденно краплинами: від десять, аж до двадцять. Тільки щодня, без пропусків.

Херонімо ще додав бабі срібняків.

— Белен — не відьма й не вбивниця, — говорила гітана і провадила гостя стежками — жолобами — обережно: тут поріжок, а зліва — урвище! — Белен, як доля: одним наливає радість, другим — горе. Бо ж одно виростає з другого, такий закон! А мені... мені це однаково, бо я ж, як доля — не питаюсь і не знаю, кому що чиню й на що так, а не інак. Дає моя рука, але не серце й не розум. Ходи здоров дорогами правими...

І знову зацокотіли по камянистих шляхах копити кінські.

З Сарагоси їздці розділились: двом слугам звелів Херонімо догнати дон Карльоса, що далеко не міг зайти пішки. Мали стежити за ним так, щоб він не помітив їх і — видима річ, — охороняти безборонного, як би було треба. Так проведуть його аж до маленької пристані Тортози, відкіль хотів він непомітно відплисти до Святої Землі. Коли і яким кораблем, — про це мав довідатись один із слуг та негайно про це сповістити Херонімові в манастирі францішканів — до Тарагони. Другий посланець мав залишитись при лицареві, аж до відпливу. Коли б же до того часу не прибув Херонімо, — то повинен був би непомітно сісти на корабель і плисти з паном аж до Святої Землі. Хлопець той був певний і щиро любив лицаря, — тож можна було на нього покладатись цілком.

Таж Херонімо й Паломіто не поїхали відразу до манастиря: враз повернули зо шляху до печер у „Жовтих Горах". Погану славу мали ті печери: не втримались там ані ґітани, ані християни—контрабандисти. Ріжне говорили про льохи — „cuevos" і ріжне бачили там ті, кого з конечности вела біля них дорога. Але ж всі сходились на одному: Пілатів дух (бо ж саме родом із Тарагони походив той „суддя неправедний"!) стереже тих таємних печер. З одної до другої ходить біла постать, блукає неприкаяна й усе тре, ніби миє руки. Але ж річ у тім, що тре сухі, бо в тих горах і печерах нема джерел, і навіть вода з дощів не затримується, а летить в ущелини й провалля додолу. Дехто казав: покутує там Пілат, і до Останнього Суду триватиме покута. Тоді не Бог-Отець, що судитиме всіх до одного людей земських, а Ісус Христос сам судитиме Пілата по милості своїй. Інші знову запевняли, що не тільки покутує тетрарх юдейський, але ж і стереже скарбу. Який і де? — того не знає ніхто напевне. Тільки ж відомо, що в світі нема рівного тому дорогоцінному скарбові...

Їздці спішились. На умовлений знак, повторений двічі: по сім разів щоразу кування зозулі, — так само двічі відозвався сміх ятлика. В глибині камяного коридора — ущелини появилася біло одягнена постать. Загортка була піднесена аж по очі.

— Mice piscem! („Пильнуй рибу!") „La Loba quarda" („Вовчиця стереже")*.

Рясні фалди білого плаща африканських маврів, що дуже нагадували римську тогу, зникли в темних хідниках: гасло було сказане справно: Незадовго Херонімо побачив широкі брови на блідому обличчі Енрика де Кастро. З-під них дивились незадоволено й підозріло гострі очі, а рука недвозначним рухом занурилась у фалди завоїв. Пізнав Паломіто: йому бо дав гроші, щоб відвіз листа дон Карльосові, знав, що імя Пілатове й оповідання про його несуджену ще тінь забезпечують йому певний захист хоча б і до того часу, як нарешті прийде над Пілатом

---

* Міренца та Стефанія La Loba (Вовчиця) це наймення визначних альбігойців.

суд, — але поява нової, великої й озброєної постаті викликала досаду й тривогу.

— Господь хай пошле вашій милості доброго вечора, — привітався Паломіто, відчувши настрій „чистого". — Даруйте, що не везу жадного листа, але замість відповіді світлий граф посилає цього кабалєро. Це — найближчий чоловік панові, його вірний джура. — Херонімо Дʼяц. Таж ваша милість можуть собі його пригадати.

Альбігоєць заспокоївся, кивнув головою і витяг із завоїв руку.

— Велено мені говорити з вашою милістю без жадних свідків із вашого боку. Як розкажете, ваша милість?

— „Брат" піде по воду, а вернеться аж під ранок. Прошу далі.

Пройшли кілька вужчих і ширших хідників, аж опинились у великій, круглій печері, що нагадувала собою посудину, відтулену вгорі, мов кратер вулькана. Посідали на каміннях. „Брат", як називав Енрико свого попутника, взяв бордюги й уклонившись вийшов. Енрико підкинув на середину печери хмизу, що лежав купою в кутку й запалив.

В печеру заглядало синє небо пильним поглядом золотих зірок-очей, але той тихий погляд ураз щільно заволік чорний димок з багаття. Як Абелева офіра, знявся він вгору темною свічкою, до зір, немов комином. З пітьми хтось висмикнув кілька чорних стьожок: то кинулись на світло кажани, але швидко з димом вилетіли в отвір.

— Дозволите приладити вечерю? — спитав вояк.

Підходило до півночі, коли співрозмовники закінчили нараду. З догоряючого багаття втікав останній дух. Енрико був видимо задоволений: без сумніву все йшло добре, може навіть ліпше, як можна було сподіватись! А посланці — такі прості й нехитрі люди, що від них легко довідатись дуже багато цінного. Справді „мудрі, як змії", ці люди не є! Перед світанком вирушить він з ними до Тарагони, де вже його чекає дон Карльос. Хай тільки ще підкрепляться їхні коні й той третій, що привели його для Енрика.

— То, що ж? — Заснем трохи, ще маємо час, — запрошує де Кастро гостей, і з явним задоволенням вертається думкою до звісток: — Це добре, що й на африканський беріг перекинув уже своїх людей Лячерда. Жаль, що Монфор не схотів тут зачекати. Ну, хай сіється добре зерно й на африканському.

— І на африканському, й на нашій землі мусить твердо стояти віра, — втомлено погоджується Паломіто. — Пробудемо тут два дні, а тоді з вашою милістю — також до Африки. Там буде тепліш. А тут... — витяг з-під плаща шкуратяну пляшку-торбинку до походів. Обережно розкрутив шийку, міцно стягнену сирим ремінцем. — Смію послужити вашій милості?.. Поки горів хмиз, було тепло, а тепер знову тягне зимою.

Та катар не пє вина, так само, як ніколи не їсть і мяса.

— З водою тяжко: нема джерела! Як би мали ви свіжу воду...

— А як же ж її не бути в людей подорожніх? — підводиться Херонімо, й повільно йде до коней, що голосно перетирають зубами овес.

Херонімо озивається до них, а вони пирхають і переступають з ноги на ногу. Щось брязнуло об камінь, бризнувши дзвінкими іскорками розбитого скла.

— Прошу вашої милости! — простягає Енрикові повний води оливяний пугар тверда Херонімова рука. Таж видко, що старий дуже втомлений: трохи стрибає йому рука й через вінця переливається струмочок. — Хай буде на здоровя тіла й душі вашої милости!

Альбігоєць пє зо смаком, до краплини, до дна.

— Давно не пив я такої смачної води... Це з доброго гірського джерела...

— „Джерело спасіння" — чув — так його звуть, — немов трохи шкутильгає Херонімів голос.

Помалу вояки вмощують сідла, розкладають плащі...

— Так... на добра... на добре... при... при... при... — чомусь стрибають слова альбігойцеві. І вся його постать раптом витягається вгору: мабуть би злетів, коли б мав крила. Справді вимахує білими полами плаща немов широкими крилами, хапає повітря, переривчасто, судорожно позіхає. Але повітря не йде в легені. Очі сяють білками під темними смугами брів. Енрико розриває на грудях плащ, белькоче уривчасті склади й, не набравши віддиху падає наперед, без звуку, ніби спіткнувшись на бігу. Вояк і джура підхоплюють його над самою землею й не дають розбити об камінь чола. Поклали на спину. Вирячені очі звертаються білками догори, аж зіниці ховаються під незамкненими повіками. Обличчя почервоніло, на устах зявилося трохи піни, що булькає від тихого хрипіння. Забився в короткому судорозі, мов у агонії й витягся, нерухомий і втихлий. Тільки на чолі, що тепер стає синяво-біле, виступають, як роса, важкі та прозорі краплини поту, що повільно починають скапувати, мов кульки живого срібла в чорні кучері. Чи ж не витікає з тими краплинами короткими віддихами й душа з тіла?!..

Херонімо поклав півтрупа на свій зложений плащ, що приготовив при сідлі замість ліжка, й мовчки поглядом запитав вояка.

— Що ж далі?

Паломіто вихопив малий смолоскип з розколини в скелі й присвітив близько до обличчя Енрика; той не реагував на світло.

— „Чи ж не обдурила чарівниця?„ — тріпала підбитим крилом тривожна Херонімова думка. — „Та, як би ж таки отруїла, коли ж Марилена ручилась?!...

Подумав тільки, чи може промовив уголос, бо ж вояк відказує:

— А, якби й одного вовка менше? Не буде шкоди отарі Божій. Беремо на коня?

— Чи ж таки живий? — зідхає Херонімо.

— Таж теплий!...

Довго їхали мовчки.

— Е-ех! — нарешті не витримав Паломіто. — Чи ж мені така доля — все тягати по Еспанії мертвяків?... Тоді ж, як привіз я був патерові листа, що „цей" писав нашому графові, — просив: „Відпустіть, отче всечесний, мені гріха наперед... за того єретика... і край!". Та ні, не дозволив дом Еспирито... От, і вожусь: до кордону відпроваджував живого, тепер волочуся з мертвим...

— Але ж ще живий! Сам кажеш теплий. Теплий і є!

— Та на що його життя? Ніби теж лицар! — сплюнув вояк. — Дає слово, що не повернеться до Еспанії; дає слово, що не згадає про дон Карльоса Лячерду, — а не встиг виїхати, вже мою душу купує, другому пише листа... Вуйку! Дарма, що я Паломіто, „голубчик" тобто, — дозволь шпурну його туди до чортових сестер в урвисько, — і край!

— Мовчи й молись, щоб не загинула без каяття душа християнська!..

А коли небо почало рожевіти й новий день вияснився між німими жовтими скелями, подорожні стукали в манастирську браму до францішканів. Правду сказала гітана: не вмер напоєний. Але, хоч і дихав рівно, до свідомости не приходив. Тіло пашіло, а сам трусився, мов у тяжкій болотяній фебрі. Коли ж марив, то говорив неповязані слова, ніби вичитував з ріжних сторін словника.

Брати взялись опікуватися „підібраним у дорозі невідомим подорожнім". Паломіто подавсь до Толедa здати звіт патерові Інніго, а Херонімо щодужч поспішав до Тортози.

(Далі буде).

Маркіян Шашкевич

ПРОПОВІДЬ*

Блаженні милосердні, яко тії помилувані будуть.

Господар, що страхається труду і праці, най не надіється утіхи, господар, що не любить в господарстві учинити видатку, най не надіється пожитку і користи; хто на весну або в осени не вкине в землю насіння, той не врадується жнивами, той голодує в зимі, хто весною і літом вигрівається на сонці, або в холодку протягається і боїться впріти при роботі, той голий і бо-

* В столітні роковини появи „Русалки Дністової" містимо оцю проповідь М. Шашкевича, видруковану в Збірн. Фільол. Сек. Н.Т.Ш., т. XIV, 1912 р. стр. 90 — 92. Зміняємо у ній правопис та граматичні форми на сучасні. Крім того заступаємо іншими кілька слів, що сьогодні нас дуже вражають. Деякі інші слова, хоч вони не зовсім відповідають сучасній літературній мові, залишаємо, бо їх все таки часто ще й тепер уживається. *Ред.*

сий дрижить в зимі на морозі; хто, доки молод і здоров, марнує дні золотої молодости, той з голоду на старість загибає. — Прості то правди, що ви чули, кожний їх розуміє серцем і думкою, кожний їх якби очима бачить. — Як з тілом, так саме і з душею. Як собі хто на сім світі заробить, так на тамтім світі і тішитися буде. Хто тут про свою душу не дбає, то по смерті плакати буде; хто тут, як господар зерна, не посіє милосердя, той і за гробом милосердя Божого збирати не буде. Сам Ісус Христос каже: Блаженіи милосердіи, яко тіи помиловани будут, т. є: щасливі милосердні, бо ті будуть помилувані. — Отож нужда ближнього є то тая буйна рілля, на котрій, якщо хто діла милосердні посіє, той і на страшнім суді, в тії великії всесвітнії жнива, милосердям втішиться. Ото слухайте, відкрилася нам рілля, сіймо, а збирати будемо.

В сторонах, від нас далеких, за горами і водами, за широким морем є край, що Єгипет називається; в тім краю жив нарід тихо і мило, що мароніти звуться. І хоч турки і недовірки обсіли той нарід невеличкий довкола, як мряка осінна, хоч натискали на нього, як тяжка туга на біднеє серце, хоч всіма силами турки навертали їх до своєї віри, нарід той бідний, як дуб серед тучі, стояв кріпко при вірі Христовій. — Подобалося Богу, що той нарід, такий нещасливий, ще в більшу попався недолю; не слідім, чому, бо хто ж суд Божий вгадати може? Від кількох часів зірвалася в краю єгипетськім страшна війна, як люта буря. Може ви нераз від старих людей або в ваших піснях чули, що то є війна, як страшно турки воюють; куди неприятель перейшов, куди хмара турків перелетіла, там пустиня і безлюдь вчинилася: стань і огляньса в коло, а хоч би мав ти серце веселе, як ангела серце, жаль і туга стисне тя за нього, як тугий мороз, гроза і дрож наскрізь тя перейме, а густі сльози, хоч з великого жалю не зараз, із очей прокануть тобі. Глухо і пусто, довкола ні живої душі, ні людського голосу, поля і ниви змішані копитами, міста і села в курищах лежать, а дим, як останній дух лежащого на смертній постелі, сумним стовпом зводиться під небеса, туди і сюди немовлятко або дідусь сивенький лежить зарубаний, молодіж і кріпка челядь в полон занята. Така то війна; так саме і тим християнам повелося нинішними часами. Повалено їм міста і села, погоріли церкви і хати, потоптано поле і городи, а нужда, як ворон чорний, накрила їх крилом; без пристановиска, без стріхи, без кавалочка хліба і без сорочки блукаються, як сколочені овечки по рідній землі, що насякла кровю їх рідних. Серце падається на таке нещастя ближнього, самі сльози ллються на тільки недолі брата християнина. Святий Отець наш, Папа римський, і цар наш наймилостивший вставляється за тими нещасними до вас, браття християни. Гляньте на їх споловілі очі, на почорніле від голоду тіло ваших братів і злегшіть їм недолі. Підводять вони пожовкле лице, напів умерлі, від плачу кровю зайшлі очі до вашого милосердя, протягають від нужди кощаві руки і жебруть від вас хоч кусник хліба, хоч лиху

рубашку покрити наготу. Знаю я, не відсилали ви жебрущого діда, котрий щороку, що місяць, що тиждень до вашого порога приступав по милостиню, не відкидайте ж і тих братів християн, що далеко зза моря перший раз, від коли світ стоїть, і може останній раз, доки світ стояти буде, стукають з плачем до ваших дверей, до вашого серця і просять милостині, на яку кого стане. Тілом і душею з ними ви рідні, один Бог сотворив їх і вас; Ісус Христос породив вас і їх смертю на хресті, скупав вас і їх в своїй найсвятішій крові; Дух святий вас і їх просвітив світлом небесним, світлом Євангелія святого. Тут час, діточки, тут пора даточком, хоч би найменшим, милосердям туташним купити собі милосердя Боже, незмірне, вічне. До того взиває вас сам Ісус Христос словами: Хто подасть хоч би найменшому із тих кубочок води студеної, хоч би в імя ученика, тому кажу, не мине його заплата його. Хоч би найменша офіра, а щирим серцем подана, буде так приємна перед Богом, як офіра тої вдови святої, що, як писав св. пов., останні дві лепті, т. є дві маленькі мірочки олію принесла на офіру. Хто може дати гріш, то гріш, хто ні, то булку хліба, або яке повісмо, або з інших речей домашніх най подасть, ми то на гроші заміняєм і пошлемо тим нещасним тою дорогою, котрою вони до нас слізні свої прислали просьби. Радість їх буде незмірна, подяка безконечна, а заплата — молитва усердна до Бога за вас і за ваші діти, за ваше і за ваших маленьких здоровя, їх зідхання відвернуть від вас нещастя, що вас того року смутком огорнуло. А коли прийдеться вам здати звіт з вашого життя, вони з датком, що від вас приймили, стануть на страшнім суді перед Христом, вложать до ваших добрих діл тую милостиню від вас і переважать ваші гріхи, а суддя Христос примилиться вам і озветься солодко до вас: Ходіть, благословенні Отця мойого, радійте зо мною в царстві моїм небеснім, бо я в тілі тих нещасних братів ваших був голоден і нагий, а ви мене нагодували і одягнули. — Амінь. Нест. 13. лют. 1841.

Д-р М. Гнатишак

ПОЕТ І ЙОГО НЕВМИРУЩЕ СЛОВО

Проблєма звязку між фізичним виглядом і психічним обличчям людини — це проблєма дуже складна. Не слід її надто упрощувати, напятновуючи епітетом матеріялізму, — бо і при ідеалістичному підході до людини не можна ігнорувати її фізичної сторінки, що під час земного життя тісно звязана з психічною. І хоч при безсумнівному приматі духа дані фізичні прикмети не все знаходять свій pendant у ясно означених рисах, — то все таки, назагал, ця проблєма існує і заслугує на увагу. Щоправда, в теперішньому житті матеріяльний фактор часто перецінюється.

Сфальшоване гасло „mens sana in corpore sano" * стало крилатим словом. А тимчасом не все „в здоровому тілі здорова душа". Жорстокий боксер, напівзідіотілий з гордощів на свою силу, і хоровитий, неповоротний учений — це живі приклади, що заперечують повище гасло. Але ж знову назагал не можна не ствердити, що в переважній більшості випадків фізичне здоровя і справність причинюються теж до психічного здоровя і розвитку.

В теорії ж про звязок між фізичним виглядом людини і її психікою, хоч ця теорія не все справджується, є деякі методичні моменти, що влекшують нам орієнтацію в нетрях людської творчости — і тому також ідеалістична наука охоче кермується цією теорією як методичним засобом. Так воно є і в області літературознавства, де розсліджування звязків між зовнішним виглядом поета і його творчістю належить до цікавих з методичного боку питань.

Не знаємо, як виглядав Маркіян Шашкевич. Не зберігся ні один малюнок ні рисунок, що на ньому якийсь сучасник схопив би був риси обличчя або постать галицького пробудителя. Одиноке автентичне свідоцтво про зовнішній вигляд нашого поета — не плястичне, не образотворче, тільки словесне. Є це відомі слова Якова Головацького з його статті „Память Маркіяну Руслану Шашкевичу" (1847). Зацитуємо їх:

„Маркіян був чоловік середнього зросту, щуплий, але меткий, волосся яснорусе, очі сині, тужнії, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якуюсь тугу і болість. Сам був мякого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе веселим і шаловливим. Лише коли розговорився за рущину, народність, за рідний язик, родиму словесність і ін., тоді показалася вся сильна душа його, котра в тім слабовитім тілі жила, очі блиснули живістю і якимсь святим вотхновенням, чоло трохи приморщилося, і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердешно, сильно переконував, бо му з серця ішло, він цілий тим духом жив і віддихав".

Оцей короткий уривок зо статті найліпшого друга і найближчого співробітника Шашкевичевого подає, як бачимо, доволі скупі відомості про зовнішній вигляд Маркіяна, — але зате докладніше зупиняється над деякими його психічними прикметами. Фізичні риси, що їх підкреслює Головацький, у світлі спортових кличів вказували б на людину вдачі слабої й хиткої — але уступ про психіку Маркіяна каже нам зовсім щось інше, а саме виявляє контраст між зовнішнім виглядом поета і проявами його психіки.

---

* Гасло це сформулював один італійський гуманіст; у нього звучить воно так: orandum est, ut sit mens sana in corpore sano (треба молитися, щоб у здоровому тілі була здорова душа). Отже автор цього гасла стояв якраз на становищі, що в здоровому тілі не мусить бути здорова душа, бо ж треба про це молитися, щоб так було. Тимчасом пізніше підхоплено тільки другу частину цієї сентенції і таким чином надано їй сенс протилежний до первісного.

Все це речі, здавалося б, другорядні, що про них нічого й говорити в статті про Маркіяна Шашкевича — нашого поета-пробудителя. Але хто знає, яку вагу мають типольогічні розсліди в модерному літературознавстві, * — цей відразу побачить, що це справи немаловажні.

Якщо йде про звязок вигляду людини з її психікою та про вияснення на цій підставі деяких особливостей творчости поета — то тут нас головно зацікавлять теорії Е. Кречмера ** і Й. Руца ***. Обі ці теорії на перший погляд могли б може видаватися надто матеріялістичними — але на ділі обі вони, коли їх інтерпретувати згідно з принципами ідеалістичної науки, теж можуть нам віддати прислугу.

Розглядаючи наші скупі дані про зовнішній вигляд Маркіяна Шашкевича в площині типольогічної схеми Кречмера, доходимо до переконання, що наш поет без сумніву належить до типу астеніків, т. зн. людей худощавих, фізично слабих, але зате духово сильних, а при тому звичайно скритих і інколи нагальних. А що за типову рису фізичної будови таких людей Кречмер уважає м. ін. похиленість тіла наперед — то в цьому й знаходимо точку наближення до типу, який у клясифікації Руца, основаній на ріжній будові грудної клітки у ріжних людей, займає теж подібне становище і має подібне до астеніків психічне обличчя, — з тим, що Руц цінить цей тип найвище; сюди належать у нього м. ін. Шіллер, Бетовен, Фридрих Великий, — а ми додаймо ще Тараса Шевченка. Цікава річ, що на імагінаційних портретах Маркіяна Шашкевича — його постать усе трохи похилена наперед. Типово астенічні риси поета, підкреслені в цитованому вгорі описі Якова Головацького, кажуть також малярям зображати Маркіяна Шашкевича з постаттю похиленою вперед.

Та Маркіян Шашкевич мабуть був подібний до геніяльного, похиленого типу Руца тільки загальною будовою тіла — а зате в обличчі мав риси чужі для Руцових присадкуватих і похилених „надлюдей". В обличчі Маркіяна ясно відбиваються психічні риси мелянхолійного темпераменту. Далі ж слідна в обличчі Маркіяна сантиментальна замріяність і тужливість, так сильно підкреслена в описі Якова Головацького. З цим виразом обличчя на перший погляд контрастує веселість, дотепність і товариськість Маркіяна, теж підкреслена у Головацького. Але в світлі типольогічних розслідів ці протиріччя розвіваються.

Характеристичною рисою астеніків, та й взагалі т. зв. схизотимічних типів є це, що вони не виявляють суті своєї душі назовні, що супроти інших людей наче маскуються (здебільша може несвідомо) та своєю поведінкою в товаристві не дають повного образу всецілости свого багатого психічного життя. Це

---

* Про це див. мою статтю „Тарас Шевчеко в освітленні типольогії", „Новий Час" 1931, чч. 10, 13, 16, 19.

** E. Kretschmer: Körperbau und Charakter. 1921.

*** O. Rutz: Musik, Wort und Körper als Gemütsausdruck. 1915.

дуже виразно бачимо на прикладі Маркіяна Шашкевича, що у нього, думаю, можна устійнити аж три психічні обличчя, а власне одне правдиве обличчя і дві маски. Перша маска — це веселість і дотепність, зрештою зовсім щира, але виявлювана тільки в товаристві знайомих. Друга маска — мрійницький, тужливий вираз лиця і очей, виявлений також доволі сильно і в одній частині особистої ліричної його поезії. І врешті третє, справжнє психічне обличчя, виявлюване тільки в моментах запалу й патріотичного пориву — це оця „сильна душа", ці блискучі очі та зморщене чоло, що про них з таким одушевленням пише Яків Головацький. А що ця третя „маска" була дійсним духовим обличчям поета — про це вимовно свідчить характер його поетичної творчости, наскрізь пронизаний виразними первнями духової сили, енергії, невгнутости, бадьорости, активізму й патосу боротьби. Воно може для читача трохи непривичне і дивне, що я дошукуюся в творчості „сантиментального" Маркіяна таких активістичних, малощо не експресіоністичних ноток. Докладну наукову мотивацію цього свого становища переводжу на іншому місці,* — тут жеж лише зазначу, що причиною непорозуміння є крайно поверховне й ненаукове трактування творчости Маркіяна Шашкевича з боку українських істориків літератури і критиків. Всі вони майже без вийнятку обмежуються щодо того до повторювання на ріжні лади хибної думки Я. Головацького про тужливий характер творчости М. Шашкевича, а ніхто з них не спромігся на основну наукову ревізію цього погляду, проведену при помочі студій текстів самих Шашкевичевих творів. Через те й усі майже дослідники, починаючи Огоновським чи Коцовським, а кінчаючи напр. Яремою, зображують нам творчість М. Шашкевича у кривому дзеркалі та приписують їй найріжнородніші такі риси, що про них нашому поетові мабуть і не снилося. Зміцнена ще гіпертрофією історично-фільольоґічного й літературно-порівняльного, часто теж хибного підходу (напр. К. Студинський), така метода досліду творчости М. Шашкевича дала нам зовсім хибне поняття, що цей поет є зразком поета „чисто ліричного", що „найкраще вміє висловлювати свої душевні переживання", відзначається „песимістичним упередженням до теперішности" і є „радше естетиком ніж етиком", що Шашкевич „піхоплював лише невеселий настрій сучасного життя" та був „до певної міри пасивним обсерватором-поетом, у якого душі порушала сучасність ріжні струни, а ті відзивалися сумними, настроєвими звуками бандури" **. Тим часом обєктивний науковий розслід самої творчости М. Шашкевича, — а не цих безкритичних поглядів, що їх висловлювали про нашого поета ріжні критики — ясно показує, що все було якраз навпаки: що характеристичні для Маркіяна не субєктивізм, мелянхолія й пасивність, тільки навпаки, захоплення обєктивними релігійними й на-

* Моя праця про те друкується в черговій книжці слов'янської фільольогії „Слово".
** Я. Ярема: „Маркіян Шашкевич як лірик-поет" 1911.

ціональними ідеями, віра й надія на краще майбутнє і бойовий активізм.

Наші дослідники не завважували, що мрійництво було у Шашкевича не джерелом слабости й безплідного сантименталізму, а навпаки, джерелом сили духа, запалу й активізму. Чомусь у нас неначе б то звертали увагу головно на першу частину цитованого вгорі опису особи Маркіяна з-під пера Якова Головацького — а наче не запримічували цілої другої, куди більше суттєвої частини; коли ж і запримічували, то інтерпретували її з грунту фальшиво і цим демаскували свій реалістично-матеріялістичний підхід до такого типового романтика й ідеаліста, яким був галицький пробудитель. А тим часом справжнє зрозуміння і гармонійна сполука контрастів індивідуальности Маркіяна приходить аж зо зрозумінням того ідеалістичного підложжя, що було суттю світогляду нашого поета.

Це найкраще видно, коли розглянути індивідуальність Маркіяна Шашкевича в площині т. зв. світоглядової типольогічної клясифікації Вільгельма Дільтая, що вже не навязує до матеріялістичних передпосилок ріжних психофізичних теорій та залишається в областях духа. Вільгельм Дільтай * розріжняє три основні типи: матеріялістичний, обєктивно-ідеалістичний і чисто ідеалістичний (т. зв. „ідеалізм свободи"). В літературному їх виразі — першому типові відповідає реалістично-натуралістичний та імпресіоністичний спосіб творення, другому реалістичний ідеалізм т. зв. клясиків світової літератури, а третьому — романтичний і експресіоністичний спосіб вислову.

Коли з цієї точки погляду підходити до особи і творчости Маркіяна Шашкевича — то в першу чергу згори мусимо виключити перший, матеріялістичний тип, як зовсім незгідний з характеристичними рисами життя і творчости нашого поета. Далі приходиться ствердити, що у М. Шашкевича на першому місці стоїть не вірне, реалістичне відтворення дійсности в літературному творі, тільки навпаки, формування ідейної дійсности при помочі життєвих фактів. Реалістичні образи й уявлення поет трактує у своїх творах як засіб до виявлення думок, ідей, афектів. Це виразно позначується в усіх поезіях Шашкевича, — навіть у таких на перший погляд автобіографічно-„описових", як напр. „Підлисся", — бо опис тут є єдино і виключно тільки засобом для вислову сильного афекту поета: туги за дитячими літами. Те саме ще в більшій мірі слідне у всіх його віршах з патріотичною тематикою; навіть у віршах на історичні теми фабула відступає на другий плян, а на першому залишається бойовий, переможний настрій, вичаруваний історичною картиною тільки як засобом („Болеслав Кривоустий під Галичем", „Хмельницького обстрілення Львова"). Те саме в баляді „Погоня", де важна не фабула, а типово романтична динаміка обрядів та ідей. Ба, що більше, часто Шашкевич, наче заперечуючи суть поетичної

---

* У збірці „Kultur der Gegenwart" I. ч., 6. том.

мови, а саме її образовість, резиґнує з реалістичної фабули чи з багатства реалістичних образів, а оперує головно абстрактами, занятий духовою суттю, а не зовнішнім образом („Псальми Руслановї"). А де реалістична фабула суттєва вже для самого жанру, як ось у оповіданні „Олена" — там автор не вагається її деформувати й затемнювати, щоб тільки з належною експресією дати вираз романтичній ідеї. Також форма творів Маркіяна Шашкевича, хоч і навязує до народньопісенних традицій, часто з них виломлюється. Поет шукає вільного простору для виразу ідей, і тому до найвищого ступня поетичної сили доходить не у віршових формах, тільки у вільних ритмах ґеніяльної „поезії в прозі" — „Русланових Псальмів".

Оці всі спостереження, роблені зо становища ріжних типольоґічних теорій, ведуть нас до тих самих вислідів, що й згадуваний вже наш літературно-історичний та ідеольоґічний розгляд самої творчости поета. Показують нам, що Маркіян Шашкевич стоїть неначе посередині між обєктивно-ідеалістичним та чисто ідеалістичним типом творчої людини та що переважають у його психіці елєменти чисто ідеалістичні, нерозривно сполучені з активістичним та оптимістичним поглядом на світ.

В цьому освітленні — виринає перед нами не скарикатуризована ріжними дослідниками, а правдиво велична постать Маркіяна Шашкевича і його невмирущі заслуги для відродження й розвитку українського народу стають зрозумілі на тлі ґіґантських психічних сил цієї фізично кволої людини. Через те ці заслуги нашого Пробудителя тільки зискають на своєму урочистому блеску.

П. Ісаїв

ДУХОВІ ТЕЧІЇ В ЕВРОПІ ЗА М. ШАШИЕВИЧА

Говорити про часи М. Шашкевича — це значить говорити про XIX. вік, тоді, коли він ще був розцвітаючим молодцем, повним розмаху й надії на ущасливлення людства. Щоб зрозуміти душу того бурхливого, непокірливого та гордовитого вікуюнака, що потрясав володарськими престолами, нехтував найбільшими дотогочасними святощами та підводив руку навіть на Бога, треба глянути на його ріст та розвій від дитинства, від колиски.

Колиска XIX. віку — це раціоналізм, це часи просвічености на схилку попереднього сторіччя, а його акушери — анґлієць Льок, французи Вольтер, Руссо, Монтескіє, Дідро та ціла плеяда „породільних баб", що згуртувались тоді біля першої новочасної енцикльопедії. Раціоналізм був тією нянькою, що виплекала й виростила головні ідеї XIX. в. Ratio-розум людський, інтеллєкт підніс він на пєдестал найвищого суперарбітра в житті, рішального чинника у всіх ділянках людського життя.

Не обнижувало гідности розуму в їх очах те, що той розум, як тоді твердили, спершу є нічим, зером, „tabula rasa“, біла незаписана карта (Льок), і аж життєвий досвід, схоплюваний вражіннями і спостереженнями, виробляє в тім розумі поняття, а далі осуди-думки. Ваги почувань, інтуїції, ірраціональних психічних сил, що здебільша рішають у вчинках одиниць та народів — тоді не добачували, не усвідомляли собі й на них не зважали у своїх теоретичних міркуваннях. Тим жеж своїм розумом, дарма, що не могли вияснити загадки світу й життя, намагались скинути Бога з Його Престолу і поставити на Його місце природу, поняття дуже загальне, незясоване докладно й досі ані щодо змісту, ані обсягу.

Дуже великі потрясення в історії спричинили суспільно-політичні погляди раціоналізму. Рівність усіх перед правом, судом, в доступі до урядів, несенню державних тягарів та сповнюванню громадянських обовязків всупереч тодішній нерівності февдального устрою і величезній ріжниці під тими оглядами поміж тодішніми трьома станами (духовенством, лицарством і третім станом — ось начальне гасло тих часів у тій ділянці. Гасло не нове — проповідувало його здавна християнство, сильно підкреслювали його теж протестантизм і кальвінізм. Ріжниця тільки та, що передтим домагались тієї рівности в імя Бога, бо перед Богом усі рівні, тепер же в імя природи, бо природа робить усіх однаковими і закони природи для всіх одні. — Забезпечення волі, майна й життя громадян, з чим густо-часто не числився тодішній абсолютизм — це друге, не менш важне гасло раціоналізму, це навіть умова послуху для держави. Якщо володар нарушує один із тих трьох чинників, громадяни можуть відмовитись від послуху („Суспільний контракт“ Русса). Так зродилося новочасне поняття революції й її санкція, що мало великі наслідки. — З волі громадян випливала третя засада: „вільна людина сама собі дає накази“, а це значило, що джерелом всякої влади є народ — народовладдя. Тут саме початки новочасної демократії.

Суспільно-політичні ідеї раціоналізму спричинили три більші наслідки в історії: т. зв. світлий абсолютизм, повстання Зєдинених Держав і велику французьку революцію. Коли світлий абсолютизм використовував тільки нові гасла, щоб зміцнити свою владу, і в тій цілі в імя рівности ломив невигідні привілеї вищих станів, а підносив із занепаду нижчі суспільні верстви та на них спирався, то конституція Зєдинених Держав (1787) і велика французька революція провели нові ідеї в життя, будуючи новий суспільно-політичний лад.

Французька революція стала немов великим вульканічним кратером, що з нього видісталася гаряча лява й розілляся по цілій Европі, а далі перекинулась і на інші континенти. Більшовицький переворот в часі світової війни був тільки однією ланкою, і то не останньою, у тім великім ланцюгу революційного руху, що хвилями котився по Европі вже в І. пол. XIX. в. Наполеон-

ські війська вже зараз рознесли ідеї великої французької революції по цілій Европі. Мантуа, Маренґо, Гогенлінден, Ульм, Австерліц, Єна й Ауерштедт, Пруська Ілава, Фрідлянд, Смоленськ, Бородіно, Москва — це не тільки свідки воєнного таланту Наполеона, його слави й могутности, але теж ті кроки на шляху, кудою йшла революційна сійба, а роки 1820, 1830 і 1848, ці роки походу революцій по Европі — це в великій мірі тільки жнива тієї сійби.

Революції у тих роках відбувалися під прапорами троякого роду гасел: ліберальних, соціяльних і національних.

Ліберальні гасла, так яскраво сформоловані й умотивовані острими перами раціоналістів, окуплені кровю у Франції та корисно зреалізовані в Зєдинених Державах, ставали тепер власністю европейських громадянств, їх політичним „credo", що домагалось конституційної карти, яка з одного боку забезпечила б громадян перед самоволею володарів, надаючи підданим свободу й громадянські права, а з другого боку поділила б державну владу поміж володарів і народ, утворивши законодатні тіла —парлямент із представників народу (конституційна монархія) або цілу владу віддала б у руки народніх вибранців (республіка). Особливо підтримували ліберальні прямування льожі вільномулярів-масонів, що густою сіткою покрили тогочасну Европу і мали вже тоді великий вплив на хід політичних подій. Конституційні прямування тим більш зростали, що віденський конґрес (1815), порядкуючи відносини в Европі по Наполеоні, привернув абсолютизм у всіх державах, з вийнятком Франції і польського королівства конґресового, немов зовсім забувши на факт, що европейські громадянства вже зазнайомилися з „деклярацією прав людини". Володарі ж, побоюючись революції, володіли здебільша реакційно. Щоправда, російський цар Олександер І., приписуючи перемогу над Наполеоном помочі Божого Провидіння, пройнявся містицизмом та заключив з пруським королем Фридерихом Вільгельмом III. і австрійським цісарем Францом І. „святий союз", (1817), де вони зобовязалися володіти згідно з християнськими засадами та взаємно собі помагати, то проте могутній австрійський міністр Метерніх, машталір політики середущої Европи, використовував той союз для гноблення всякої свобіднішої думки. Дуже своєрідно інтерпретував він християнське володіння. „Ліберальні ідеї — твердив він — ведуть до революції, роволюція ж звертається проти володарів, а ці панують з Божої ласки — отже революції супротивні християнським засадам", і гнобив всякі ліберальні рухи за поміччю бюрократично-поліційної системи враз із гострою цензурою, викликуючи так ще більшу реакцію серед громадянств.

З ліберальними ідеями тісно сплітались соціяльні, а особливо національні.

Підложжя для соціялізму створила парова машина, що її винайшов Джемс Вот (1765). Приспособлення її до фабрик та комунікації зродило незабаром четвертий суспільний стан —

робітників. Їх матеріяльне положення спершу було часто жалюгідне, особливо, коли фабрики, не мавши ще як слід наладнаних ринків збуту, зупиняли на довший час фабричну працю. Держави робітниками не опікувались, бо в господарське життя тоді не встрявали, придержуючись економічного лібералізму, що його уґрунтував анґлієць Адам Сміт своїм „Багатством народу“ ще в II. пол. XVIII в. Підбудовою для його теорії була фльософія XVIII. в., що у всесвіті в природі панує гармонія. Подібно гармонійно, на його думку, уложаться економічні відносини, якщо держава залишить громадянам цілковиту свободу праці, цієї підстави багатства народу. Одначе розвій природничих наук у XIX в. відкрив, що в природі тієї гармонії нема: навпаки, у ній іде завзята боротьба за буття, й перемагає все сильніший. Нова фільософія стала підбудовою для теорії боротьби кляс — соціялізму.

В Анґлії вдалося поліпшити робітничу долю мирним шляхом. В тій цілі повстали ріжні філянтропійні товариства, як теж за почином Роберта Овена зорґанізовано робітничі кооперативи, що поспішили робітникам з допомогою, а далі в 1832 р. вперше вмішалася держава у ті справи. Скорочено трохи день праці, назначено комісії для контролі відносин між працедавцями й робітниками, тощо. — В Франції ж натомість намагалися поліпшити буття робітництва революційними засобами. Тут же й появляються перші теоретики соціялізму. Комуністичні теорії Бабефа, що згинув під ґільотиною в часі великої французької революції, відновили соціялісти-утопісти Сен-Сімон († 1825) і Фуріє († 1837). Обидва відчували в собі якийсь месіянізм і чули себе покликаними доконати для людства щось великого, ущасливити його, і для тієї цілі вибрали комунізм, що його думали ввести, відповідно виховуючи людство. Сен-Сімон між іншим длятого пропонує шити убрання так, щоб усі ґузики застібались ззаду, бо тоді люди відчуватимуть краще спільну потребу один одного й виховаються в комуністичнім дусі. Перевиховати людство в тім напрямі мало теж „нове, зреформоване христіянство“. Перша соціялістична школа сен-сімоністів (1825—32), що повстала по смерті свого творця, як теж фурієризм мали свого часу багато приклонників. Одночасно Прудон підтримує своїх попередників твором: „Що це є приватна власність?“, називаючи її крадіжжю, а теж стає першим теоретиком анархізму. Теорію державного соціялізму розвиває Люї Бляв. Щоправда, коли в часі революції 1848 р. зробили його директором публичних робіт, не зумів зреалізувати своїх поглядів і в практиці показувався дуже безрадний, то проте був він немов провісником і предтечею Маркса, що вже в тім же самім році враз з Енґельсом кінчав свій комуністичний маніфест відомим тепер гаслом „Пролєтарі всіх країв єднайтеся!“

Найсильнішою течію вже тоді були національні ідеї, що вязалися безпосередньо з ліберальними. Раціоналізм видвигнув поняття походження влади від народу. Навіть монарша влада мала в народі мати свою санкцію, через що Людовик Фи-

лип Орлєанський, винесений згодом на престіл липневою революцією у Франції (1830), вперше прийняв титул короля „з ласки Бога і волі народу". В державах з ріжними націями повставало питання, котрий саме народ має мати рішальний голос. Легко було дійти до відповіді, що кожний народ має мати свою власну владу. В народах же розбитих на цілу низку державок, як італійський та німецький, міцніла й могутніла віддавна тліюча думка обєднання себе, щоб у цілості могти стати джерелом своєї власної влади. Зрештою вже велика французька революція розбудила народні почування у Франції. Намагання ж Наполєона створити одну велику універсальну державу викликало народню реакцію як у Еспанії („guerillas", протинаполєонський еспанський „народній катехізм", тощо), так у Німеччині („Мови" Фіхте, напір пруського громадянства на короля, щоб приступив до протинаполєонської коаліції по прогрі Наполєона в Москві і т. ін.). А втім і сам Наполєон підтримував народні прямування там, де це йшло по лінії його плянів (польські леґіони, Варшавське князівство).

Національні почування розбуджував та зміцнював теж новий літературний напрямок р о м а н т и з м. Був він реакцією проти раціоналізму. Перший удар раціоналізмові завдав Кант († 1804), доказавши, що розум не такий всезнаючий і всемогутній, як тоді думали. Він не може поняти нпр. вічности й безконечности та взагалі не може збагнути самої суті речей („Ding an sich)", а пізнає світ тільки ззовні, зверху, зокола, так, як це йому подають змисли, ті „зелені окуляри", від яких цілковито залежне людське пізнання. Другої поразки зазнав раціоналізм у літературі, а далі взагалі в житті. Показалось, що виключно розумова поезія не можлива, що вона тоді взагалі перестає бути поезією, яка відтворює людське життя. Життєвими вчинками людей кермують здебільша почування, а розум тільки винаходить засоби для них. Тому література звертається до творів, де висловлені почування і змальовані таємні образи уяви, отже до середньовічних творів, повних реліґійних хвилювань і до народньої творчости з чистими почуваннями, де зустрілись письменники з культом минулого і почали й собі оспівувати минулі історичні події та відновлювати народні традиції, зміцнюючи так національні прямування.

Національні ідеї принимали інколи ширші рямки — в Німеччині панґерманізму, а між словянами п а н с л я в і з м у. Останній зродився властиво з чеського націоналізму. Чехи, не чуючись на силах вибороти собі національну незалежність, хотіли злучити до боротьби з німецьким світом усіх словян і спільними силами створити евентуально федеративну словянську державу, очевидно під чеським проводом. В Росії ж панслявізм проявився як п а н р у с с и з м — „щоб усі словянськії ріки зіллялись ув однім рускім морі", що мало вплив і на ідеольоґію Кирило-методіївського Брацтва в Україні. Польський же панслявізм перейшов врешті у польський м е с і я н і з м, що призначував для Польщі вище

післанництво — обєднати словян під проводом Польщі словом любови і відродити та оживити ціле людство духом Христовим („через Польщу й словян зійде царство Боже на землю"). Полудневі словяни обмежували свій панслявізм тільки до своєї вітки. Хорватський письменник і правник Людовик Ґай у своїй „Народній Ґазеті Ілірійській" проповідував ідею „ілірійського королівства", зложеного з трьох народів, хорватів, сербів і словінців.

Були численні спроби провести всі ті ліберальні, національні й соціяльні ідеї в життя революційним шляхом. В 1820 р. вибухають революції на всіх трьох полудневих півостровах Европи (Балканськім, Апенінськім і Піренейськім). Тільки на Балкані вдалось вибороти незалежне грецьке королівство, а передтим уже осягнули своє автономне князівство серби. Апенінську ж революцію згнобила інтервенція Австрії, а піренейську — Франції. — 1830. рік приніс лише ширшу конституцію для Франції (липнева революція) і незалежність враз з невтральністю Бельґії. Натомість невдачею покінчились італійські і німецькі змагання обєднати свої краї, як теж не мало успіху і польське листопадове повстання. Та переможені не скапітулювали. Італійський провідник Мацціні враз із іншими втікає на еміґрацію до Швайцарії і там основує „Молоду Італію" (1832), що має обєднати свій край та завести у новій державі республіканський устрій, як теж помагати завести такий устрій спільними силами у інших державах. За італійським зразком повстає також „Молода Польща", і „Молода, Німеччина", що 1834 р. лучаться всі в „Молоду Европу". З її впливів і рухливости можна було вже провіщати 1848. рік.

„Молода Польща" рекрутувалася з польської еміґрації по згнобленню листопадового повстання (1830/31). Еміґранти поділилися у Франції на два табори: к о н с е р в а т и в н и й („Hotel Lambert"), що хотів відбудувати польську державу дипльоматичним шляхом, інтервенцією великих держав, і д е м о к р а т и ч н и й, що властне творив „Молоду Польщу" і приготовляв в 1830 рр. польське повстання під усіма заборами, при чім до повстання хотів потягнути всі суспільні верстви, особливо селян та вважав це умовою успіху повстанців. В тій цілі посилав він на землі, колись приналежні до Польщі, своїх висланців, що вели відповідну аґітацію й усвідомлення, а у вільній тоді Краківській Республіці заложив для тієї мети „Stowarzyszenie ludu polskiego", що мало безпосередньо кермувати всією акцією. Представники польського революційного демократичного табору хотіли приєднати до польського повстання теж і українців („Річпосполита зложена з Польщі, Литви й України") і вони якраз у великій мірі зазнайомлювали українських студентів у Галичині, між якими був М. Шашкевич, із західньоевропейськими ідеями та польськими прямуваннями. Між вихованцями гр.-кат. семинарії були й такі, що ставали польськими патріотами та мріяли про відбудову Польщі в давніх границях, але були й такі, які вирішили, що

українцям слід самим подумати про себе та піти своїм власним національним шляхом. Між цими останніми передувала „Руська Трійця“ з М. Шашкевичем на чолі, через що на нього польські студенти плянували навіть атентат.

Але ближче про відносини в Галичині за часів М. Шашкевича говоритиме інша стаття.

Гляньмо ще на ті европейські течії І. пол. XIX в. з сучасної перспективи.

XIX в. на наших очах пережився. Тільки деякі його ідеї і тепер актуальні у новій формі. Інші ж в судорогах конають, розчарувавши людство, і допровадивши його в ріжних ділянках до руїни. Деякі зясовані течії немов завернули в зовсім протилежному напрямі. За що діди боролись, конаючи на барикадах, те вже внуки поборюють як нещастя людства, проклинаючи своїх предків.

Природничі науки, сперті на раціоналізмі, що всевладно панували в XIX в., все ступнево віддалялись від Бога, уявляючи собі світ як одну бездушну матеріяльну машину; сучасні ж науки завернули в протилежному напрямі і з кожним новим відкриттям зближаються до Бога, відкриваючи у всьому Його Премудрість та Велич. „Ідея загального Духа чи Льоґосу була б цілковито розсудним внеском із теперішнього стану наукових теорій, а в кожнім разі є з ним у гармонії“ — оцей висказ відомого стовпа сучасної науки, лявреата Нобля, англійця Едінґтона, чи подібний вислів не меншого вченого Джінса: „Всесвіт зачинає бути подібний більше до однієї великої думки, як до машини“ — дуже добре характеризують той світоглядовий зворот у найновіших науках. Матеріялізм XIX в. переживається в науці, а воскресає ідеалізм у новій формі, спертий на куди тривкішій підставі.

Ще на початку XIX в. просто обожали розум і бачили в нім єдиний важний чинник душі. Сьогодні розум у людських світоглядах сходить до технічного життєвого засобу; його місце як рішального чинника заняли почування, гони, пристрасті, підсвідомість, стихія. Тоді перетягали струну в один бік, тепер у другий. Тоді хотіли кермуватись у всьому тільки розумом, сьогодні не хочуть навіть обмежувати розумом ірраціональне життя, ані спрямовувати його у відповідне річище.

В часах М. Шашкевича за демократію гинули на барикадах; по сотці літ роблять перевороти, щоб її повалити. Тоді жадали конституції, тепер добровільно з неї резиґнують. Тоді валили абсолютизм однієї людини, тепер запроваджують абсолютизм цілих ґруп, тоді для одиниць мала служити держава, тепер для держави одиниці. Тоді одиниця була — все, тепер — ніщо. Перегинають деревину задалеко в другий бік...

Соціяльні ідеї актуальні сьогодні ще більш, як тоді. XIX. вік боровся за долю передовсім однієї верстви, двадцятий — за буття усіх верств. Але девятнадцятий думав, що комунізм — це рай для людства, двадцятий же показав, що це спершу морд всіх

інших суспільних верств буцімто для добра пролетаріяту, опісля неволя пролетаріяту для раю кліки, згодом морд кліки для примхи диктатора і переміна людей у бездушну, безродинну і безрелігійну отару. Двадцятий вік починає розуміти, що розвязка соціяльних питань у альтруїстичній співпраці в тім напрямі всіх суспільних верств і Церкви та держави.

Актуальні нині і національні ідеї. У недержавних народів мають вони той самий напрям — збудувати свою власну державу, але ступінь національного життя і свідомість у них куди вищі. Більшість народів здійснила свої національні ідеали, осягнувши по світовій війні власну державність, то проте їх національні прямування не урвались, а перейшли в іншу фазу — у національний імперіялізм. В попереднім віці намагались італійці і німці обєднатись державно, тепер переводять уніфікацію політично-світоглядову, щоб стопитись ув один національно-державний моноліт для успішної оборони й наступу. Тоді — „Молода Італія", „Молода Німеччина" і „Молода Польща", тепер — італійський і німецький фашизм та ОЗН. Вже не Мацціні, але зате Муссоліні, вже не панґерманізм, але натомість ґерманський панрасізм, вже не месіянізм, але кресовізм. Панруссизм заступав панкомунізм. Один панслявізм збанкротував зовсім. Одні словяни для других показались не ліпші, як ґермани — пізнати, що з їх школи вийшли.

Для нас же українців століття по „Русалці Дністровій" принесло великий розвій і поступ вперед. Маємо за собою власну державність, маємо численні могили борців за волю, а проте й сьогодні ще часто актуальні шашкевичівські ідеї, ще й сьогодні мусимо повторяти „мова рідна, слово рідне, хто вас забуває"... ще й сьогодні, хоч „цвітка дрібная" вже давно багряно розцвіла, та й „листочки зронила", а проте ще овочу не видала. Та все ж таки літо для неї наспіває.

М. Д. Д.

ГАЛИЧИНА ПЕРЕД ВИСТУПОМ ШАШКЕВИЧА.

В сотні роковини появи „Русалки Дністрової" треба на жаль ствердити, що загал української інтелігенції поза малим кругом спеціялістів знає рішуче замало про часи й обставини, серед яких жили й працювали діячі „Руської Трійці". А що вже говорити про добу, що попередила виступ Шашкевича, про часи перших десятиліть австрійського панування в Галичині. Це справді світ дошками забитий; поза ті дошки ми рідко коли заглядаємо, не надіючись знайти там щось інтересного. А все таки ті часи в неоднім огляді дуже цікаві й повчальні так, що варто з ними ближче познайомитись; без їх знання нераз трудно зрозуміти, чому пізніший розвиток Галичини пішов такими, а не іншими шляхами. А вже без ближчого пізнання тодішніх так

дуже своєрідних обставин не можна зрозуміти й оцінити всю велич подвигу „Руської Трійці", безмірну ідейність, посвяту й громадянську відвагу її членів.

Перед війною, доки ще жили представники старих діячів, що чи то самі були наочними свідками подій і відносин тих давніх часів, чи багато знали безпосередньо від своїх батьків, був ще тісний звязок із добою галицького відродження. Але світова війна й визвольні змагання перервали тяглість того устного передання, вони створили нову епоху в нашім житті, поставили цезуру в історії Галичини. Тепер, щоб ту цезуру переступити, треба сягнути вже до книжок. Австрійська доба історії Галичини ще чекає на свого літописця, бо ще досі нема написаної повної історії тих часів, але є вже багато праць із тієї ділянки, що обговорюють головно літературне й культурне відродження. Згадати б хоч би імена таких дослідників, як Михайло Возняк і Василь Щурат. З їх праць передовсім користаємо при писанню цієї статті.

Галичина останніх десятиліть XVIII. віку — це справді Богом забута країна, в якій царювала тоді всесильно примітивність життєвих умовин, що нагадували відносини кольоніяльних країв. Така припала Галичина Австрії після першого розбору польської держави. Спадщина по історичній Польщі була більш як незавидна. Українське селянство, придавлене панщизняним ладом, була це найбільш занедбана, запущена, всіма визискувана маса, що жила на найнижчім життєвім рівні. Ніде в Европі кріпацтво не виродилось у таку безприкладну систему самоволі, безправства, визиску й гноблення, як у Галичині й у Правобережній Україні. Коли наприклад менш-більш в тім самім часі французьке селянство в Вандеї повстало, щоб боронити своїх панів і февдалізм перед хвилею революції, то мазурське селянство в західній Галичині нічого так не жахалось, як думки про поворот історичної Польщі з її панщизняними порядками. А доля наших закріпощених селян була куди тяжча. Поляк Вацлав Залеський писав у передмові до збірки пісень, виданої 1833., що панщизняний режім над українським селянством у Галичині був сто разів гірший від гнету над мазурами.

В тих часах у більшості европейських країв февдальний порядок вже був у занепаді. Родова земельна аристократія, верства більших землевласників, що була репрезентантом того порядку, вже всюди починала тратити в очах їй підвладних селянських мас право на своє упривілейоване становище. Коли давніше її панування над тими масами було оправданою й конечною суспільною інституцією в розумінні тих мас з тієї причини, що вона несла на собі ввесь тягар публичного і державного життя, то пізніш, на переломі XVIII. і XIX. віків, вона стала для них найбільш небажаним тягарем і зненавидженим гнобителем, бо не сповняла вже ніяких вищих суспільних функцій, перекинувши їх із себе частинно на новоповстаючу верству державної бюрократії, а частинно на селянські маси. Але ніде

та верства не була така розложена під суспільним, політичним, а навіть і моральним оглядом, як на наших землях. Щоб бути справедливим, треба признати, що були в її рядах світлі виїнятки, одначе тут іде про загальний характер, про верству як суспільну цілість. Через те дідичівський режім на селі був для панщизняників страшенно нестерпний. Він в дійсності не був унормований ніяким законом, бо доривочні й дуже неповні норми австрійських законів залишалися на папері. Про відношення „пана" до селян рішала його самоволя, отже повне беззаконня. Воно було тим страшніше для панщизняника, що дідич був першим і безпосереднім його політичним та судовим зверхником. Він або сам або через свого заступника мандатора стягав із селян податки, визначував з поміж них рекрутів, іменував війта й полагоджував дрібніші судові справи. Він мав над селянами батьківську владу, отже міг їх карати на тілі. Селянин був зобовязаний працювати в дворі 150 днів в році, але насправді працював двічі стільки, бо безплатною працею користувався не тільки дідич, але теж його економи, мандатори, ключники, тощо. Одним словом селянин був здатний на ласку й неласку свого „пана". Але не одинокий тільки двір жив коштом панщизняника, бо крім нього використовував селянин на по своєму жид. Жиди — це була поруч більших землевласників друга упривілейована верства. В їх руках зосереджувалась уся торговля в місті й на селі.

Українське духовенство не мало тоді ніякого значіння. Убоге й неосвічене не могло мати помітнішого впливу на ширші маси. А й воно нерідко терпіло під панщизняним режімом. Ще в 1777. році вважало за потрібне австрійське правительство видати заборону брати священиків на панщину й приневолювати їх до якихнебудь дворських робіт. Освіта духовенства стояла дуже низько. Австрійський референт для справ Галичини стверджував в 1783. р., що тільки один на тридцять священиків мав якісь студії. „Сільський священик мало й чим ріжнився від селянина щодо своєї освіти та звичаїв. Жив у нужденній хатині як селянин, орав, пив, бідував як селянин... На селі нераз можна було бачити, як священик у подертій одежині, з обойчиком на шиї, з люлькою в роті, з батогом в руках ішов коло своїх коней або волів".

Йосифінські реформи, що хотіли поправити долю селян, не втримались довго. Йосиф II. намагався поправити господарський стан в державі, збільшити продуктивність в краю, щоб державний скарб мав більше приходів, побільшити число населення. А все це вимагало піднести соціяльний і культурний рівень широких мас. З обставинами в Галичині зазнайомився цісар сам особисто під час подорожі по нашім краю в два роки по зайняттю Галичини. Він сам спостеріг, що крім польських магнатів усе населення краю було дуже задоволене зо змінн. „Всі ждуть від нас справедливости" — писав він з Галичини до Марії Тереси. Однак Йосиф II. не панував довго. По його смерті при-

йшла реакція. В її часі дідичі зуміли використати в свою користь всі Йосифінські розпорядки. Майже з усіх галицьких громад йшли скарги до Відня, та це зовсім не помагало. Селяни починали ворохобитись, а дідичі за допомогою військових екзекуцій переводили пацифікацію. Цій пеошій пацифікації в Галичині приглянувся Маркіянів приятель, член „Трійці“, Яків Головацький і так її описав у своїх споминах: „А які трагічні сцени можна було списати на таблицях історії на рахунок законного порядку, котрий зберігали панки з військовим конвоєм у зворохоблених громадах, що боронили своїх прав. Урядники виїзджали в супроводі роти піхоти або відділу гузарів чи драгонів. Десятками покладали селян або міщан за вказівками пана, мандатора, або економа. Йшла в хід палка. Били по 50, 75 і більше буків, драгони й гузари переїли в селі всю птицю, перерізали худобу, скормили ввесь хліб, зо стогів тягнули пшеничні снопи та кидали коням. Коли після таких екзекуцій не відрікся хто своїх прав, того заковували в кайдани й висилали до кримінапу“. Інший тогочасний самовидець каже про тодішню біду панщизняників: „Тільки багатіші селяни їли чорний хліб разовий, змішаний з гречки, вівса, ячменю й трохи жита; бідніші не знали іншої страви, як тільки бараболі без ніякої омасти“.

Занятої Галичини не міг віденський уряд цілком опанувати тільки німецькою бюрократією. Тому в досить короткім часі державний апарат у Галичині просяк польським елементом, що негайно почав був використовувати своє становище на те, щоб віденський уряд і цісаря відповідно настроїти супроти українців. До Відня ішли разураз представлення, що українське населення більше тяготіє до Росії, як до Відня (хоч у тім часі не було ніякого сліду москвофільства), що взагалі український елемент дуже непевний і нельояльний. У Відні зверталося увагу, що цісар повинен попирати виключно латинський обряд коштом грецького. Яка тенденція скривалась за такимв порадами в часі, коли обряд утотожнювалося з національністю, не тяжко догадатися. Та само життя перекреслювало правдивість підозрінь, киданих на українців. Селянські маси, що через панщизняне беззаконня терпіли тяжку недолю, знаходили в австрійського урядовця сяку-таку оборону перед кривдами. Знов жеж українське духовенство, що на кожнім кроці бачило, як латинський клир демонстративно виявляє свою вищість над ним, і нераз мусіло зносити утиски з боку того клиру, робило перед віденським урядом не без успіху заходи за формальним і фактичним зрівнанням його з латинським духовенством. Завдяки енергійній обороні обряду, духовенства й народу, що її з повною посвятою вів львівський епископ Лев Шептицький перед Марією Тересою, росла повага і значіння українського духовенства. Його уповноважнений крилошанин Іван Гудз, що в 1774. р. удався до Відня зо скаргами на польське духовенство за кривди й утиски українського а теж за перетягання грекокатоликів на латинство; видно, що факти, які там зясував, були дуже пророчисті, коли

він знайшов там податливий грунт. Австрійський уряд поставився уважно до його справи, латинські епископи дістали відповідне поучення, щоб польське духовенство ставилося з пошаною до українського. Крім того уряд видав заборону перетягати вірних з одного обряду на другий. — Отже ні селянські маси ні духовенство не мали ніякої причини відноситися ворожо до Австрії, навпаки стали льояльними громадянами нової держави, а навіть щирими австрійськими патріотами.

Теж матеріяльне забезпечення українського духовенства значно поправилось за Австрії. Єпископ Лев Шептицький і в тій справі звертався до Відня й уже зпочатку 1774. р. дістав відповідь, що цісарева поставилась до пропозицій єпископа прихильно і що будуть пороблені відповідні заходи. Додати ще треба заходи австрійського уряду, щоб піднести освіту нашого духовенства. (Barbareum, дух. семинарія у Львові) то легко зрозуміємо той спонтанний майже вибух австрійського патріотизму, що йому дав вислів крилошанин Михайло Гарасевич на синодальнім зїзді українського духовенства 1806 р. Він говорив: „Ото бачимо, що наше світське духовенство було в найбільшій темноті, що парохи ледве вміли читати й писати та жили в загальнім пониженню. І справді, яку пошану могло мати священство у світських людей вищих верств, коли воно ледве одягом ріжнилося від простолюддя? Який вплив воно могло мати на нього, коли само ледве знало перші основи релігії? А подивімся на теперішнє положення священства! Переконаємося, що воно ніколи не стояло так високо. А звідки це походить? З ласки найлагіднішого австрійськкого уряду. Бо від коли ми прийшли під розумний, справедливий і лагідний австрійський уряд, що кермується ліберальними думками, відтоді з нами поводиться по-батьківськи на рівні з іншими; ми вільні від усякого гнету, признана рівність нашого обряду... І коли ж наше священство було таке освічене, щоб його члени могли бути публичними професорами на університеті, щоб мали стільки нагоди й засобів до освіти в науках, як тепер?.. І які обовязки лежать на нас за те все? О! наші обовязки це: незломна вірність, привязаність і любов до найліпшого монарха...“ Теж цілий зїзд заявляв урочисто в пересланій до цісаря адресі своє привязання і вірність до австрійського монарха.

Одначе той ентузіязм довго не тривав. Він значно остиг одночасно зо зміною відношення австрійського уряду до українців і поляків. Вже перший губернатор Галичини Перген відраджував у Відні виявляти якусь особливу опіку над українцями; такий погляд губернатора — наслідок підшептів, що обвинувачували українців як непевний елемент — тоді не мав реального значіння. Та коли з початку 1815. року губернатор гр. Гес радив віденському урядові переліцитувати царя Александра І. в його прихильності до Поляків, то така порада знайшла відгомін у Відні. З 1815. року позначилася зміна віденської політики супроти українців. Уряд починає передавати їх з-під своєї опіки під опіку галицьких поляків, бо частинне відбудовання польського коро-

лівства на віденськім конгресі (1815) змінило становище австрійських поляків і приневолювало віденський уряд більше числитися з ними. З другого боку в тім же часі після прилучення до Австрії окупованого москалями галицького Поділля протиукраїнській пропаганді вдалося настрашити Австрію українським москвофільством. Доказом того москвофільства мало бути вживання московських підручників у подільських школах, підчинених шкільній управі, на котру українці не мали ніякого впливу, бо вона була цілковито віддана полякам (зарядові кремянецького ліцею).

Ота загроза з 1815. року заставила галицьких українців вперше подумати самим про себе. Виринула конечна потреба якоїсь власної організації. До того ще в тім же році задумав австрійський уряд провести в Галичині шкільну реформу. Перемиський єпископ Михайло Левицький хотів теж до того приготовитись, отже заснував товариство українських священиків для поширення просвіти і культури та заложив інститут для освіти дяковчителів. Сам усіма силами дбав про піднесення освіти серед селянських мас: в обіжниках закликав духовенство, щоб у проповідях заохочувало вірних до освіти, радив закладати парохіяльні школи, сам під час візитацій інтересувався шкільною справою на місцях. До львівського губерніяльного уряду звернувся, щоб цей висєднав у Відні дозвіл на засновування українських шкіл. Дістав звідтіля відмовну відповідь, а до Відня пішло в тій справі виясненння, що дозволити на українські школи—це значить сіяти духа партійности, а цього австрійський уряд „не може собі ані бажати ані викликувати, а хоч би прийшлося брати на увагу політику, то певно було б менше порадно замість польської мови поширювати українську, коли вона є тільки породою московської". Відповідне насвітлення пішло теж і до Риму, через що єпископ Левицький отримав від кардинала Северолі лист із доганою за сіяння незгоди між двома братніми народами і за русофільство. Це рівнялося фактичній забороні товариства, що через те не проявило більшої діяльности, хоч було закроєне значно ширше, ніж пізніша „Просвіта". Але все ж таки його члени проявили велику діяльність у справі оборони української мови, її перемоги в приватному і громадянському житті українців.

Єпископ Михайло Левицький не уступив так легко в шкільній справі, відкликувався до Відня, але віденська інгеренція у Львові не мала сутнього значіння, бо австрійському урядові вже було все одно, в якій мові відбуватиметься навчання в Галичині, аби тільки домінуюча позиція німецької мови була відповідно забезпечена. Довга боротьба між єпископом і львівським губерніяльним урядом покінчилась перемогою польської сторони, бо всі ухвали губернії (1818 р.) в справі реформи шкільництва були крайно некорисні для українців. Після того замаху на українську мову в галицькім шкільництві писав о. Йордан Міцкевич, генеральний прокуратор Чина С. В. В. в Римі до о. Івана Снігурського, члена перемиського товариства: „Щодо заквестіо-

нованої руської мови треба би ради справедливости спровадити з Великоросії хоч з тисячу козаків для свідоцтва, щоб німцям показали давнину, потреби й придатність погордженого новаторами сарматизму“ (зн. українства). Тут уже бренять зовсім інші нотки, як у цитованого вище львівського крилошанина Гарасевича. Тисячу козаків з Великоросії це не прояв русофільства о. Міцкевича, бо для оборони гр.-кат. Церкви й українського народу, як перед латинською єрархією в Галичині так перед царським православям в Росії він завжди мав відважні слова і сміливе перо. Це вперше в XIX. віці висловлена різко думка про можливість українського народу обєднатися і станути на власних силах. Але ідея незалежности всіх українських земель не мала до 1848-року більшого значіння; вона оберталась у сфері приватних мрій і не виходила поза межі приватних розмов.

Хоч австрійський уряд погодився на супрематію польського елементу в Галичині й випустило українців — з-під своєї опіки, проте українське австрофільство не перевелось, хоч одночасно зо зростом польської переваги в Галичині зроджувалось теж і москвофільство. Обі ті тенденції треба інтерпретувати тільки як реакцію галицького українства на велику перевагу поляків, що скоро опанували не тільки весь державний апарат, але теж усі прояви громадянського життя. Крім того ціла Галичина була покрита сіткою польських конспіративних організацій, що слідкували теж уважно за кожним проявом українського національного життя, та вживали всіх засобів аж до терору, щоб його гамувати. Польська конспіративна організація існувала навіть серед питомців львівської гр.-кат. духовної семинарії. Вона постачала польським революційним діячам докладні списки всіх питомців з означенням їх відношення до польських і українських національних ідей. Хто фігурував на списках як шпіон, себто як відданий приклонник української справи, той взагалі не міг дістати ліпшої парохії, бо більшість дідичів коляторів була чи то в організації, чи то під її впливами. Так було й з отцем Маркіяном Шашкевичем — коли хотів він перенестись на парохію до Ріпнева, колятор його не прийняв, хоч тільки його одного поручила на це місце консисторія. Так само було й з однодумцем Шашкевича о. Романом Пасічинським, що мав надію стати парохом у Батятичах. Йому не помогла навіть особиста протекція єпископа Снігурського. Котрий священик був добре записаний у списках революційної організації, діставав добру парохію без ніякого труду.

Д-р Василь Щурат подає на підставі дуже достовірного джерела, що терору вживали ті організації на ослаблення української акції, на застрашення її провідників. О. Іван Хрис. Сінкевич, товариш М. Шашкевича, знав дуже докладно історію плянованого атентату на того ж Шашкевича. Чотирьом вильсованим богословам гр.-кат. дух. семинарії поручила була організація спрятати Шашкевича зо світу. Придумано йому соромну загладу: утоплення в семинарицьких виходках. Чому не виконано пляну, не

відомо. За о. Сінкевичем оповів мені це й пригадав опісля листовно 16. червня 1912. пок. єп. Константин Чехович" (На досвідку нової доби, стор. 122).

Не тільки з польського боку зустрічали перешкоди перші піоніри нашого національного відродження, але теж з боку державної адміністрації. Кожний ідейний прояв громадянського життя переслідувала й нищила бездушна система поліційного режіму; всяка живіша думка і кожний новий оригінальний погляд ставав зараз предметом поліційного слідства й доходження, кожний інтересніший літературний твір спинювали цензурні митарства. Над цілим громадянським життям тяжіла тверда, все умертвлююча рука державної машини. Характеристичною для цього режіму інституцією була т. зв. „Чорна книга" — поазбучний спис усіх тих людей, що якнебудь стали підозрілі в своїй льояльності для австрійської держави, але попадали там теж особи без найменшої вини, як тільки підставою для підозріння була якась хоч би дуже дрібна справа, напр. знайомство з кимсь, хто, сам нічого не завинивши, виступав як свідок в якімсь політичнім процесі. — Дуже вимовно зясовують становище австрійської адміністрації до українського народнього руху слова львівського директора поліції, що їх наводить Яків Головацький у своїх споминах. Він пише: „Наша літературна діяльність була в очах поліції злочинною. Директор поліції Пайман сказав просто з приводу видання Русалки: »Досить роботи завдають нам поляки, а ці шаленці ще хочуть розбудити положену до гробу українську національність«. Не дивно після того, що уряд за звідомленням поліції уважав мене за небезпечного в їх розумінні і зажадав доходження... Поліція не довіряла; деякі з арештованих поляків, мстячися за те, що українці не йдуть з ними разом, набріхували, скільки душа забажала. Практикант кримінального суду чех Марек сказав письменникові Володиславові Запові в таємниці: „Хай Бог не памятає полякам за те, що вони набрехали при допитах на бідних українців".

Врешті саме українське середовище створювало чимало перепон. Тут діяли: закорінена звичка, старі поняття й рутина, наш комплекс меншевартности, замала ідейність українських інтелігентських кругів.

Духовенство, єдина в тих часах верства української інтелігенції, в більшості відбилось від свого народу, нехтувало його мовою і користувалось не тільки в публичних виступах, але й у себе вдома польською мовою. Українські богослови аж в останніх роках своїх студій вчилися трохи читати по-церковнословянськи й українськи, щоб могли відчитати Службу Божу. Молоді парохи говорили й сповідали такою мішаною мовою, що їх парохіяни малощо розуміли. Часто траплялось, що священик не вмів ні читати ні писати по-українськи, а щоб могти відправити богослужбу, давав переписати цілий служебник латинськими буквами. Проповіди говорив по-польськи. Один священик, коли вимовляв під час Служби Божої слова „сіє єсть тіло моє", то

шепотом додавав „hoc est corpus meum“, бо не вірив, що церковнословянські слова матимуть ту саму силу, що й латинські. Ще в 1830. р. була потреба видати словник, який пояснював би церковнословянські слова по-польськи. Заходи Льва Шептицького за відновлення галицької митрополії увінчались успіхом по його смерті 1807. р. Під час урочистости інсталяції нового митрополита Ангеловича виголосив по-латині святочну проповідь генеральний вікарій Михайло Гарасевич, що як історик гр. кат. Церкви дуже заслужився для української культури. Але його друга проповідь у церкві вже була по-польськи. Перше послання митрополита вийшло теж польською мовою, питомці духовної семинарії вітали митрополита польським панегіриком. Все це свідчить, як всевладно панувала тоді польська мова в українськім житті.

Тільки в довготривалій і тяжкій боротьбі здобувала собі українська мова належне признання й пошану та доступ до українського культурного життя. Як тяжко це йшло, видно з такого епізоду, що його оповів Головацький: За ініціятивою Шашкевича, котрий перший виголосив у семинарії проповідь по-українськи, постановив гурток пасторалістів говорити проповіди по львівських церквах тільки по-українськи. Перший приготовив українську проповідь для Волоської церкви Семен Плешкевич. Але тяжко було переломити звичку. Проповідник вийшов на амвону, перехристився, виголосив церковнословянське мотто і, подивившись на інтелігентну публику, не міг видобути з себе українського слова; збентежений до краю взяв у руки рукопис і, загикуючись, з бідою переклав польський текст проповіди до кінця (до затвердження ректоратові подали вони польський текст).

Треба було відзначатись великою силою духа і безмежною вірою в свою ідею, що їх мали молоді ідеалісти з „Руської Трійці“, щоб могти проломити той величезний опір, що стояв на перешкоді їх молодечим задумам, і доконати великого діла.

Д-р Василь Пачовськиий

МИСТЕЦЬКА ОДНОЦІЛІСТЬ „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ“

В 1935. р. минули 750-літні роковини походу Ігоря Святославича на половців 1185. р., що став темою лицарського епосу „Слова о полку Ігореві“, цього найкращого твору державницького змісту з княжих часів. Розгляд його привів нас до свідомости, що ця найстарша українська поема зберегла повну а к т у а л ь н і с т ь до наших часів, бо в ній автор зясував всі прикмети і хиби української нації, що повторяються до сьогоднішнього дня. Одначе не звернено більшої уваги, що писана вона м о д е р н и м с т и л е м і манєрою зближеною до еспресіонізму; тимто

вона куди інтересніша для сучасної людини, ніж твори античного, або староіндійського, староіранського чи західньоевропейського середньовічного твору.

Історична основа цієї епопеї ось яка: Після зруйнування Києва суздальським Андрієм 1169. р. під час боротьби правобережної династії Мономаховичів з лівобережною Ольговичів за київський престіл піднялася з занепаду орда половців; що її приборкав був своїми походами Володимир Мономах і його син Мстислав Великий. Нова небезпека зо сходу довела до злагоди (компромісу) обох династій і так утворилася система рівноваги князівств під руками обох великих князів Святолава III Ольговича та Рюрика з роду Мономаховичів. Святослав правом старішини зібрав всіх князів до походу проти половців і розбив їх на Орелі 1184. р., де взяв у неволю їх хана Кобяка та відчинив дорогу для торговлі Европі — а вдруге розбив коло Хорола хана Кончака дня 1. березня 1185. р. Після цього походу поїхав човнами до Карачева в північні землі збирати військо на третій похід, що мав звернутися на Дон і вигнати орду з української землі. Але в обох походах не брали участи тільки сіверські князі Ігор і Всеволод Святославичі, бо похід князів ішов на низ, а не на Дон, як вони хотіли. А замість ждати третього походу, зависні на „передню" славу великого князя, випередили його самочинним походом на власну руку Ігор із сином Володимиром та Буй-Тур Всеволод із братанком Святославом, щоб здобути собі „задню" славу. Та половці окружили їх цілою своєю силою, знищили ціле військо, а князів узяли до неволі. Цей самочинний похід Ігоря „відчинив ворота" половцям на Русь: одна орда — Кончакова кинулися на Переяславщину, друга, Ґзи — на Посемє і знищила всі оселі та затрясла основами держави. Однак сполошили її Святослав і Рюрик новим походом, хоч у нім не встигли зібрати всіх князів, і похід був за слабий до більшого удару. Ігор тим часом втік з неволі, а його сина Володимира одружив Кончак зо своєю донькою. Війна закінчилася злагодою коштом людности та нарушенням поваги української держави супроти нахабної орди.

На основі цієї події ґеніяльний автор „Слова" змалював нам образ життя княжої України, що її основною ідеєю була боротьба за землю для осілої людности Европи проти кочових орд Азії. Для тієї концепції автор уложив зміст епопеї в тридільний образ життя, неначе б триптих величних картин. В першім образі малює нам похід Ігоря з Всеволодом, бій над Каялою, та новий удар половців. В другому образі зображує журбу і нараду з боярами великого князя Святослава III. Він має зловіщий сон, ніби в його теремі злотоверхім не стало сволока, що є заповітом розвалу держави серед жертви крови Володимира Глібовича, князя переяславського і жертви життя Ізяслава Васильковича Городенського. В третьому образі автор виводить молитву Ярославни, що, прочуваючи горе, молиться до давніх богів, далі

втечу Ігоря з неволі і радість України, обезпечену весіллям Ігоревого сина Володимира з Кончаківною.

Проф. М. Грушівський в своїй „Історії української літератури“ [1] висловив свій погляд, що в поклику до князів з другого образу розвивається плян великого походу силами всієї руської землі під проводом великого князя. Тут лежить властива гадка, що спонукала написати „Слово“ — тому нераз висловлена була думка, що воно скомпоноване на замовлення Святослава як політичний памфлєт, на основі натяків, записаних в літописі про намір аґресивного походу на половців. Справді в рік пізніше відбувся цей похід Святослава з Рюриком в менших розмірах, бо поклик не зрушив провінціональних князів, але цим походом сполошено половців з України. Одначе в третьому образі проф. Мих. Грушівський бачить спад з високого лету і не може не сконстатувати його без болю й обиди, так прикро, що провідний тон тієї національпої епопеї не витриманий, бо поет з позиції національного барда перейшов на позицію звичайного двірського співця радости Ігоревого дому. Звідсіль насувається проф. М. Грушівському гадка, що XII. пісня про втечу Ігоря написана пізніше пером не автора „Слова“, а вже іншого співця, ближчого до родини Ігоря, тоді, коли автор Слова виступає як речник київської дружини, як чоловік Святослава.

Одначе проти цього погляду промовляє мистецька одноцілість укладу і стилю цілого „Слова“. Автор як ґеніяльний мистець не міг би вдоволитися написанням політичного памфлєту, що мав би тільки часову історичну вартість. Якщо був би він тільки талант, творив би ідею лише з власної свідомости, що є скарбницею особистого досвіду життя [1] — тоді описав би він всі заходи сучасного йому великого князя Святослава, як це зображено в літописі, і сотворив би справді памфлєт політичного змісту. Але автор „Слова“ творить як ґеній з підсвідомости кількасотлітнього терпіння народу серед нападів орди синтетичний образ сну Святослава про золотоверхий терем, в якому не стало сволока, що став символом бездержавя народу „на своїй не своїй землі“. Тільки ґеній міг сотворити такий образ тривкої мистецької цінности дедукцією, що за її допомогою звязав основною ідеєю незвязані події, відкрив їх звязок і сотворив образ минулого та сучасности з перспективою майбутности української нації, яка житиме по розвалі держави без даху над головою на багатій землі під пануванням орди. Автор „Слова“ долучує до цього траґічного образу ясний образ утечі Ігоря та радости України з приводу весілля Володимира з Кончаківною, щоб з памфлєту сотворити поему вічної мистецької вартости. Тим робом на розпучливий стан розпаду та морального розкладу державної київської системи автор находить лік в компромісі, в злагоді двох ворожих до себе

---

[1] М. Грушівський: Історія української літератури, том II., вид у Львові 1923 р.

[1] Dr. Albert Rebmayer: Die Entwicklungsgeshichte des Talentes und Genius. München 1908. Том II (стор 242—263).

народів, звязаних євшан-зіллям з Землею України через династичне весілля. А вже діти упоєних кровю сватів виховає стара культура Дажбожих внуків на українців, що і сталося з усіма ордами впродовж століть без огляду на це, що держава українська впала.

Тому автор своїм радісним закінченням дає позитивну відповідь на головну проблєму української нації, що має вартість до сьогоднішного дня: Українці без огляду на свою відвагу, хоробрість, лицарськість та саможертву не можуть оборонити своєї держави від ворогів доти, доки будуть підіймати між собою свари, беручи малі речі за великі, доки князі їх замість розсудити себе самим будуть кликати сусідів розсудити свої спори, доки будуть підіймати на власну руку божевільні вчинки проти пляну начального голови; — доти мусять іти на злагоду (компроміс) з ворогами зо шкодою для своєї державної самостійности. Отже ідеєю „Слова о полку Ігореві“ не є тільки неґативна ідея памфлєту, що остерігає перед розвалом держави через блуди і хиби верхівки нації — але й позитивна ідея вічної проблєми українського народу. Він без огляду на свою високу культуру тисячоліть не може бути паном „на своїй не своїй землі“, поки не позбудеться гріхів бездержавної нації: несолідарности, несубординації та самсобіпанства. Поема кінчається радістю і весіллям для рівноваги мистецької світлотіні, бо хоч в першій частині поеми наступив повний погром в бою над Каялою по думці лютого хана Ґзи, то в третій частині після частинного походу Святослава і Рюрика перемогла компромісова ідея Копчака, що треба закінчити справу весіллям Володимира зо своєю донькою. Геніяльний поет цитує слова державницької цінности, висловлені Бояном, „що тяжко голові без плечей; лихо й тобі без голови“, але заповідає перспективу майбутности славословям не тільки Ігорю і Всеволодові, але й славословям молодим князям з Володимиром Ігоревичем на чолі. Чого не поборов меч русичів в боях, те переможе любов через світло Дажбожих внуків, тобто сила української старовинної культури, що справді стопила всі орди у степах ув один моноліт українського народу, зложеного з ріжних племен, які говорять вже тепер всі українською мовою.

Отже ціла частина втечі Ігоря від плачу Ярославни до кінця це зовсім не спад із високого лету поета і не заломання великої ідеї нашої національної епопеї, бо якраз вона потрібна для мистецької одноцілости. Що вона є твором того самого автора, доказує той сам еспресійний характер у стилі, що й у перших двох частинах, писаних короткими натяками та відокремленими образами. Сцена втечі Ігоря через степ зовсім анальоґічна тривогою до сцени походу Ігоревого перед боєм у ночі, а сцена розмови Ґзи з Кончаком анальоґічна контрастом до бою над Каялою, де переможені русичі сватів попоїли, а самі поляглися за землю руську — та вона ріжниться настроєм перемоги русичів, як це підносить проти угодового Кончака войовничий Ґза:

„Коли опутаємо красною дівчиною сокольця, то не буде нам ні сокольця ні красної дівчини, та почнуть нас бити птиці в полі половецькім". Ті слова є заповітом остаточної перемоги українців над ордами Азії.

Специяльна прикмета стилю автора „Слова" робить цілу епопею близькою наскрізь модерним творам. Стиль цей міг повстати на фундаментах тисячолітнього преісторичного культу Дажбожих синів обрядами та піснями і на фундаментах вирафінованого візантійського письменства. Коли ми порівняєм „Слово" з іншими реторичними творами нашої літератури того часу та з візантійськими творами з одного боку, а з творами про Ролянда і піснею про Нібелюнґів з другого — то „Слово о полку Ігореві" визначається незвичайною еспресією та безпосередністю ліризму, осягненого багатством епічних засобів, ужитих, щоб викликати ріжні настрої. Слово мається так до тих творів, як образи відродженого візантійського мистецтва в памятниках в Кахріє Джамі, або в Містрі в Лявонії з XIV ст., або твори Панзеліноса на Атосі — до образотворчих творів старого стилю з часу македонської династії. В порівнянні з візантійським епосом, отяжілим, позбавленим свіжости і безпосередности чуття „Слово" блищить глибокою щирістю і силою ефекту, як твори новоевропейської романтики супроти епіґонів шабльонового псевдоклясицизму. Супроти варварської грубоватости і елементарности настроїв та суворих мотивів західньоевропейських творів февдальної доби — „Слово" виріжнюється багатством, тонкістю і фінезією настроїв, як обновлене настроєве малярство за Палеольоґів супроти передренесансових примітивів західньоевропейського мистецтва.

Супроти того не дивуємося, що модерний поет „Молодої Польщі" Ст. Виспянський на ложі смерти захоплювався „Словом", жалкуючи, що за пізно пізнав його з перекладу Б. Лепкого — а то був би він сотворив до нього безсмертні картини для ілюстрації. І ми сподіваємося, що сучасні українські малярі у 750-ті роковини „Слова" сповнять його заповіт рядом модерних картин, шукаючи собі довічної чести, а авторові Слова безсмертної слави. Українська нація може гордитися, що має в „Слові о полку Ігореві" лицарську епопею наймодернішого стилю з усіх культурних народів. Цей модерний стиль давав притоку ученим до сумнівів про автентичність „Слова", які повалено столітньою працею науки. З другого боку аж тепер, по десятиліттях імпресіонізму, декадентизму, символізму в літературі ми починаємо розуміти справжній характер і безмертну красу „Слова", як вершинний шпиль творчости княжих часів, рівний „Кобзареві" Тараса Шевченка.

Львів, дня 31. серпня 1935 р.

Ч. Длугоnеницький

РОЛЯ „HITLER-JUGEND"*

До оклепаних труїзмів належить засада, що кожний уряд мусить намагатись приєднати уми і серця молодого покоління. Та істина відноситься тим більш до тоталістичного устрою III. Німеччини. Національно-соціялістична партія від початку свого існування намагалася ту засаду зреалізувати і її ряди заповнилися молоддю. Те молоде покоління в часі т. зв. „Веймарської Держави" відносилося з ненавистю до версальського „диктату", що його завзято поборював гітлєризм.

Той момент психічного напняття і почуття гідности народу, поза багатьма іншими, мусів для націонал-соціялізму підбити серця молодих запальних і нескептичних ентузіястів. Бачимо теж в історії розвою партії криваві жертви, що їх складала молодь, щоб остаточно вибороти перемогу. Дійшовши до влади, націонал-соціялізм запевнив молоді змогу стихійно вижитись в позитивнім значінню того слова. Забави і маніфестаційні походи, теренові вправи, маневри і підходження схованого неприятеля, побут на лоні гарної природи при таборних ватрах і співі старих німецьких народніх пісень — нарешті те миле товариське співжиття з сотками ровесників і почуття участи в могутній орґанізації — те все зуміла вміло використати пропаґанда, підбиваючи собі серця тих 8 міліонів молоді обох полів, що сьогодні втілені до орґанізації „Hitler-Jugend".

Аналізуючи те явище, мусимо поставити собі два питання: чи сьогоднішня німецька молодь цілковито віддана ідеям гітлєризму, і друге, чи існують іще які чинники, що перешкоджають тій акції, що бодай спізнюють осягнення наміченої мети?

На перший з тих сумнівів можна, здається, відповісти, що величезна більшість молоді, принаймні щодо стану перед 1. груднем 1936, прилучилася до партії і залишається з власної волі під прапорами свастики. Виринає тільки питання, як глибоко у молоді уґрунтована любов і звеличування націонал-соціялістичних гасел. В опозиційнім напрямі сьогоднішньої всевлади тоталізму існують дві перешкоди, що їх націонал-соціялізм не переміг і певне не переможе. Є це християнство і родина, два чинники в нашій західній культурі так стисло з собою звязані, що важко їх розмежувати. Тотальна держава III. Німеччини не може признавати в справах виховання молоді надрядного становища християнських Церков, а передовсім римо-католицької Церкви. Цю останню трактують поза тим як чужу „аґентуру", а її вплив особливо на полудні й заході Німеччини пристрасно поборюють, побоюючись реґенерації впливів давнішого політичного Центрум.

Отже чому в Німеччині існує така глибока розбіжність на

* Цю статтю перекладаємо з „Tęcza" ч. 5. 1937.

полі виховання, де держава шукає звичайно допомоги релігії? Вияснить нам це найліпше заява Людовика Deyerling-а в „Wühlarbeit der konfessionellen Zeitschriften". Висловлює він нам без обиняків думку: Націонал-соціялізм найглибше переконаний, що те тільки може бути добре, що відповідає нашому родові і служить до утримання і розширення нашої раси". Того роду поняття про моральність є неспівмірні з християнськими засадами, а передовсім католицькими. Звідтіля теж виникає правда, що націонал-соціялістичний уряд, при теперішнім своїм наставленні, не може допустити до впливу християнства на виховання молоді. Дальше ще авторитативніше потвердження тієї тези знаходимо в промові німецького міністра освіти Руста з дня 12. XI. 1936 р. Сказав він дослівно:

„Націонал-соціялістична держава не перший устрій, що черпає свої життєві соки з сил власної доктрини... Давніше відступали церквам обсяг впливів, що відносяться до духових, моральних і релігійних сил, одним словом комплекс питань, звязаних з почуваннями. Але для нас тепер ті духові сили — інкорпоровані в нашім світогляді".

Опозиція рекрутується передовсім з-посеред батьків католиків, що творять третину загалу німецького населення і з деякої частини незалежних, практикуючих євангеликів (Bekenntniskirche"). Наперед слід ствердити, що оборона християнських батьків перед цілковитим зляїцизованням партійного виховання німецьких дітей — це не нове явище. Існувала вона віддавна, від часу заложення гітлерівських товариств молоді. Причини того опору хіба ясні: Побоювання, щоб молодь не збайдужіла для правд віри і християнських практик.

Щоб не бути голословним, що такий опір „урядово" стверджено, наведу нижче уступ з німецького Reichsverwaltungsblatt" з квітня 1935 р. Читаємо там:

„Держава досі шанувала навіть неохоче відношення батьків до орг. „Hitler-Jugend". Одначе не слід ніколи забувати про право морального натиску, що природно прислуґує „гітлерівській молоді". Батькам, що противляться рішуче вступленню своїх дітей до тих орґанізацій, слід звернути увагу на евентуальні наслідки, що на них та їх постава може стягнути. В випадку гострого конфлікту в тій справі цивільний кодекс дасть державі змогу стосувати засоби інтеренції".

Ті способи „впливання" на батьків, чи то дуже непедагоґічні, за посередництвом власних дітей, чи також „намовами" адміністраційної влади видно все таки не мали бажаних для уряду успіхів. Бо впродовж 2 літ знаходимо в офіціяльнім часописі фронту молоді, в „Hitler-Jugend", вістки про скарги батьків на стосований державою виховний напрям, на усування дітей з-під впливу релігії і дому. Молодь обох полів, пройнята „найсвятішим обовязком" служби в гітлерівських орґанізаціях байдужіла для чужого вже її новим поняттям батьківського дому (див. Hitler-Jugend". ч. 47, з 21. XI. 1936). Ціль того „нового" виховання окреслив ясно шеф штабу фронту молоді Гарт-

ман Лявтербах. Маю тут на думці його велике пресове інтервю з дня 23. I. 1937 р., вміщене в „Hitler-Jugend“, ч. 4. з цього року. Лявтербах висловлює таку думку:

„Молодь це найбільший і наймогутніший скарб, що його має німецький нарід. Не може вона бути розпещена, виніжнена, чи теж „добре уложена“ в давнішім значінню того слова. В ній має віджити давня спартанська чеснота. Хлопці й дівчата мусять бути неугнуті, відпорні й відважні“.

Історія любить інколи повторятися. Знаємо добре, під яким кутом державних потреб мітичний Лікурґ установив засади примусового виховання спартанських дітей на публичний кошт.

Тотальна держави III. Німеччини очевидячки не зупинилася в половині дороги до задуманої мети. В дні 1. XII. 1936. оповіщено закон, що на терені Німеччини ввів примус записувати всю молодь обох полів до орґанізації „Hitler-Jugend“, чи „Bund Deutscher Mädel“. Примус той обійме разом понад 8 мільйонів молоді в віці від 10—18 років життя, відповідно поділеної за віком. Мабуть закон той не має обовязувати німецьких громадян польської народности. Те нове право з 1. XII. м. р. обіймає тільки 4 параґрафи. В другім із них окреслено ціль і завдання орґанізацій молоді так:

„Вся німецька молодь мусить бути вихована в націонал-соціялістичнім дусі фізично, умово і морально“.

Та черговість ставлених молоді вимог говорить сама за себе. В „Deutsche Allgemeine Zeitung“ з 3. XII. 1936 знаходимо проклямацію начального провідника гітлєрівської молоді Бальдура ф. Ширах. І там читаємо знову спеціяльний уступ, посвячений „заспокоєнню“ побоювання батьків на тлі завжди існуючих розходжень між домом і державними орґанізаціями молоді. Б. ф. Ширах ствердлжує там, що:

„не задумує в ґерманських лісах відбудовувати поганських вівтарів жертвенних і не буде намовляти повіреної йому молоді до культу Вотана. Навпаки, кожний член орґанізації може „свобідно“ в практиці визнавати свої релігійні переконання...“

Тій справі заспокоєння побоювань німецьких батьків посвятив ф. Ширах окрему радієву авдицію з 12. XII. 1936. Її зміст подав також офіціяльний тижневик „Hitler-Jugend“ того самого дня, у вступній статті під гарним заголовком: „Журба німецьких батьків є моїм смутком, їх радість — моїм весіллям“. Новоіменований начальний вожд „Hitler-Jugend“ протестує енерґійно проти інсинуацій деяких „здезорієнтованих духовних“, що він — ворог християнського виховання молоді. Бальдур ф. Ширах на доказ свого позитивного відношення до християнського культу наводить між ін. факт, що довгі роки перед 1. XII. 1936 присяга новоприйнятих членів орґанізації кінчалася сакральною християнською формулкою: „Так мені, Боже, допоможи!“. Поза тим ф. Ширах підкреслює, що до гурту гітлєрівської молоді не прийнято члена атеїста чи безбожника. Одначе в сірім орґанізаційнім житті, як

це виходить із дальших енунціяцій вожда, місцеві провідники молоді старалися для теренових вправ використати вільний від зайнять час недільних і святкових ранків, призначуючи на марші дуже вчасні ранішні години. І в тім напрямі намагається ф. Ширах заспокоїти батьків, повідомляючи їх, що

„не має нічого проти того, щоб молодь „поза службою" виховувано релігійно в визнанню, що до нього належить. В неділю вранці відтепер служби не буде, так що кожний член організації „Hitler—Jugend" матиме час брати участь в богослужбі".

Шкода тільки, що в тім самім числі „Hitler-Jugend" на стр. 15. є репортаж з Дуїсбурґу п. з. „Заказана ковбаса". Автор тієї нотатки злобно висміває католицьку вчительку дуїсбурзької вселюдної школи, яка пригадала дітям, що в пятниці не вільно їсти мясної їжі. Те захитування авторитету католицької Церкви, а посередньо і батьків стоїть у яскравій суперечності з засадами, що їх проповідує провід фронту молоді. Видно запевнення „вождів" і практика місцевих провідників ріжними ходять дорогами. Маємо зрештою докази того й у відношенню адміністраційної влади до польської меншости в III. Німеччині.

Згідно з засадничою доктриною націонал-соціялізму, збудованого на „мітичнім", расистівськім націоналізмі, сліпий ієрархічний послух наказам безпосередніх провідників — це підстава виховання молоді. Накази, сперті на премісах майже релігійного міту німецької „крови і землі", мусять захитувати фундамент вівтарів християнського Бога любови і прощення. Піднесення ідеї воюючого, шовіністичного націоналізму до гідности єдиного реґулятора цілої моралі, до висоти якби метафізичного абсолюту мусить розбити в душі молоді доцьогочасні християнські ідеали і настроїти її антицерковно й антиклерикально. Прояви того настрою це сьогодні в Німеччині не рідкість.

Щоб замкнути цілість образу боротьби німецької родини з державно-виховним тоталізмом „Hitler-Jugend", мушу тут бодай згадати про два останні розпорядки німецької влади. Перший з них, оповіщений 18. І. ц. р. вводить спеціяльний тип „Шкіл Гітлєра". Є це середні навчальні заведення з 6-літньою програмою, призначені для еліти нарибку з гітлєрівської молоді. Наука в них має відбуватися безплатно. Їх програма унята як приготовання до вищої партійної й державної карієри. Є це дальший крок, щоб цілковито „упартійнити" виховання.

Другий розпорядок постановляє розширити сітку світлиць для гітлєрівської молоді (Heime für „Hitler-Jugend"). Скількість нових потрібних світлиць обчисляється на к. 170.000 для 8,5 мільйонів молоді обох полів.

Ті доми мають утворити якби „друге родинне огнище", дати змогу свобідно кермувати і вижитися молоді.

Порівнюючи орґанізації молоді двох сучасних тотальних держав, Німеччини й Італії, можемо ствердити, що без уваги на багато спільних прикмет обох „Hitler-Jugend" і „Balilla" ріжняться дуже щодо ідейного наставлення дітей до християнського

культу і до батьків. Розуміється, кидаю тут тільки деякі думки, без їх поглиблення. В Італії, принаймні теоретично, немає примусу віддавати дітей до державних орґанізацій молоді. Крім того фашизм по довгій боротьбі за церковно-виховні впливи в часі 1928/29 признав за засаду, що італійська молодь мусить духово залишитися під католицьким впливом. Тимто теж ввели там обовязкові богослужби для молодих, назначили офіціяльних капелянів і т. ін. Ту згоду осягнули обопільними уступками.

На того роду компроміс у Німеччині не заноситься. Постійно висувані побоювання перед „пацифістичними“ впливами християнства й евентуальною реґенерацією політичних впливів римського католицтва до деякого ступня вияснює сьогоднішнє поступовання влади III. Німеччини, але його не виправдує. Тим дивніше таке становище провідників націонал-соціялізму, що аджеж хочуть вони бути мечем Европи проти комуністичної зарази. Утворення в себе в краю внутрішнього фронту, гострого тертя в тих обставинах щонайменше незрозуміле. Бо хіба ж християнство ніколи не було ворогом держави. Може аж ultima ratio розітне той поплутаний гордійський узол у позитивний спосіб і для обох сторін корисний.

Познань, лютий 1937.

— —

В тім же самім числі „Tęcz-i“ (ч. 5. 1937) д-р Карло Ґурський у статті „Три граничні стовпи“ реферує між ін. недавню енцикліку Папи, звернену проти гітлєризму. Автор пише там таке:

„Другий удар вдарив із Ватикану в гітлєрівську Німеччину (перший у більшовизм, *Ред. Дзв.),* де давали себе обманювати, що старий Папа не схоче наразити на шкоду конкордату, і систематично захитувати християнство. Відповідь прийшла така гостра, така безоглядна, що Німеччина замовкла. Енцикліка це незвичайно дошкульний удар у престіж гітлєрівської Німеччини. Передовсім її видруковання в Німеччині і розіслання до всіх парохій під оком Ґестапо доказує, що режім не панує над підданими і супроти опозиції безсильний. Папа в енцикліці вказує на всі захитування й ломання конкордату, закидуючи Німеччині злу віру й нарушування договорів. На це уряд Німеччини не має відповіді. Далі Пій XI. розправляється з поганством і підкреслює тотальність прав Бога супроти людей і народів. Не кожний, хто про Бога говорить, правдивого й особового Бога визнає. Старий Завіт це інтеґральна частина християнського обявлення; жадних обявлень раси і крови нема: є це тільки надуживання термінів. Врешті Папа порушує зіставлення людей з Христом (відомо, що таке порівняння Гітлєра з Христом трапляється в Німеччині з уст високих достойників). Тут Пій XI застосовує слова св. Писання: „Той, що мешкає в небесах, сміється з них“. І на те теж Німеччина відповісти не може.

Папа став в обороні засади загальности Церкви й противиться направі Церкви будівничими, що їм Отець небесний

не вділив права до будови. Папа картає тих, що виступають підо впливом страху з Церкви і називає юдовим поступовання тих, що приневолюють християн опускати релігії. Те порівняння націонал-соціялістів із Юдою Іскаріотським мусіло особливо заболіти німців. Далі Пій XI. виступає проти перейнакшення поняття ласки в націонал-соціялістичній термінольоґії і стає в обороні прав батьків виховувати дітей. Дальші звороти, спрямовані до молоді, закликають протиставитися науці, впоюваній націонал-соціялізмом. Пій XI. заохочує молодь наслідувати затаювані перед нею взори святости і боротися за святковання неділі. Це явне захитання цілої виховної справи гітлєризму. Дальші слова заохочують духовенство до боротьби за віру, а батьків до оборони права виховувати дітей.

Націонал-соціялізм зареаґував слабо. Конкордату не відкликав, поглинув усе те, що було для нього призначене, заказав молоді ходити до церкви частіш, як раз на тиждень і програв більше ніж боротьбу з Церквою. Програв бодай свою майбутність. Вже сьогодні супроти опору саарських робітників мусів залишити хрести в школах і поробити господарські уступки. Це доказ слабости. Боротьба з Церквою триватиме далі, можуть у ній бути жертви. Але доля Німеччини станула на роздоріжжі. До мільйонів тайних комуністів і соціялістів, що з режімом борються або його зносять, прибули мільйони католиків, досі гітлєризмові вірних. Правління тільки зносять широкі маси, а в будуччині буде йти не тільки про устрій, але й про одність Німеччини. Вже сьогодні починають зарисовуватися знову відвічні поділи, що їх націонал-соціялізм намагався перекреслити. Так переділ між Австрією й Німеччиною знову поглибився. Перед німцями стоїть питання: Чи можна завернути перед невдачею, що до неї ідуть?“

ХРОНІКА

† Богдан Ігор Антонич (*1910 — †6.VII. 1937)

Українське громадянство, а особливо українська література зазнала великої й невіджалованої втрати: 6.VII. в год. 10·30 передполуднем помер у Львові ненадійно один із найвизначніших наших молодих поетів, наш довгочасний співпрацівник м-р Богдан Ігор Антонич. Після операції сліпої кишки занедужав він на запалення олегочної і, хоч уже видужував, серце не видержало.

Покійний був сином священика. Уродився в Новичці, пов. Горлиці, гімназію скінчив у Сяноці, а в 1928 р. записався у львівський університет. Свої студії української та польської фільольоґії покінчив в 1932 р. ступнем маґістра фільософії та приготовлявся до докторату.

Вперше виступив Антонич зо своїми віршами в 1930 р. у „Живій Літературній Газеті“ в гуртку Студентів Українністів, де крім віршів виголошував впродовж 5 літ теж реферати на

літературні й мистецькі теми. Відразу звернув на себе увагу модерністю й оригінальністю своїх творів. Спершу справляла йому труднощі літературна мова, бо походив з Лемківщини й говорив у дитинстві лемківською говіркою. Одначе взявся завзято до праці, простудіював усі важніші українські словники та кращі твори наддніпрянських письменників, при чім робив дбайливі виписки, гуртуючи разом синоніми та звертаючи пильну увагу на наголоси (лемківські зовсім відмінні). Завдяки невпинній і постійній праці став дуже добрим знавцем української мови з пребагатим засобом слів власного словника. Між іншим з його віршів можна вчитися теж поправних наголосів в українській мові.

Вже в жовтні 1931. р. став співпрацівником нашого журналу і був ним властиво аж до останнього часу, в одних роках співпрацюючи інтенсивніше, в інших дуже мало, або взагалі замовкав на сторінках „Дзвонів" (травень 1933—квітень 1936), виявляючи всю свою творчість у інших журналах або в збірках поезій. Його перший вірш вміщений у „Дзвонах" (ч. 7. 1931) п. з. „Перший сніг" — це чи взагалі не перший друкований його вірш. Кінчається він так:

Вітер жовтий лист з дерев змітає попелом,
в гущині сухе зілля гуркоче мідяний псалом.
Білі квіти впали — заповідь майбутніх січнів;
Перший раз тоді поцілувала землю вічність.

Так і мабуть уперше тоді поцілувала його вірші друкарська машина, уперше впали друком білі квіти його поезій. При кінці того ж року (1931) видав він свою першу збірку віршів „Привітання життя", яку відразу прихильно прийняла літературна критика ріжних напрямків.

Дуже цікавий розвій його світогляду. Спершу мабуть пройшов у юнацьких літах світоглядову боротьбу, про що свідчив би його вірш „Confiteor" („Дзвони", ч. 7/8 1932):

Я боровся із Богом завзято,
не хотів похилити стрункого чола.
О, життя мого щедра розтрато!
Пишна гордість мене за собою вела.
Пишна гордість зухвала та сміла
полонила мене, обійняла в кліщі.
Я співав боготворення тіла
та благав Його: визволь мене від душі.
Лиш на власнім безумстві опертий
я бажав увесь шлях перейти тільки сам.
Без хитання в наближення смерти
навіть небо відштовхував пяний життям.
А сьогодні я спілий, мов літом,
покінчив молодечі штукарства та герці,
погодився із Богом та світом
і знайшов досконалу гармонію в серці.

Антонич, доспівши, не тільки „погодився із Богом", але ще й немов хотів надоложити за свої хитання і прегарно звеличує Бога у своїх перших піснях, хоче стати „Божою арфою", як сам про це пише у в. „Magnificat" (Дзв., 11, 1932):

Співай душе моя похвальну псальму Богу,
словами — зорями, словами — перлами, лунай і мерехти,
співай душе ясного сонця перемогу
словами — рожами, словами — іскрами горить вогонь святий.
. . . .
Співай душе моя пречисту пісню Богу,
О, радуйся, о, веселися вся!
Вкажи захопленим очам Твою дорогу,
Хай арфою Твоєю стану я.
О, серце заспівай Йому похвальну псальму.
Він єдиний Бог Величний.
Надхнення вітер гне душі моєї псальму.
Він в усім акорд музичний.

І поет справді співав „похвальну пісню Богу". Щоб про це переконатись, вистачить навести самі заголовки важніших його віршів у перших річниках „Дзвонів", як нпр. в 1932 р. (крім цитованих): Різдво (стр. 93), Ut in omnibus glorificetur Deus (169), Veni Sancte Spiritus (170), Resurectio (242), Ave Maria (243), Ascensio (322), Mater Dolorosa (325), Te Deum (508), Єрусалим (585). Він створив справді гарні зразки релігійної лірики — перший по війні, коли замовк визначний релігійний поет В. Щурат.

Від 1933 р. співпрацював у інших журналах, у „Віснику", „Студентськім Шляху", „Життю й Знанню", „Вогнях", згодом у „Ми", а особливо в Дажбозі", що його співредагував з Є. Ю. Пеленським, а теж належав до редакційної колегії в мистецькім альманаху „Карби" в 1933 р. В наступному році (1934) видав свою другу збірку „Три перстені", за що дістав літературну нагороду Т-ва Письменників і Журналістів, після чого зблизився до „Назустрічі" і там співпрацював також.

В тих роках закидає релігійну лірику, а оспівує передовсім красу природи і радощі з того приводу, а далі пише вірші з національною та воєнною тематикою, то знову з особистою лірикою — але все таки інколи дзвенить у нього й релігійна струна.

Від квітня 1936. р. знову починає інтенсивніше співпрацювати у „Дзвонах", які видали найбільшу й найповажнішу його збірку поезій „Книгу лева", за що дістав нагороду Українського Католицького Союзу. Перший розділ у ній теж із релігійними мотивами, особливо з біблійною тематикою. Тут релігійність поета вже більше стримана й діскретна, але зате не менш глибока. Добре характеризує її кінець вступного вірша:

Автограф грому в царській книзі левів,
написаній віршами з-під Синаю
у стіп гори, що шпиль пісків парчевий
вінками Божих блискавиць квітчає.
Синайський вітре, бий в відкриті карти!
Без тебе я порожній посуд форми.
Ввесь день над віщим джерелом на варті,
а ніч, мов біблія, червона й чорна.

Або кінець вірша „Терен співає":

Проте не ви: цвітучі, славлені, рослин вельможі,
а я — покірний терен, покруч дерева приземний,
нелюблений, погорджуваний, сірий і буденний
зазнав найвищої із ласк — чоло вінчати Боже,

З початком 1937 р. взявся писати лібретто до опери А. Рудницького „Довбуш" і посвячував на те ввесь свій час та поетичну інвенцію, через що перестав взагалі писати інші вірші, але зате лібретто вийшло дуже вдатне (недокінчене на жаль). Крім того залишив розпочату повість із сучасного життя, готову до друку „Зелену Євангелію" та трагедію з лемківського життя.

Очивидячки, годі у короткім некрольозі на борзі обговорювати інші сторінки його багатої творчости. Тут хотіли ми тільки передовсім накреслити його співпрацю в нашім журналі, та бодай звернути увагу на його релігійну лірику.

Ти відійшов від нас, Богдане, але твоя творчість може неодне серце спрямує на праведний шлях, а неодне надхне, щоб воно стало „арфою Божою" і за твоїми зразками співало хвалу Господню. *П. І.*

РЕЦЕНЗІЇ

Софія Парфанович: Ціна життя. Нариси. Львів 1937. Стор. 254, м. 8°

Вже нераз лікарі пробували шукати лаврів на письменницькому полі — і майже все з деяким успіхом. Може не так ізза літературної вартости їхніх творів, як головно тому, що ці твори звичайно мають трохи сензаційний посмак. Медицина, хірургія, лябораторія, шпиталь, операційна заля — все це речі, що подражнюють нерви посторонньої людини, відстрашують її і одночасно притягають. І тому письменники, що беруться відслонити перед профанами занавіси шпитального й лікарського світу, все знайдуть цікавих читачів, хоч би їх твори з літературного огляду на це й не заслугували.

Книжка лікарки д-р Софії Парфанович не належить до тих типових лікарських книжок, що здобувають читачів самим тільки своїм сензаційним змістом. Ні, Софія Парфанович виявила також чималий літературний талант, так, що її книжка, навіть якщо б не мала лікарської тематики, могла б зацікавити вже самим своїм дбайливим і талановитим опрацюванням. Читач знаходить тут не тільки цікаве середовище, але й інтеліґентне, повне почуття міри й смаку літературне оформлення. Коли в цьому огляді що й можна закинути книжці Софії Парфанович — то це є слаба сюжетність, це врештою хиба спільна майже всім авторам оповідань; на недостачу виразних сюжетів не терплять тільки справжні майстри в цьому жанрі, — а від авторки, як мало досвідченої письменниці, не слід вимагати забагато.

Отже на загал, у літературному огляді слід скласифікувати книжку Софії Парфанович як прояв солідної, інтеліґентної й культурної праці на ниві українського письменства. І здавалося б, що таке збагачення української літератури слід лише повітати. Але бувають навіть літературно вартісні книжки, яких не сміємо безкритично прийняти, і які мусимо поборювати тим завзятіше, чим вони вартісніші з погляду чистого мистецтва слова. Бо чим така книжка ліпше написана — тим легше й незамітніше вона вливає отрую в душу читача, тим вона небезпечніша. Неморальні, але й неталановиті книжки куди менше роблять спустошення у душах читачів, ніж книжка культурна, талановита — але й з відгнилими моральними підвалинами. А саме такою книжкою є „Ціна життя" Софії Парфанович.

Якщо б авторка пробувала пропаґувати свої погляди (відомі врештою з її позалітературних виступів) у літературних творах безпосередньо, то відразу зразила б до себе кожного інтеліґентного читача, що в нього є ще здорове християнське моральне почуття. Тому вона свою матеріялістичну й релятивістичну віру, свої обнажені погляди ніжно прибирає і дбайливо

прикрашує. З фіґовими листочками ці погляди роблять доволі невинне враження, хоч є серед них і пропаґанда зігнання плоду („З-під права“, „Рішення“), і життя на віру („За порадою“, „Материнство“, стор. 186), аморальність сильних одиниць („Очі“, „На побоєвищі“), евтаназія („Евтаназія“) і т. ін. „мудрощі“, а навіть і явне богохульство („Mater Dolorosa“ стор. 117). Усе це, щоправда, дуже делікатно спрепароване, та навіть переплетене зворушливо гарними, наскрізь позитивними образами материнства, любови до дітей, людської доброти і краси життя („напр. „Перший усміх“, „Кленовий квіт“, „Бабочки перша туалєта“ і ін.); неґативні ідеї в інших оповіданнях подані в такій словесній шаті, що наївний, некритичний читач може навіть нераз не догадуватися, в чому їх небезпека, а погубні погляди прибирають нераз навіть зовнішню форму осудження тих поглядів, (напр. „З-під права“, „Евтаназія“), — але все це тільки плянові засоби послідовної пропаґанди одноцілого авторчиного „лікарського“ світогляду, що його складові частини входять у душу читача не так інтелектуальними, як радше настроєво-чуттєвими, ірраціональними шляхами. Тому то книжка Софії Парфанович може декому навіть видатися обороною найблагородніших ідей любови ближнього, соціяльної справедливости, особистої свободи і т. ін. І в цьому моменті Софія Парфанович тісно навязує до всіх тих европейських дрібнобуржуазних снобів, що кокетують із ліберальними й лівими гаслами, та їхніми „високими“ ідеалами прикривають свої матеріялістичні й гедоністичні відрухи цивілізованої звірячости. Це називається поступова, модерна культура вільної людини 20-го століття, — культура, що в своїй консеквенції доводить до повного розкладу теперішнє людство. У нас, на жаль, уже також загніздилися прояви цієї жидівсько-космополітичної „культури“, повної випарів сексу й духової анархії, подавані вже довший час у псевдокритичних і псевдолітературних виплодах таких журналістів як д-р Михайло Рудницький, — „ідеї“ ліберальної й релятивістичної Европи затруюють український ґрунт так, що на ньому без перешкод буйно розцвітають усякі неморальні „Пригоди й нагоди“ та Масютини. Але коли сміття в роді „Двох з одного“ вже своїми відпихаючими брутально простацькими та несмачними сценами показує, що воно варте, і через те перестає бути небезпечне для культурного читача, — то викультивувана, прегарна квітка на багні своїм одурманюючим запахом поволі й незамітно затруює мозок, нерви і кров людини та робить її своїм рабом. Такою багняною квіткою, овіяною нездоровими випарами „божевільної панспермії“ („Intermezzo“, стор. 174), є книжка Софії Парфанович,— і тому всі, кому хоч трохи залежить на духовому здоровлі нашої нації, а зокрема жіноцтва, — повинні безщадно, з корінням виривати ці небезпечні „квіти зла“ з українських нив. Неталановиті, плиткі й простацькі виплоди порноґрафії й неморальности легко побороти вже хоч би виставленням їх на сміх; з явищами того роду, що притаєно небезпечна книжка Софії Парфанович, боротися куди трудніше. Не треба бути навадником, щоб в обличчі такої небезпеки щиро бажати собі привернення стародавнього звичаю прилюдно палити занадто небезпечні книжки.

м г

Сальваторе Фаріна: **Любов оповита брехнею.** Переклав Михайло Островерха. Львів 1937. Бібліотека „Діла“ ч. 13, 8⁰ Стор. 158.

Черговий випуск Бібліотеки „Діла“ — це збірничок чотирьох оповідань чотирьох ріжних італійських авторів, в опрацюванні двох ріжних українських перекладачів, — і без ніякої передмови. А саме в такій неодноцілій книжці потрібна була б передмова; якщо вона не була б написана в нерічевому і плиткому тоні д-ра Михайла Рудницького, то багато прислужилася б для інформації українського читача про характер цієї книжки та про заступлених у ній авторів.

Перше оповідання Сальваторе Фаріни п. з. „Любов оповита брехнею“, в перекладі М. Островерхи — це морально слизька історія брехні з милосердя; історія оповіджена в коншалянтному, а часто й фрівольному тоні легкодуха, що не вагається насміхатися навіть із справ святих для кожного християнина (напр. стор. 91, 92, 93). При цьому оповідання відзначається

пустотою змісту й ідей, а по його прочитанні не залишається в голові ніодин виразний тип, ніодна подія чи ситуація.

До того і в перекладі, на загал незлому, знаходимо м. ін. такі речення:

І так усе моє життя, аж до тридцятого року, не було *ніщо інше*, як *тінню*... (стор. 6).

Один із нас мусів би покинути портики, під якими вигідно проминав нам наш час, *покурюючи в каварні*... (8).

По восьмій годині ми обидва йшли до якогось добре устаткованого *біржевика*, щоб провести вечір серед *родини, який* частував нас чаєм. (10).

Усе це вина не так перекладача, як головно редакції, бо її елементарним обовязком є справити в коректі такі очевидні lapsus-и. Про недбайливість „паризького" редактора Бібліотеки „Діла" свідчить ще й неодностайність у правописі (напр. мешканечко, 17), а навіть перемішання понять 3 роки і 3 місяці (стор. 43, 44), що доводить до часового баламутства.

Чергове оповідання Матільди Серао: „Покинена", також у перекладі М. Островерхи, це твір вирощений у чистішій атмосфері та овіяний ніжним серпанком туги. Він робить враження головно своєю лаконічністю в найважніших частинах. Так само цікаве й овіяне особливим чаром оповідання Едмонда де Амічіса п. з. „Зустріч" (у перекладі П. Карманського), що в ньому оформлена тема про принагідну зустріч доспілого чоловіка з пристаркуватою жінкою, що колись була першою любовю його як 14-літнього хлопця і навіть нічого про це не знала.

Зате вже менше цікаве і в своїй „оригінальності" надто штучне оповідання Антонія Фоґацара „недокінчені ідилії", в перекладі П. Карманського.

Ось і все, що знаходимо в цій книжці. Загальне враження: зліпок, кепсько зредаґований і здебільша нецікавий. Така книжка — це не властивий шлях для планового й доцільного ознайомлювання української інтеліґенції з чужими літературами.

м г

На марґінесі твору „Таллейранд" Дафф Купера.

Є ми безперечно в періоді, коли появляються численні біоґрафії замітніших людей. Такий прояв можна пояснювати жахливим заником визначних індивідуальностей в сучасності. Неспокійний і нічим невдоволений людський ум шукає заспокоєння в минувшині, захоплюючися блискучими прикладами далеких чи ближчих минулих часів. У тім героїчнім культі лежить невимовна туга за часами, коли одиниці творили історію, коли якість заступала скількість.

Таку визначну і маркантну, хоч у багатьох оглядах дуже неґативну постать описує в обемистій моноґрафії Дафф Купер (Duff Cooper), сучасний міністр війни анґлійської імперії. Цей твір можна подекуди назвати спробою реабілітації Таллейранда. Загал не має ясно оформленої думки про того визначного дипльомата. Нагадуються мимохіть часи тайної кабінетної політики, зради, безпринциповости, безхарактерности, ведення дипльоматії за поміччю дрібних, наскрізь нещирих штучок і інтриґ. Це короткими словами портрет Таллейранда у пересічного читача. Є у тому безперечно багато правди, одначе такі поняття без розріжнень і розмежовань часто невірно відтворюють відносини і людей. Таллейранд питомою собі індивідуальністю, питомими собі злими і добрими прикметами надавав очевидячки дипльоматії як довголітній керівник французької зовнішньої політики своєрідне пятно. Уже сам факт, що служив підряд абсолютній монархії, революції, директорії, Наполеонській диктатурі, реакційній і нарешті ліберальній монархії, зображує прикмети його характеру: безпринциповість, подекуди аморальність, гнучкість і врешті бистроумність, — прикмети, що уможливлювали йому всім тоді можливим формам влади робити свої прислуги. Він поступав при тім без внутрішньої системи, і годі його з тієї причини зачислювати до переконаних рояліст ів, Наполеоністів або революціонерів. Його найліпше хіба причислити до катеґорії людей, що з деяких особистих мотивів не признають ніякого авторитету, що із-за надзви-

чайної інтелігенції і повної відсутности внутрішньої дисципліни уважають себе за самовистарчальних.

Шарль Моріс Таллейранд-Перігор (Charles Maurice Talleyrand Périgord), нащадок визначної старої французької родини, був призначений через своє каліцтво до духовного стану. Зовсім без внутрішнього покликання, виключно з традиції, що для аристократа надається тільки служба для Бога або для короля, вступив у духовний стан і незабаром став єпископом[1] дієцезії Отен (Autun). На політичній арені виступає вперше як делегат до звісних Генеральних Станів, що їх скликання означало початок кінця французької родової монархії. Вже в його початковім політичнім виступі проблискує його політичний талант, але водночас і його лихий характер. Він як слід оцінює ситуацію, бачить, що справа монархії програна і це каже йому, хоч із роду і переконання аристократові і церковному достойникові, шукати виходу з неминучої катастрофи. Не слід його зачислювати до таких постатей, як Мірабо або Ляфаєт чи інші, що з особистих або з ідейних мотивів кидалися в революційний вир, щоб врешті піддатись його елементарній силі, яка на чоло революції висунула зовсім інші типи.

Таллейранд зручно маневрує між поміркованими і радикальними течіями революції. Доконує своїх перших зрад більшого формату. Хоч як церковний владика повинен був належати до першого стану і заступати цим самим справу Церкви і короля, зраджує обох і особливо в справі церковній перехиляється на бік якобінів. Голосує за секуляризацією церковного майна, висвячує проти папської заборони єпископів і відправляє урочисту богослужбу на святі федерації. Це поступовання впровадило Таллейранда консеквентно в явний конфлікт з Ватиканом. Його остаточно викляли.

Без уваги на прислуги, що їх Таллейранд віддав революції, йому не довіряють; становище його захитане і він приневолений покинути Францію. Коли по революції перейняла владу Директорія в псевдобуржуазною закраскою, він знову повертається до краю. Тепер відкриваються для одиниць з широким кодексом моральним великі перспективи. Таллейрандові повіряють міністерство закордонних справ. Одначе не довго залишається він в рядах Директорії. Постать Наполеона-Завойовника на політичнім овиді показує йому дальший шлях. Державний переворот 18. брімера застає його вже в рядах наполеонських. Від цієї хвилини він видвигається з Наполеоном щораз вище, гойно обдарований почестями і майнами нового цісарства, що його закордонною політикою керує він аж до року 1807. Можна б думати, що така величнa постать, як Наполеон, зовсім затінила інші особистості тієї доби. Це твердження не зовсім безпідставне. Одначе треба мати на увазі, що постійні наполеонські війни і вічне змінювання геополітичного обличчя Европи, надзвичайні, подекуди фантастичні замисли Наполеона створювали вдячне поле для дипльоматії. Відношення Наполеона до Таллейранда аж надто відоме, щоб його тут повторяти. Він додержував цісареві вірности так довго, аж доки як холоднокровний математик і тонкий обсерватор пізнав, що Наполеонова зоря поволі, але певно погасає. Треба справді признати, що служив Наполеонові добрими радами аж до миру в Тильжі і надармо його переконував, що Франції слід шукати союзника в Англії. Згодом починається систематична зрада, що проте не перешкоджає йому тягнути далі від Наполеонової влади великі матеріяльні користі. Його принцип за власними словами був „avoir de l'avenir dans l'ésprit" — мати будучність у розумі, себто передбачувати всі події й наслідки. Відповідно до того застосував він свої діла без огляду на мораль і етику.

До найбільших успіхів Таллейранда належав безперечно Віденський Конгрес. Австрія, Росія, Англія і Пруси, тодішні союзники, рішили поста-

---

[1] Хоч дуже рідко, то все таки траплялося в історії, що й на єпископські престоли попадали негідні того становища люди. Бувала в тому нераз і вина впливових батьків, як у випадку Таллейранда, що, не оглядаючись зовсім на покликання сина, конче хотіли його бачити високим духовним. Нічого дивного, що згодом мусів Папа кинути на Таллейранда клятву.

Редакція.

вити Францію щодо найважніших справ перед доконаний факт. Здавалося, що Таллейранд заступатиме зовсім втрачену позицію, що політичне значіння Франції знищене або щонайменше захитане. Треба подивляти, як майстерно Таллейранд зумів поперехрещувати задуми союзників. Використовуючи взаємне суперництво союзників і здобувши собі піддержку цілого ряду малих держав, потрапив осягнути таку сильну позицію і повагу на конґресі, що про усунення Франції з концерну великодержав і мови бути не могло. Поміг тут Таллейрандові його надзвичайно бистрий політичний розум. Зрозумів він сейчас, що природним союзником Франції може бути тільки Анґлія, що порозуміння тих двох держав це природна концепція з ґеополітичних причин. Тією концепцією, котру твердо і послідовно заступав аж до своєї смерти, надав Таллейранд будучій французькій політиці підложжя та напрям і це було діло, що його пережило, і належить до фундаментальних точок французької і анґлійської політики та знову в теперішніх часах, коли Анґлія стоїть перед небезпекою втратити через розвиток модерної воєнної техніки свою інзулярну недоступність, набирає щораз більшої актуальности.

З особою Таллейранда тісно звязана постать Йосипа Фуше (Fouché), звісного поліційного міністра Наполеона. Одначе треба конче різко відмежувати ці дві постаті від себе, хоч їх політична карера має багато подібностей. Різька відмінність лежить передовсім у характері обох людей. Таллейранд передовсім аристократ і дипльомат з покликання і з любови. Для нього дипльоматія це гра за найвищі ставки, за долю держав, це рід удосконаленого мистецтва. Тим якраз відмежовується він різко від особи Фуше, що ввесь свій вік залишився якобіном-революціонером лихої сорти, у котрого форма влади держави була тільки у поліційних методах. Ці методи довів Фуше справді також до свого роду тонкого мистецтва. Аморальний під кожним оглядом, не соромився зраджувати систематично церкву, королівство, якобінів і врешті Наполеона. Наскільки оцінювати людей за їх успіхами, то безперечно належиться першенство Таллейрандові. Фуше остаточно перечислився. Роялісти не забули йому звісного голосування за смертним засудом Людвика XVI. і трибуналу в Ліоні. Він мусів покинути Францію у повній неласці і помер на засланню. Характеристичне, що обох цих людей, зовсім від себе відмінних, що увесь свій вік ненавиділи себе повною душею, тільки зрада на короткий час злучує. Оба з легким серцем зраджують Наполеона, промощуючи шлях для реставрації Бурбонів. Задалеко посуваються деякі адоратори Таллейранда, добачуючи в його зраді вищі мотиви, а саме, що Таллейранд хотів врятувати Францію від неминучої катастрофи, до якої допроваджували її постійні наполеонські війни. Абстрагуючи від того, що зради, як такої не можна виправдати, годі Таллейранда, який роками провадив наполеонську політику і який гойно був обдарований почестями та майнами, таким мотивом уневиннювати. Належить воно справді до фатальної недолі узурпаторів і диктаторів, що їх судьба тісно звязана з успіхом. Проблематичні характери, як Таллейранд, опускають їх, як щурі потапаючий корабель. Нагадуються тут слова Наполеона до Метерніха у розмові в Дрезні перед боєм під Липськом: „Ваших суверенів, уроджених на престолах, можуть і 20 разів перемогти, а вони усе вернуться до своїх столиць. Я ні, бо я „soldat parvenu", себто „вояк, що дійшов власними силами до влади".

Таллеранд вихований у раціоналізмі вольтеріянської фільософії, втратив, як зрештою численні його сучасники, внутрішню сполуку з вірою і з Церквою. Не був би у тім відріжнювався від численних інших особистостей свого часу, коли б не обставина, що він був церковним достойником. Отже його обовязки супроти католицької Церкви були з тієї причини великі. Тих обовязків він не тільки не сповнив; навпаки, в злуці з радикальним табором революції саме як епископ Церкві дуже пошкодив. Цього йому Ватикан очевидячки ніколи простити не міг. Бувши вже на самім вершку своєї карери, мусів Таллейранд доложити усіх своїх старань і наполеонських впливів, щоб осягнути диспензу від священичого стану. Дозволу на церковне подружжя тодішний Папа, не зважаючи на всякі пресії, катеґоричним „Non possumus" відмовив. Одначе із цього катаклізму

знайшов Таллейранд — дипльомат вихід. Вже у пізнім віці, відчуваючи, як бистрий обсерватор, свою близьку смерть, занирився він з Церкою. Ця хвилина, коли старий дипльомат, умираючи, кілька хвилин перед останнім віддихом підписує деклярацію для паризького епископа, справді потрясаюча і цим разом в обличчі смерти навіть вільна від всякого цинізму.

Таллейранд, це невичерпана тема для цілої низки істориків та письменників, як для Шатобріянда, Бальзака, Мадам де Стаель і багатьох інших, минулих і сучасних. Ця загадкова постать, повна контрастів, повна блискучости й остроумности, але одночасно і мерзенности, підлоти і низькости, може ніколи не знайде повної і остаточної розвязки. Влучні слова звісної Мадам де Стаель: „Talleyrand le plus inpénétrable et le plus Indéchiffrable des hommes (Таллейранд найбільш непрониклива і нерозшифрована людина).

Д-р Роман Залозецький.

Podkarpatska Rus. Sbornik pod redak. J. Zatloukala. Bratisl., 1936, In folio (нормалізов. формат) 330 стор. з численн. ілюстраціями.

Міжнародня ситуація останиіх років збільшила значіння П. Руси для Чеськословацької республіки. Серед інших проявів уваги до того краю у 1935. р. повстав у Братиславі і „Клюб приятелів П. Руси“, що відразу знайшов грошеві фонди, за які крім цього люксусово виданого збірника став видавати й часоп. „Podk. Revue“. Проектує він і інші видання державною мовою під тією ж фірмою. Це все в тім часі, коли старі ужгородські видання народньою мовою, — „Наук. Збірн.“ Просвіти та „Підкарп. Русь“ Педаґоґічного т-ва хиріють за відсутністю фондів.

Новоповстала орґанізація береться інформувати ч.—с. громадянство про важливіші питання П.Р. і дбати про піднесення краю. „Podk. Revue“ прозраджує, що ця нова орґанізація стоїть на позиції „русинізму“ підкарпатців, — точка програми в національних справах ще з мадярських часів. За цим третім напрямом (поруч із українським і російським) деякі чеськословацькі круги заявлялися ще від перевороту. В краю ж на такім становищі стоїть Єп. Стойка, і частина старого греко-катол. духовенства, що говорить по-мадярському. — Орґан же того місцевого „русинізму“ це час. „Неделя“.

Виданий збірник має політичний характер. Це прозраджують його початкові статті: їх авторами, крім ґубернатора, є Ед. Бенеш — президент республіки, К. Крофта — міністр загран. справ, Ант. Розсипал — предсідн. земськ. вибору П. Р. Поза тим до нього дали свої статті головно урядові особи чехи з Під. Руси, але також деякі автори, як російського, так і українського напрямку, а крім того і дехто з заграниці, як Філярет Колесса зо Львова, В. Кубійович із Кракова. Помітне, що збірник — діло рук головно партії кльофачівців (нар. -соціялістів), як і теж впадає у вічі що соц.-демократи у ньому не заанґажувалися; перші, як відомо, заявляються проти українськости краю, другі — за нею.

Щодо тем — то намагались охопити все, що приходило в голову. Через те повстало якесь дивне чудовище, „мелянж“ уривкових заміток і довших статтей. Для „обєктивности“ покористувались у збірнику системою протиставлень. Вона в тому, що напр. про сучасний стан белетристики пише Недзельський (великорос. напрямку) і Бірчак (українського), про післявоєнний церковний розкол — Гаджега та Ільницький (греко-католики) з одного боку, а Попрадов (правосл.) з другого; водночас поміщені статті про т-во Духновича (великорос.) і Просвіту (українську). Лише про „карпаторуське студенство“ пише тільки представник великоруського напрямку.

Під оглядом науковим тільки деякі статті матимуть значіння матеріялів для майбутніх наукових праць. Ліпші з них це нарис о. Волошина про „початки національного пробудження на П. Руси“, Гаджеги „перегляд церковної історії П. Р.“, Рейка про „хліборобське школьство і виучування“, Краля про „ґеоґрафічний дослід П. Р.“ — Кубійович ослабив значіння своєї статті про „пастуше життя“ тим, що вмістив одну табелю без точного зазначення території, до якої вона відноситься і не вказав року, на який припадають наведені ним статистичні дані. До найслабіших на-

лежить насамперед широкий розмірно нарис Франца Ґабріеля про „розвій соціяльно-господарських відносин на П. Р. в минувшині“. Це пише на суспільно-господарську тему фільольоґ, що не вміє самостійно думати про знані факти і не знає, що діялося поза межами ужгородської домінії, а проте виступає з претенсією на всеохоплююче знання предмету. До тієї ж катеґорії слід зачислити і статтю Хаїма Киґеля про „жидів П. Р.“, як і проф. Сука теж про жидів, що може говорити: „жиди на Підкарпатті не гірші ані ліпші, як і люди деінде“. Таке „знання“ краю виявляється у неодного автора цього збірника. Просто комічне враження робить писанина Яна Подешта про „стосунки підкарпато-русько-румунські“ для кожного з тих, хто знає, які згадки залишила у місцевого населення окупація частини краю румунським військом в часі перевороту, про що, розуміється, нема ані слова. Про православя написав статтю православний, що однак не знає повоєнної ґенези православного руху на Підкарпатті. Зо статті Візнера читач довідується, що у Довгім існує „залізарня“, — в дійсності ж від пяти літ і те місце, що на нім вона стояла, зрівняно з землею.

Не стану робити довшого перегляду хиб та помилок. Ледве чи обєктивне пізнання краю було завданням цього видання. Що обєктивне в ньому — про мистецтво, або пісню, або повіря — те випадкове. Гроші на збірник знайшли, а не подбали навіть, щоб підшукати компетентну редакцію.

Зреферований збірник, розуміється, з усіх сил реклямується. Його фактичний співредактор і автор двох статтей, Франц Ґабріель, вмістив на нього дуже прихильну рецензію навіть в чеськім історичнім часописі...

Крім того автори великоруського і їм співчуваючі виділили свої статті й випустили окремо збірник „Подкарпатськая Русь“ московською мовою. *Проф. О. Мицюк.*

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ.

В „**Новій Хаті**“ з 1. V. 1937 на 3. стр. окладинок читаємо, що редакторка того журналу Л. Бурачинська на клюбових сходинах (14. IV.) дала перегляд літературного року 1936. Між ін. говорила вона там таке: „Щойно тут (це зн. на 5. місці! *Ред. Дзв.)* приходиться згадати Н. Королевої „Інакший світ“ і „Без коріння“, хоч це твори подвійно нагороджені в цьому році. Тематика обох книжок така далека й несучасна, що книжки ці нашій публиці не припали до вподоби“. — Гм! Цікаво, — бо майже одночасно в „**Нов. Часі**“ (з 10. V. 1937), що є куди більшим виразником нашої публики, як Н. Хата, вже хоч би тому, що має щонайменше вшестеро більше читачів — пише Ф. Дудко трохи інакше: „А власне до цих нечисленних добрих книжок і належить повість „Без коріння“. Її можна брати без страху в руки, перечитувати по кілька разів і відпочивати при читанні душею, подивляючи культурність, чуття міри такт її авторки й тонкий спосіб вислову... Багато річей і навіть імен авторів, нагороджених на ріжних літературних конкурсах, затираються в людській памяті й гинуть у леті часу, як чудові хмаринки на блакиті неба. Але книжка „Без коріння“ переживе неодно покоління. Отже, коли говорять про непомильнісіть у ›вимірі справедливости‹ на наших літературних конкурсах, то вона власне мала місце в 1936. р. при відзначенні Н. Королевої“. — Видно, що всупереч тому, що говорить Л. Бурачинська — книжки Н. Королевої таки „припали до вподоби нашій публиці“. Про це теж свідчить ціла низка дуже прихильних рецензій на ті твори в найповажніших та найпочитніших наших журналах і часописах (їх наводили ми в Дзвонах стр. 65 і 166/7. ц. р.) й однозгідність двох літературних жюрі.

Каже Л. Бурачинська, що тематика тих книжок „така далека й несучасна“. Як відомо, тематика тих творів — це передовсім етичні й релі-

гійні питання. Що такі проблеми для Л. Бурачинської „далекі й несучасні“, не маємо причини не вірити в те, але що вони теж „далекі й несучасні“ й для українських християнських родин, для яких вона редагує Н. Хату — в те вже таки поважно сумніваємося. Хіба ж не просякли ще всі байдужністю до релігії й етики!

Мета (4. VII. с. р.): Провідні нотки міжнар. конґресу (у честь Царя Христа в Познані) — це незвичайно сильне підкреслення моментів християнської активности в боротьбі з безбожництвом, та сильний натиск на розвязку соціяльних питань у правдиво християнському дусі. Слова з кінцевої промови еп. Шайвілера: „Machen wir Ernst mit „Rerum Novarum““ — це сконденсований вияв того основного моменту, що його видвигнув цей конґрес як успішний засіб боротьби проти комуністичної й соціялістичної пропаґанди.

Справді, католики все ще мало звертають увагу на соціяльні проблеми. Навіть католицькі підприємства залишають великі побажання під тим оглядом. А харитативна діяльність у нас ще й не започаткована як слід. А без харитативности нема властиво правдивої католицької акції.

В західній Европі католики звернули вже свою увагу на робітництво і створили міжнародню орґанізацію робітничої молоді ЖОК. — Як читаємо в тім же числі Мети, з приводу 10-ліття існування тієї орґанізації відбувся Міжнр. Робітничий Конґрес 18. VII., в якім зголосило участь 10 тисяч представників з 20 ріжних країв... „ЖОК тішиться великими симпатіями і з дня на день здобуває нових членів. Бельґія має приблизно 100 тисяч, Франція 60, Швайцарія 4, Канада 6... На молоде робітниче покоління мусить звернути увагу теж українська суспільність“...

Діло (10. VII. с. р.): „Знову о. Косібович (на познанськім конґресі) дав аналізу фільософії сучасного безбожництва... Марксистівсько-більшовицький атеїзм не може обмежитися до незнання Бога і релігії, він мусить ціною власного існування або неіснування вести чинну безкомпромісову боротьбу з релігією. Хто цього не зрозумів і думає про якесь „охрещення“ комунізму, той в дійсності з комунізму не зрозумів нічого. Атеїзм це для комунізму не штучна причіпка, але найістотніша частина його ідеольоґії. Сталін у цій ділянці є такий послідовний, як були послідовні Маркс і Енґельс, Ленін і Троцький“.

Діло (20. VI.): „Совітський комісаріят для внутрішніх справ дозволив членам союзу безбожників носити пальну зброю, яку негайно їм видано. Зброю, як стверджує офіційний комунікат, мають ужизати проти духовників, оскільки вони загрожували б життю безбожників, або на випадок такої ситуації, коли безбожники мусіли б боронити основ комунізму“.

Правда (львівська) з 11. VII. подає зміст реферету о. Леді на конґресі в Познані: „Головні свої осередки має більшовизм в Росії, Мексику, в частині Еспанії та в Китаю. В інших краях є около 7 мільйонів більшовицьких аґітаторів, і то таких, які за комунізм готові віддати своє життя. До них треба дочислити ще 70 мільйонів таких, що сприяють комунізмові. Тільки з тих чисел бачимо, якою дійсно великою небезпекою для людства є більшовизм. Тому два роки говорили, що в Польщі є 15 тисяч комуністів. Не відомо, скільки комуністів має тепер Німеччина. Та в 1936 році було в Німеччині 400 більшовицьких таємних видавництв. Невеличка комуністична партія в Італії має 4 тайні часописи, а крім того в ріжних місцевостях поширює свої летючки. Арґентинська влада мусіла недавно приборкати своїх комуністів. До того часу в Арґентині було 1045 ріжних більшовицьких видавництв“.

Діло (10. VII.): „В червоній Еспанії читають найбільше евангелію. Власник одної малої книгарні у Мадриді заявив кореспондентові „Манчестер Гардіян", що підчас домашньої війни продав більше примірників св. Письма, ніж за ввесь час існування своєї книгарні. Широкі кола еспанського громадянства починають щораз більше цікавитися св. Письмом через загальну протирелігійну пропаганду.

В Ділі з 11. VII. д-р Дм. Левицький пише: „Вже з самих початків нормалізації можна було запримітити, що заходить велике непорозуміння щодо поняття „нормалізації" в українських і польських контрагентів. У. П. Р., яка іменем У. Н. Д. О. заініціювала нормалізаційну тактику, сподівалася, що польський уряд, при допомозі польського громадянства, дасть українському леґальному світові, як рівнорядним громадянам польської держави, змогу повного політичного, культурного і господарського розвитку; польська сторона гадала, що нормалізація є на те, щоб український світ власними руками здавив не тільки нелеґальні прояви нашого життя, але що найважніше, щоб український провід занехав і спонукав своє громадянство занехати всякі, хоч би і леґальні засоби боротьби, за нац. права, щоб випробував згори всі кроки уряду в українській справі і свою політику пристосував до волі й тактики політичних та адміністраційних чинників. Українська сторона сподівалася, що українці разом з поляками підуть у майбутньому визволювати Київ від нашого спільного ворога, московських більшовиків, і тому нам потрібна сильна польська армія, та що тому повинні творитись зав'язки українських кадрів для майбутнього українського протисовітського війська. Польська сторона розуміла, що нормалізація вимагає від українців зректися всіх заходів для здійснення наших визвольних змагань, бо виключне право рішати про справи, з якими в'яжеться закордонна політика, має міністерство закордонних справ і польське громадянство. Це інакше розуміння нормалізації українсько-польських відносин, яке з кожним днем щораз виразніше виявлялось, мусіло довести вже до конфліктів і — коли буде й надалі проявлятися — мусить доводити до дальших конфліктів. Боюся, що вже нині є дальше від справжньої нормалізації, як перед весною 1935. р.

Нова Зоря з 1. VII.: »„Нає Ціріхер Цайтунґ" в ч. 1412 принесла невеличкий та дуже замітний фейлетон п. з. „Держава й одиниці". В нім доказує, що переборщений спорт се не припадкова поява, але планова підготовка до великих воєн у будуччині. Мистецтво, поезія, ліпшого сорта література очевидно не можуть розвиватися на ґрунті авторитарних держав. Свобідна наука також ні. Людяність може існувати в таких державах, але тільки в відношенні до власних компаціоналів. Така держава прямує до того, щоб її населення так само дивилось на те, що було, є і має бути. Отже історію минувшини вона перемінює на міт. І спонукує вірити в той міт. Навіть релігійне наставлення терпить така держава лише остільки, оскільки воно підпорядковується їй. За зречення особовости дає вона своїм компаціоналам почуття збільшеної національної гордости і самозвеличання та вигляди на подібні лаври в будуччині. Для людей з маси не представляє це ніякої жертви, бо вони й так не мали ніякої індивідуальности. Траґізм такого „розвитку" полягає на тім, що змонотонізування народнього життя мусить довести до скорого самознищення державних форм і орґанізації. Такі держави не перетривають навіть одного покоління, бо слідуюче покоління якраз через виховання в сліпім послусі не може вже бути здібне до вдержання держави. Кромвель, вкорінений в минувшині, міг опанувати свій Рідний Край і навіть короля вислати на шафот. Син, що виріс уже в авторитарній атмосфері, скінчив по короткім часі. Це не одинична поява, але льоґічний наслідок.«

Цього року минає 25 років з часу, коли затопився найбільший корабель світу „Титанік" (1912). З того приводу пригадаємо ту знамену по-

дію. Вже в 20-ліття (1932) того факту один католицький часопис про те писав:

›„Титанік“ зударився з ледяною горою та потонув. З загального числа людей на кораблі 3,150 рятунковi човни могли взяти всього 700 осіб, головно жінок та дітей. Решта мусіла потонути. Страшна розпука огорнула тих поверх 2 тисячки людей, що були на потапаючім кораблі. Дехто з них відбирав собі життя, дехто божеволів. Але було й інакше. На кораблі їхали два католицькі священики. Їх хотіла залога взяти до рятункових човнів, але вони відступили свої місця іншим. Вони взаємно висповідалися, а опісля стали сповідати та розрішувати всіх людей, що до них з криком тиснулися. А серед тих, що в останній годині наверталися до Бога, були протестанти та невіруючі. Обидва священики уділили всім загального розрішення в годині смерти, а потім впали навколішки й стали в молитві ждати смерти. До останньої хвилини орхестра грала набожних пісень, люди співали їх або молилися. І так тонув величезний корабель, складаючи устами загибаючих останню хвалу Богові.

Аж коли корабель затопився, довідалися люди ще й про іншу причину затоплення Титаніка, крім ледяної гори... Корабель „Титанік“ будували масони, безбожна секта, заборонена Церквою. На боках корабля помістили вони безбожні написи, нпр. „Ані сам Христос не затопить того корабля“ і „Нема Бога, котрий міг би затопити цей корабель“. Скаже може хтось, що це неправда. Але маємо фотоґрафічні світлини корабля, поки його спустили на воду, і на них видно ті написи. Сам будівничий „Титаніка“ був знаним безбожником і на споді корабля казав написати своє гасло „ні Бога, ні пана“. Як корабель ішов на дно, то та частина корабля ще піднеслася з води вгору, так, що можна було те прочитати. Пише про це один з пасажирів, що врятувалися. Цікаве ще й те, що нещастя трапилося „Титанікові“ в першій його плавбі, яка стала заразом і останньою.‹

Чи теперішній світ — це не „Титанік“? Чи у ньому не виписують тепер раз-у-раз гасло „ні Бога ні пана“? І чи не зависла над ним гроза розбитися об ледяну скалу? — Передовсім католики сиґналізують SOS. Та це замало. Станьмо ще тими моряками, що всією силою повертають керму корабля в інший бік для його рятунку.

Є. Ю. Пеленський

МАТЕРІЯЛИ ДО БІБЛІОҐРАФІЇ „РУСАЛКИ ДНІСТРОВОЇ“.

Скласти бібліографічний покажчик праць про „Русалку Дністрову“, чи загалом про т. зв. „галицьке відродження“ — і легко і важко. Легко, бо майже всі ті праці друкувалися у Львові, легко доступні, а крім того багато з них уже принотовано в деяких давніших бібліографічних списках. Але й важко, бо тих праць — дуже багато і майже всі — безвартісні. Бо здавна була це улюблена тема славних в українській науці львівських „причинкарів“. Іншими словами: різні дослідники і „дослідники“ видавали безкритично безліч „причинків“, цебто дрібний, сирий, необроблений і найчастіше з літературного боку безвартісний матеріял. В висліді — на поверх 1000 причинків нема ні одної синтетичної праці, що відповідала б хоч приблизно сучасним науковим вимогам. — Чимало є між ними й шкідливого. Бо новий дослідник матиме тільки мороку напр. з такою брошурою із претенсійним заголовком „Невідомі писання Маркіяна Шашкевича“, що не приносить на 23 сторінках ані одного рядка невідомих писань Шашкевича, або з „автобіографією“ Миколи Устияновича, що її видав той самий автор, а вона власне автобіографією не є. тільки своєрідною спробою реабілізації батька, що її підняв Корнило Устиянович. Таких прикладів можна б подати безліч. Бо „галицьке відродження“ це не тільки улюблена тема причинкарів, а просто якесь дике гуляйполе

„наукового“ дилетантизму і графоманства. Мусить це мати на увазі кожний, хто схоче з цих праць користати. Відноситься це в однаковій мірі до праць тут не поданих, як і до поданих.

Покажчик подає найважніші видання поетичних творів М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького та дуже близького до цієї трійці М. Устияновича, далі важніші їхні прозові писання та важніші писання про них,* врешті список бібліографічних покажчиків.

Перший відділ не обіймає безлічі передруків поетичних творів у часописах, антольогіях, шкільних читанках і т. д., бо це непомірно збільшило б покажчик. Другий відділ на перший погляд може видатися незвичайним, але подавати окремо прозові писання творців „Русалки“ і окремо писання про них годі. Бо з одного боку Головацький, чи Вагилевич писали самі чимало про „Русалку Дністрову“, а з другого автори різних статтей найчастіше публікують властиво якісь фрагменти писань „руської трійці“, їх листування і т. ін. До третього відділу не ввійшли всі ті бібліографії, що хоч і подають матеріял про „Русалку“, але не є спеціяльно їй присвячені, як напр. загальна бібліографія І. Е. Левицького, покажчики О. Огоновського, що скрізь додані до уступів про поодиноких письменників у його історії літератури, тощо.

Позатим не ввійшли тут поетичні твори, присвячені „Русалці Дністровій“. І то зарівно безліч віршів, надрукованих у часописах, як і окремі книжкові видання в роді збірочки Б. Лепкого „Для ідеї“ (Львів 1911), або кілька інсценізацій. Крім того опущено всі часописні статті крім кількох, та згадки в деяких підручниках історії української літератури.

Уклад хронольогічний. Іншого не можна було ввести, бо автори звичайно говорять, без огляду на вибрану тему, про все, що звязане не тільки з темою, але й з „галицьким відродженням“ взагалі. Зрештою не все винні тут автори. Діяльність творців „Русалки“, особливо рання, була вся так тісно сплетена, що іноді важко обмежитися до однієї постаті, чи однієї справи.

Часово покажчик обіймає праці, що обговорюють галицьку літературу за рр. 1836 — 1848, а за дальші роки, лише ту, що звязана з Головацьким, Вагилевичем, чи Устияновичем.

— —

Від Редакції: **З технічних причин у II-гому розділі („Прозові писання творців „Русалки“ і важніші писання про них“) пропускаємо всі позиції до 1900 р., а містимо тільки подані писання, що появились від того року включно. Пропущені позиції подамо в наступнім числі.**

І. Важніші поетичні писання творців „Русалки“

1. Шашкевич Маркіян: Голосъ Галичанъ въ пресвѣтлый прерадостный 76 день рождества Єго Царскаго Величества Франца І... Львів 1835, 8⁰, 4 ст. — Окреме видання:

2. Голос Галичан. Автограф першої друкованої поезиї М. Шашкевича. Видав В. Щурат. Л. 1911, 8⁰, ст. 8.

3. Русалка Днѣстровая. Ruthenische Volks-Lieder. У Будимѣ. Письмом Корол. Всеучилища Пештанского. 1837. Ф. 185 × 115 мм, ст. XX + 133 + (3) + 1 табл.

4. Русалка Дністрова. 2-е видання. Тернопіль 1911, м 8⁰.

5. Вѣнокъ Русиномъ на Обжинки уплѣвъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкій. Часть первая. к пользѣ и вспоможенію Галицких селян через поводень вторôчну пôдупалых. У Вѣдни 1846, 16⁰, 215 ст. Часть вторая 1847, 16⁰, XII + 396 ст.

6. [Устиянович Микола:] Згадка за М. Шашкевича во вѣчную Єго память. Cieniom M. Szaszkiewicza ku wiecznej Jego pamięci. Л. [1848] 8⁰, 15.

7. Маркіяна Шашкевича, Ивана Вагилевича и Якова Головацкого: Писаня. У Л. 1884, 8⁰ XLIII + (3) 382 ст. И. Онишкевича „Руска Библ.“ т. III. [за ред. В. Коцовського].

8. Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького: Твори. Л. 1906 16⁰ 624 ст. „Руска письменність“ т. 3 за ред. Ю. Романчука. — Друге вид. у двох т.

9. Маркіяна Шашкевича, Івана Ва-

* Див. про це редакційну увагу при кінці цієї передмови. *Ред.*

гилевича і Якова Головацького: Твори. З додатком писань Т. Падури. 2-е вид. Л. 1911, 16⁰, Т-во „Просвіта".
10. Николи Устияновича і Антона Могильницького: Твори. 2-е вид. Л. 1911, 16⁰. Т-во „Просвіта".
11. М. Шашкевича: Писання. Вид. М. Возняк. У Л. 1912, 8⁰, XXIV+294 +табл. „Зб. Фільол. Сек. Н.Т.Ш." т. 14.

II. Прозові писання творців „Русалки" і важніші писання про них від 1900. р. включно

12. Антонович, В.: Къ вопросу о гал.-русской литературѣ, „Кіевская Старина" Київ 1900, II.
13. Студинський, К.: З кореспонденції Дениса Зубрицького. (року 1840—1853) „Зап. Н.Т.Ш." т. 43. і окр. Львів 1901, 8⁰, 66.
14. Гоцкій, Іосиф А.: Къ біографіи Ивана Вагилевича. „Врем. Ставропиг. Инст. на г. 1902" Львів 1901.
15. Франко, Ів.: Матеріяли до культурної історії Галицької Руси XVIII і XIX в. Львів 1902, 8⁰, 328. „Зб. істор.-фільол. Секції Н.Т.Ш." т. 5.
16. Гоцкій, Іосиф А.: Я. Головацкій, М. Шашкевичъ и Ив. Вагилевичъ. „Врем. Ставропиг. Инст. на р. 1903". Львів 1902.
17. Драгоманів, М.: Літературно-спільні партії в Галичині (до 1880 р.) Львів 1904, 16⁰. „Літер.-наук. Бібл."
18. Тершаковець, М.: Причинки до житепису М. Шашкевича та дещо із його письменської спадщини. „Зап. Н.Т.Ш." т. 58. Львів 1904 і окр.
19. Свистун Ф. И: Проектъ первой австро-русской литературной временописи въ 1842 г. „Вѣстн. Народ. Дома". Л. 1905, ч. 4—8. — Вторый проектъ... въ 1848 г. Тамже ч. 11.
20. Студинський, К.: „Кореспонденція Я. Головацького в рр. 1850—1862 „Зап. НТШ." 1905 і окр.
21. Францев, В. А.: Письма къ В. Ганкѣ изъ славянских земель. Варшрва 1905.
22. Маковей, О.: Три руські граматики. „Зап. НТШ." т. 61 і 64 і окр. Л. 1905
23. Свєнціцкий І.: Матеріялы по исторіи возрожденія карпатской Руси І т. Л. 1906, 8⁰, II т. 1909.
24. Свєнціцкий, І.; Обзоръ сношеній Карпатской Руси съ Россіей в 1. пол. XIX в. СПетербург 1906. 8⁰.
25. Свистун, Ф. И.: Любовное приключеніе И. Вагилевича. „Вѣст. Нар. Дома", Л. 1906.
26. Созанський, Ів.: До генези творчости М. Шашкевича. „Зап. НТШ". т. 73 і окр. Л. 1906.
27. Тершаковець, М.: Короледворська рукопись в перекладі М. Шашкевива. „Зап. НТШ." 68 т. і окр. Л. 1906, 8⁰, 43.
28. Тершаковець, М.: Причинки до студій над М. Шашкевичем. „Наук. Зб. присв. М. Грушевському". Л. 1906 і окр. 8⁰, 48.
29. Тершаковець, М.: Матеріяли і замітки до історії націон. відродженя гал. Руси в 1830 та 1840 рр. Л. 1907, 8⁰ 340, „Укр.-руськ. архив" т. III.
30. Франко, І.: До біографії І. Вагилевича. „З.Н.Т.Ш." т. 79, Л. і окр. 8⁰ 45 ст.
31. Возняк, М.: Передмова Головацького до викладів української фільольогії „Діло", Л. 1808, ч. 294.
32. Драгоманов, М.: 1. Рускіе в Галиціи. 2. Литер. движеніе в Гал. 3. Литер. общественныя партіи въ Гал. „Полит. сочин. т. I. Москва 1908.
33. Свєнціцкий, І.: І. Вагилевич як проповідник. „З.Н.Т.Ш. т. 84, Л. 1908 і окр.
34. Студинський К.: Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Гал. в л. 1831—46. „З. Н. Т. Ш." т. 80 і 82 Л. 1908 і окр. 8. 4+146.
35. Возняк, М.: Українські драмат. вистави в Гал. в І. пол. 19 в. „З.Н. Т. Ш". і окр. Л. 1909 8⁰ 64.
36. Студинський, К.: Кореспонденція Я. Головацького в л. 1835—49. Л. 1909, 8⁰ І т. ст. (6)+CXXXVIII+200; II т. 201—463. В тексті стаття: Причинки до історії культурного життя Гал. Руси в л. 1833—1847, ст. I—IV. і Матеріяли CV—CXXXVIII. і окр. 138 ст.
37. Щурат, В.: Азбучна стаття М. Кмицикевича з 1834 р. „З.Н.Т.Ш." і окр. Л. 1909, 8⁰ 14.
38. Возняк М.: Авторство азбучної статті з 1834 р. „З.Н.Т.Ш." і окр. 8⁰ 12 ст.
39. Могильницький І.: Фільольогічні праці... Л 1910, 8⁰ 240 ст. „Укр.-руськ. Архів" т. V.
40. Студинський К.: Генеза поет.

творів М· Шашкевича. Л. 1910, 8⁰ 88.

41. Тершаковець, М.: Відносини В. Копітара до гал.-укр. письменства. З.Н.Т.Ш. т. 94, 95 і окр. Л. 1910, 8⁰ 71.

42. Тершаковець М.: Про наклад „Русалки Дністрової", З.Н.Т.Ш. і окр. Л. 8⁰ 22.

43. Франко І.: Відродження в Гал. до р. 1848. Нарис історії укр.-руської літератури. Л. 1910, ст. 101—107.

44. Щурат В.: Найблизші жерела творчости М. Шашкевича. „Учитель" Л. 1910, ч. 1 і 2.

45. (Барвінський Ол.): М. Шашкевич як передкладчик. „Руслан" Л. 1911, ч. 248—250.

46. Бобикевич, О. о.: На спомин святочного обходу 100-л. роковин уродження М. Шашкевича в Стрию.. Відчит. . Стрий 1911, 16⁰ 25.

47. Возняк М.: Студії над гал.-укр. граматиками З.Н.Т.Ш. тт. 89—91, 93—95 і окр. Л. 1911.

48. Возняк М.:, М. Шашкевич як фолькльорист. Н. Т. Ш. і окр. Л. 1911.

49. Возняк М.: Недрукована автобіографія Вол. Шашкевича. „Діло" і окр. Л. 1911, 16⁰, 29.

50. Возняк М.: Оповідання про Шашкевнча. Л. 1911.

51. Гординський Я.: До біографії й характеристики М. Устіяновича. З. Н. Т. Ш. і окр. Л. 1911, 8⁰, 40.

52. Гординський Я.: Невідомі (!) писання М. Шашкевича. „Звіт дир. ц. к. гімн. з рус. викл. яз. в Коломиї за р. 1910—11" і окр. 1911. 8⁰, 23.

53. Єлюк С,: Odrodzenie ruskiej literatury i M. Szaszkiewicz, Бережани 1911, 8⁰ 55 (відб. зі зв. береж. гімн.).

54. Колесса Ол.: Про віршову форму поезій М. Шашкевича. Л. 1911. 8⁰, 24.

55. Памяти М. Шашкевича. Л. 1911, 8⁰. (В кн. К. Студинський: Шашкевич, ст. 1—2 і 10 табл.).

56. Пасічинський І.: В память 100. уродин М. Шашкевича. Л. 1911. 16⁰, 11.

57. Радзикевич В.: Шашкевичева „Олена", Л. 1911, 8⁰ (Відб. зі зв. гімн. СС. В.).

58. Созанський Ів.: До біографії й літер. спадщини І. Вагилевича. Зап. Н. Т. Ш. Л. і окр. 8⁰, 8.

59. Щурат В.: Два перші публичні виступи Шашкевича, „Діло" 1911, ч. 247.

60. Щурат В.: Шашкевичева „Олена", Неділя, 1911, ч. 15.

61. Ярема Я.: М. Шашкевич як лірик-поет; Тернопіль 1911.

62. Возняк М.: Віршові проби Ю. Величковського. (До питання авторства Шашкевичевої Читанки). Зап. Н. Т. Ш. т. 104. ст. 181—191 і окр. Л. 1912.

63. Возняк М.: До історії видання Ількевичевих приповідок. З. НТШ. 106. і окр. Л. 1912.

64. Возняк М.: З фолькльорних занять М. Шашкевича. Зап. Н. Т. Ш. т. 109 і окр. Л. 1912.

65. Возняк М.: Просвітні змагання гал. українців в 19 в. Л. 1912.

66. Данилов В.: Письма Ив. Вагилевича къ М. А. Максимовичу „Русскій Филол. Вѣстник. 1912, ч. 4.

67. Лепкий Б.: М. Шашкевич. Літературна характеристика. Коломия, s. a. вел. 16⁰, 108.

68. Тершаковець М.: До житєписи М. Шашкевича. Зап. Н, Т, Ш. т. 105 —106 і окр. Л. 1912.

69. Тишинська Е.: Погодин і Зубрицький. Зап. Н. Т. Ш. т. 110 і окр. Л. 8⁰, 21.

70. Франко Ів.: Панщина і її скасованнє в 1848 р. Л. 1912 (1913), 16⁰ 248.

71. Возняк М.: З зарання української преси в Гал. З. Н.Т.Ш. т, 111 і окр. Л. 1913.

72. Созанський І.: „Недруковані вірші М. Шашкевича" З.Н.Т.Ш. 1913 т. 115, Misc. 15—20.

73. Франко Андр.: Ількевич як етнограф. Л. З.Н.Т.Ш. і окр. 1913; 8⁰ 89.

74. Щурат В.; Літературні начерки Л. 1913. У змісті: Найблизші жерела творчости М. Шашкевича; і ін.

75. Возняк М.: До вияснення націон. поглядів Я. Головацького в 1848 р. З.НТШ 121 т. і окр. Л. 1914.

76. Возняк М.: Епізоди культурних зносин гал. і рос. України в 1. пол. XIX в. Зап. Укр. Наук. Т-ва в Києві, т. XIII, 1914 і док. у книзі: „Фільол. зб. памяти К. Михальчука". Київ 1915.

77. Возняк М.: Перша редакція „Росправи о язиці южнорускім і єго нарічіях" Я. Головацького. З.Н.Т.Ш. і окр. Л. 1914, 8⁰ 40.

78. Єфремов С.: На перепутьи. „Русскія Зап." 1914 II.

79. Галичина, Буковина и Угорская Русь. Составлено сотрудниками журн. „Укр. Жизнь" Москва 1915.

80. Єфремов С.: Изъ исторіи возрожденія Галичины II. На заре воз-

рождения. „Голосъ Минувшаго“ 1915, ч. 2, 4 і 9.
81. Науменко В.: Листи Головацького до Максимовича та Лукашевича „Укр. Наук. Зб.“ т. І. Москва 1915.
82. Томашівський С.: Галичина. Відень 1915.
83. Яринович А.: Галичина въ ея прошломъ и настоящемъ. Москва 1915.
84. Аристов, Ѳ. Ѳ.: Карпато-русскіе писатели. Москва 1916.
85. Гнатюк В.: Націон. відродження австро-угор. Українців, (1772-1880). Відень 1916, 8° 65 ст.
86. Єфремов С.: Въ полосѣ апатіи и застоя. „Голосъ Минувшаго“, 1916 VII—VIII.
87. Студинський К.: Львівська духовна Семинарія в часах М. Шашкевича. (1829 — 1843). Л. 1916, 8° CCLX + 416. (Зб. Фільол. Сек. НТШ, т. XVII і XVIII).
88. Єфремов С.: Галичина въ началѣ конституціонной еры. „Голосъ Мин.“ 1917, IX—X.
89. Гординський Я.: Перша проба хрестоматії з укр. літератури З.Н.Т.Ш. і окр. Л. 1918 8° 13.
90. Студинський К.: Копітар і Зубрицький. З. Н. Т. Ш. т. 93 і окр. Л. 1918, 8° 52.
91. Щурат В.: Листи митроп. М. Левицького до еп. І. Снігурського й офіціяльні документи їх спільної діяльности 1813—1847, Л. 1918.
92. Брик І.: „Любушин суд“ в укр. перек. Каз. Йос. Турівського з 1835 р. З.Н.Т.Ш. т. 128 і окр. Л. 1919, 8° 15.
93. Щурат В.: На досвітку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Гал. України. Л. 1919, 8° 178.
94. Студинський К.: Матеріяли до історії культурного життя в Галичині в 1797—1857 рр. Л. 1920, 8° 432. „Укр.-русь. Архів“ т. 13—14.
95. Барвінський Ол.: Націон. відродження і почини народнього письменства в наддністр. Україні, [і слід. уступи] „Історія укр. літер.“ Л. 1921, ч. II.
96. Брик І.: Матеріяли до історії укр.-чесь. взаємин в І. пол. 19 ст. Л. 1921, 8° 158, Укр. Архив, т. 15.
97. Брик І.: Початки укр. преси в Гал. і Львівська Ставропигія. Зб. Льв. Ставроп.: „Минуле й сучасне“ т. І. Л. 1921 і окр. 8° 44 ст.
98. Радзикевич В.: Перші прояви націон. пробудження гал. українців [і слід. уступи] „Короткий курс історії укр. пись.“ Л. 1922, 2-е вид. 1930. [пор. теж „Іст. укр. культури“ Л. 1937].
99. Єфремов Сергій: Націон. відродження й первістки літер. руху в Гал. „Іст. укр. пись.“ вид. 4. Київ—Ляйпціг 1919 [1924] Тамже бібліографія.
100. Ваврик В. Г.: Я. Ѳ. Головацкій. Л. 1925, 8° 168.
101. Возняк М.: Як пробудилося українське народне життє в Галичині за Австрії. „Новий Час“ 1926 і окр. Л. 1926, 8° 178
102. Кревецький І.: Початки преси на Україні 1776—1850. З.Н.Т.Ш. т. 144—5, і окр. Л. 1927, 8° 26.
103. Демко М.: Письма А. Духновича къ Я. Головацкому. Мукачево 1927.
104. Francev V. A.: Korespondence Pavla J. Šafaříka. Praga 1927 т. І. і т. II.
105. Якубський Б.: Гал. та буков. поезія XIX. в. Київ 1927.
106. Пушкаревич К.: Короледвірський рукопис в укр. перекл. „Наук. Зб. Ленінгр. Тов. досл. укр. іст. пись. та мови Київ 1929.
107. Савченко Ф.: Листування Я. Головацького з О. Бодянським „За сто літ“ т. V. Київ 1930.
108. Дорошкевич Ол.: Націон. відродження в Гал. „Укр. література“. Вид. 5-е. Київ 1931.
109. М. Шашкевич. Л. 1933, Изд. Общ. ім. Качковського.
110. Ваврикъ В. Р.: Жизнь и дѣят. И. Н. Далибора Вагилевича „Науч.-литер. Сб. Гал.-русс. Мат.“ Л. 1934 і окр. Л. 1934.
111. Годунько О.: Лиш борися — не мирися. Л. 1934.
112. Брик І.: М. Шашкевич. Л. 1935. В-во „Просвіта“.
113. Студинський К.: К. Я. Ербан і Я. Головацький. Зап. Н. Т. Ш. т. 155, 1937 і окр. Л. 1935.
114. Студинський К.: Псевдо-посланіє М. Шашкевича. Зап. НТШ. т. 153 і окр. Л. 1935.
115. Возняк М.: У століття „Зорі“ М. Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяль. його гуртка. Л. 1935. вел. 8°. І і II ч.
116. Возняк М.: До тексту „Русалки Дністр.“ „Слово“ ч. 2. Л. 1937 і окр. 4 ст.
117. Чехович Л. Друкарські помил-

ки в „Русалці Дн.“. „Слово“ ч. 2. 1937 і окр.

118. Календар для всіх на 1937 р. Л. 1936 (Присвячений „Русалці Дністровій“).

119. М. Шашкевич. Л. 1937, 4^0, 7 ст. „Попул.-наук. реферати“.

120. Пеленський Є. Ю.: З доби „Русалки Дн.“. Зб. І. Огієнка, Л. 1937 і окр.

121. Пеленський Є. Ю.: „Русалка Дн.“. „Укр. книга“, Л. 1937, VI.

122. „Дзвони“, Л. 1937 ч. 6—7(присвячене „Русалці Дн.“).

III. Бібліографічні списки

123. Коцовський В.: Библіографія М. Шашкевичъ, И. Вагилевичъ, Я. Головацкій; в кн. Онишкевича: Руска Библ. т. III. Л. 1884.

124. Возняк М.: Кілька слів про вид. М. Шашкевичевих писань і їх хронольогію: в кн, „Писання“ М. Шашкевича. Л. 1912.

125. Єфремов С.: Бібліографія (до розділу: „Нац. відродж... в Гал.“). „Іст. укр. письмен“. т. II.

126. Ваврик В. Г.: Сочиненія Я. Ѳ. Головацького въ хрон. порядкѣ. Литература объ Я. Ѳ. Головацкомъ в кн. „Я. Ѳ. Головацкій“, Л. 1925.

НОВІ КНИЖКИ.

Поезія

О. Подільський: Правда билиця. І. Ревнули гармати. Будителям і Будівничим у 100-ліття „Русалки Дністрової. — 16^0, 42.

Ю. Горошко: Пісні пісень. Накл. автора. Кремянець. 1936.

Прозова белетристика

В. Бірчак: Золота скрипка. Оповідання. Бібл. „Діла“ Л. 1937,8^0,158.

І. Зубенко: Квітка на багні. Повість. Бібл. „Діла“, $8^0$140.

Ю. Косач: Клубок Аріядни. Збірка новель. Бібл. „Діла“. Л. 1937.8^0.

С. Парфанович: Ціна життя. Нариси. Накл. П. Волчука. Обгортка й ілюст. М. Бутовича Л. 1937. 16^0, 256.

Ю. Верховинець: Поміч у нещасті. Опов. Накл. „Карпатія“ Л. 1937, 16^0 16.

Драма

К. Студинський: Дві зорі. Драм. картини з поч. XVII ст. в 4 діях і 6 відсл. Л. 1937. Накл. автора. 8^0 61. Обг. С. Гординського.

Е. Рудий: Україна в кігтях московського большевизму. Трагедія в 3 д. Самбір — 1937. Вид. „Чмелик“, 8^0, 16.

П. Мерчук: Марко Проклятий. Драма в 5 д. Вид. „Дніпро“ в Станиславові, 1937, 8^0, 40.

Б. Жарський: Україна в крові. Драма на 3 д. із недавно минулого. Вид „Дніпро“ в Стан. 1937, 8^0 30.

Дитяча література

Вуйко Славко: Пригоди дядька Прохора. Сміховинки. Л. 1937. В-во „Світ Дитини“ 16^0, 32.

Ґ. Хр. Андерсен: Цісарський соловій, казка. Л. 1937. В-во „Світ Дитини“, 16^0, 20.

Релігія — фільософія

„Добрий Пастир“ тримісячник. Рік VII. 1937. Ч. 1. Станиславів 8^0.

Jassenoviensis Bilenkyj: De principiis methaphysicae. Stanislaopoli 1937. 8^0 132.

о. М. Марисюк ЧСВВ.: Куди йде світ без Бога? Вид. ЧСВВ. Жовква 1937 16^0 32.

о. М. Марисюк ЧСВВ — Ясна Гора в Гошеві. В 200-літню річницю перенесення Чудотворної Ікони Богоматери на Ясну Гору. Жовква 1937. 16^0, 30, 6 ілюст. При кінці молитва до Гош. Божої Матери і пісня скомп. о. М. Лончиною ЧСВВ.

Иосиф Велямин Рутський. Ювіл. збірка у 300-ліття смерти. Перемишль 1937. Вид. Науч. Тов. Богословів 16^0.

О. Др. Г. Костельник — Містичні образи Насті Волошин по цілому Львові, Перемишлі, Станиславові. Л. 1937. Накл. автора м. 8^0 31.

Молитви Щоденні в укр. м. Накл. монаха І. Л. Строкона Д. 16° 8.

Спомини — ідеольогія

Проф. І. Огієнко: Раз добром налите серце. Світлій памяті Д. Д. Огієнкової 1937. 8° 37.

о. О. Пристай: З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного. IV том. Львів — Ню Йорк 1937. 8°, 312.

Т. Коструба: Радикали про унію. Їх новий наступ на гр. кат. Церкву Накл. Укр. Кат. Орґ. Л. 1937, м.16°60.

Д-р О. Назарук. Узасаднення „Скали". Бібл. „Скали", ч. 1. Л. 1936, м. 16°, 56.

О. Фтадеєвич: Епопея сміху. В. „Нов. Зорі" Л. 1937.

Д-р М. Литвинович: Нарис хліборобської політики. Накл. авт. Станисл. 1936, м. 8° 152.

Е. Г. Ф. Валь: Значеніе и роль Украины въ вопросѣ освобожденія Россіи отъ болшевиковъ на основаніи, опыта 1918—20 Т. Изд. автора Таллинь 1937. 16° 72.

Кремлівський Алібаба і його „40 розбійників". Деш. Кн. 1937. 16°32.

Наука

Записки наук. Т-ва ім. Щевченка, том CLV. Праці фільольоґічної секції за редакцією Василя Сімовича, Львів 1937, ст. 370 вел. 8°.

Золоті ворота, Історія Січових Стрільців 1917 — 1919 з 198 світл. й 11 схем. Л. 1937. В-во „Червона Калина". Обг. й ілюст. Іванця. Колір. обг. П. Ковжуна. Стр. 396.

Д-р Е. Грицак: Перемиський ринок. Перем. 1937. Накл. „Прориву". 16°. 32.

Др. Є. Грицак — Перший Альманах Перемиських богословів. Перем. 1937. 8° 44.

о. Ю. Кікта: З історії ярославських церков. Ярослав 1937. 12 ілюст. 16°, 32.

М. Ґец: Столиця Гербуртів. (Нариси з мин. й суч. Добромиля). Накл. Кружка „Р. Ш." в Добромилі. 1937. 16° 68.

І. Брик: Боротьба Чехів за волю. Л. 1937. Накл. „Просвіти". 8°, 96.

Атляс України і суміжних країв.

И. Фрай: За душу дитини, практичні виховні вказівки: переклав з нім. м-р Я. Чума. Л. 1937. Накл. Ґен. Інст. Кат. Акції 8° 72.

Пос. Д. Великанович: За українську школу. Л. 1937. Накл. „Р. Ш.". 16°, 56.

Звідомлення дирекції 3-літньої коедук. торгов. школи т-ва „Р. Ш." у Л. за 1936/37 шк. р. Л. 1937. 8°,24.

Ріжне

Великий співаник „Червоної Калини" для хорів — міш. муж. й жін. „а капеля" за ред. д-ра З. Лиська. Л. 1937. в 8° 319 нот і XXII. тексту пісень.

Хлопці ж бо то, хлопці, як соколи! (Співаник). Бібл. „Ранок", Вид. І. Тиктор Л. 1937, 16°, 32.

Хроніка Муз. Накл. „Торбан". Л. 1937 р. Сторін 1, формат 21×29 цм.

Е. Жарський: „Золото з глини". Вид. „Просвіти" Л. 1937.

Інж. В. Баричко: Годівля кріликів. Бібл. „Нар. Справи", Вид. І. Тиктор. Л, 1937. 16°, 32.

Ю. Верховинець: Де щастя шукати? Накл. „Карпатії" у Л. 16°,12.

Нові часописи

Український Інвалід, чвертьрічник Укваїнського Товариства Допомоги Інвалідам у Львові. Рік І, ч. 1. Львів, червень 1937. Сторін 16, формат 20.5×27.2 цм.